zarez

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja • zagreb, 29. studenoga 2,,7., godište IX, broj 219
cijena 12,00 kn; za BiH 2,5 km; za Sloveniju 320 sit

9 771331 797006
ISSN 1331-7970

Knjige o samopomoći

Kockanje kao ovisnost

Proza - Grozdana Cvitan

Antirevolucionarne revolucije

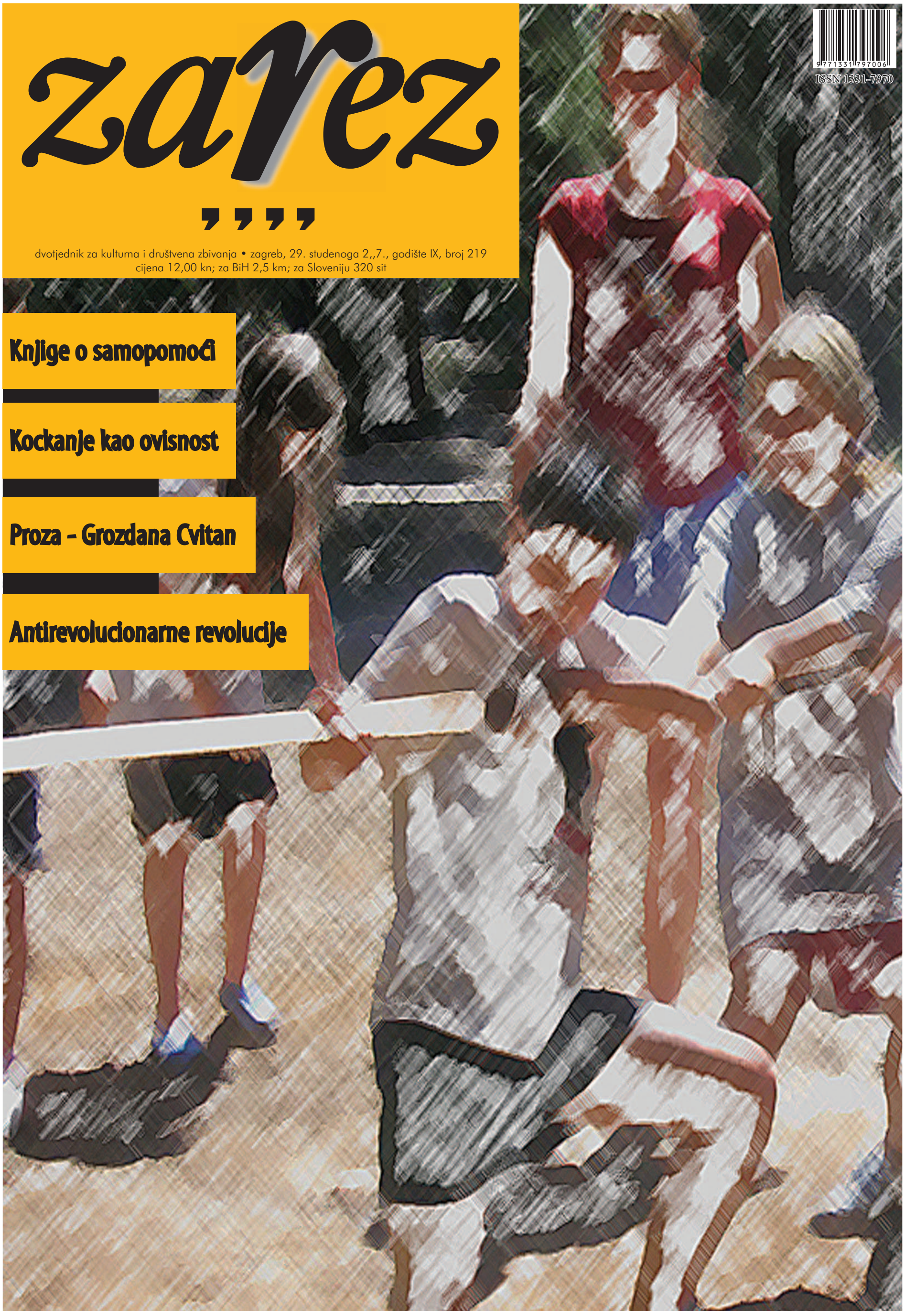

Gdje je što?

Info i najave **2-4**

U žarištu
Sindikati disciplniraju kapitalističku klasu *Rastko Močnik* **5**
Europske smjernice suradnje *Biserka Cvjetičanin* **7**
Razgovor s Majom Solar *Darija Žilić* **8**
Put u srce Hrvatske *Jadran Kale* **9**

Satira
Ne mučite nas svojom srećom *The Onion* **6**

Tema: Kockanje
Kockanje – zabava, ovisnost, zločin *Grozdana Cvitan* **10-11**

Film
Igra nepokretnosti pokreta *Steven Shaviro* **12**
Punoljetni LIFFe *Neda Galijaš* **13**

Kulturna i socijalna antropologija
Politika i poetika razmjene između životinje i umjetnika *Steve Baker* **14-15**

Esej
Knjige o samopomoći *Jessica Lamb Shapiro* **16-17**

Vizualna kultura
Zbirni identitet *Ivana Mance* **18**

Glazba
Ploča za koju će doznati jako malo ljudi *Goran Pavlov* **19**
Fantastičan putopis *Mark Richardson* **19**
Sveobuhvatni Beethoven *Trpimir Matasović* **31**
Dodir sa stvarnošću *Trpimir Matasović* **31**

Kazalište
Što je ignoriranje Brechta prema njegovom uprizorenju *Trpimir Matasović* **32**
Lice Rakana Rushaidata *Nataša Govedić* **33**
Razgovor s Igorom Grubićem *Suzana Marjanić* **34-35**

Kritika
Pitajte Beškera *Dalibor Jurišić* **37**
Postmodernizam nije passé *Boris Postnikov* **38-39**
Između nasilja i milosti *Dario Grgić* **39**
Biološki temelji društvenosti *Aleksandar Benažić* **40-41**

Proza
Gljivice za mačku i provaliju *Grozdana Cvitan* **42-43**
Ša? *Saša Stojanović* **44-45**

Poezija
Gepek pun krijesnica *Slavko Jendričko* **46**

Riječi i stvari
Vindolanda *Neven Jovanović* **47**

TEMA BROJA: *Antirevolucionarne revolucije*
Priredila Nataša Govedić
Skidanje pozlate ili Lenjin u praksi *Jaroslav Pecnik* **20-21**
Umro je Staljin *Dmitrij Prigov* **22-23**
Ruska eksperimentalna mrtvačnica *Jaroslav Pecnik* **24-26**
Anna Politkovskaja: ruski dnevnici *Ana Politkovskaja* **27-28**
Putin, posljednji ruski car *David Remnick* **29**

impressum

zarez

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja
adresa uredništva: Vodnikova 17, Zagreb
telefon: 4855-449, 4855-451, **fax:** 4813-572
e-mail: zarez@zg.htnet.hr, **web:** www.zarez.hr

uredništvo prima: radnim danom od 12 do 15 sati
nakladnik: Druga strana d.o.o.
za nakladnika: Andrea Zlatar
glavni urednik: Zoran Roško
zamjenice glavnog urednika: Nataša Govedić i Katarina Luketić
izvršna urednica: Lovorka Kozole
poslovna tajnica: Dijana Cepić
uredništvo: Grozdana Cvitan, Rade Dragojević, Dario Grgić, Maja Hrgović, Silva Kalčić, Trpimir Matasović, Suzana Marjanić, Katarina Peović Vuković, Nataša Petrinjak, Srećko Pulig, Gioia-Ana Ulrich

grafičko oblikovanje: Studio Artless
lektura: Unimedia
priprema: Davor Milašinčić
tisak: Tiskara Zagreb d.o.o.

Tiskanje ovog broja omogućili su:
Ministarstvo kulture Republike Hrvatske
Ured za kulturu Grada Zagreba

zarez

Novi *Quorum*

Nakon promjene nakladnika i u proširenom redakcijskom sastavu objavljen je novi broj časopisa *Quorum*. Kao izdavač od aktualnog, prvog broja za 2007. godinu potpisan je Centar za knjigu, a osim glavnog urednika Miroslava Mićanovića novu redakciju čine izvršni urednik Slađan Lipovec, Luka Bekavac, Maša Grdešić, Ivan Kapec, Branislav Oblučar, Marko Pogačar, Zoran Roško, Damir Šodan i Vladimir Končar, koji je novi *Quorum* redizajnirao i podario mu novi vizualni identitet. I sadržajno novi broj slijedi bogatu tradiciju koju časopis ima, istovremeno otvarajući prostore za nove teme i nova autorska i urednička viđenja, nastojeći na hrvatsku književnu scenu unijeti aktualnosti iz područja književne i kulturalne teorije, donoseći prijevode novih radova autora koji su domaćoj čitateljskoj publici već poznati, ali i onih koji tek u *Quorumu* prvi put progovaraju hrvatski. Kao časopis koji sustavno želi pokrivati domaću književnu scenu, novi *Quorum* otkriva i objavljuje radove autora koji tek stupaju na književnu pozornicu, zajedno s već poznatim i priznatim i nagrađivanim autorima. U broju jedan čitatelje očekuje temat o Vladi Buliću, s autorovim tekstom o vlastitoj poetici i procesima pisanja te s novim pričama, kao i s kritičkim osvrtom Marka Pogačara na autorove prijašnje radove. Od domaće poezije tu su radovi Ivana Rafaja, Ane Anić i Damira Šodana, a u prijevodima Ede Fičora i Miloša Đurđevića *Quorum* objavljuje poeziju Tomaža Šalamuna i Jamieja McKendricka. Nove priče objavljuju Nenad Stipanić, Morin Kudić i Vedran Premuž, Zoran Roško predstavlja američku autoricu Dodie Bellamy i njen performativni iskaz. Na razmeđama proznog, poetskog i esejističkog titraju novi tekstovi Branislava Oblučara, Leonardo Kovačević priredio je teorijski blok *Tijelo i pismo*, a na kraju čitatelji mogu zaviriti i u djevojačke sobe, naravno, kroz kulturalnoteorijsku prizmu Maše Grdešić. z

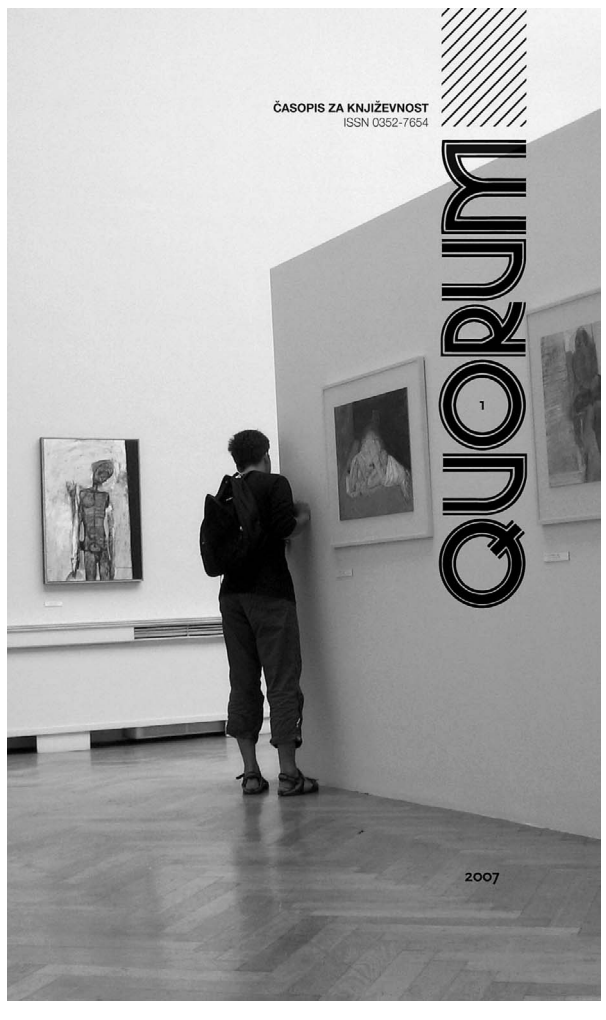

Sa(n)jam knjige

Sa(n)jam knjige, Pulski sajam knjiga, od 6. do 15. prosinca 2007. Pula

Na ovogodišnjem sajmu knjiga u Puli izlagat će 250 hrvatskih nakladnika s više od 25.000 naslova. Uz hrvatske nakladnike na Sajmu će se predstaviti i nakladnici iz Crne Gore i Mađarske.

U sklopu festivala održava se simpozij *Balkanske (op)sesije* čiji je voditelj teoretičar Žarko Paić, a na kojem će o Balkanu govoriti književnici, kulturolozi i filozofi iz regije: Andrej Nikolaidis, Cezar Paul-Bădescu, Aleš Debeljak, Katarina Luketić, Aleksandar Prokopiev, Ivan Čolović, Ljiljana Filipović, Aleksandar Kjosev, Nermin Sarajlić, Elizabeta Šeleva, Beqë Cufaj, Ermis Lafazanovski, Srđa Pavlović, Andrea Pisac i Alek Popov.

Na Sajmu će se i ove godine održavati tradicionalni programi *Doručak s autorom*, *Kod Domenica, Razgovor iza zavjese* i *Suton uz knjigu,* kao i *Dani knjižničara.* U središtu programa ove godine bit će proza, za razliku od prošlogodišnje poezije, pa će se publici predstaviti: Slavenka Drakulić, Daša Drndić, Boris Dežulović, Josip Mlakić, Delimir Rešicki, Edo Popović, Tomislav Bajsić, Damir Karakaš, Senko Karuza, Davor Špišić, Ivan Vidić, Nada Gašić, Slobodan Šnajder, Andrea Pisac, Lada Žigo i Mirko Kovač koji u Puli premijerno predstavlja svoj novi roman. U sklopu festivala održat će se i dodjela godišnje književne nagrade *Kiklop* (u srijedu, 12. prosinca) u kojoj se u 13 kategorija nagrađuju najvažnija ostvarenja na području književne produkcije.

Festival *Polis Jadran Europa* i ove godine bit će dio Sajma. Svojom će mediteranskom multidisciplinarnom programskom orijentacijom obogatiti književni program Sajma.

Drugo izdanje festivala održat će se od 7. do 9. prosinca u Puli, u prostorima Stare tiskare, Circolu i Domu hrvatskih branitelja. Na festivalu će gostovati umjetnici i autori iz Italije, Slovenije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Srbije, Crne Gore i Albanije.

Festival će biti svečano otvoren 7. prosinca u 21 sat, u Staroj tiskari, *site-specific* performanceom Brod. Performans je posvećen radnicima iz pulskog Arsenala, radničkoj i brodograditeljskoj tradiciji Pule, a režiraju ga Alen i Nenad Sinkauz. Sljedećeg dana u istim će prostorima biti otvorena izložba triju autora: crnogorskih umjetnica Jelene Tomašević i Natalije Vujošević te tuzlanskog Emira Šehanovića – Aorte.

Uz podršku Srednjoeuropske inicijative 7. i 8. prosinca u Zajednici Talijana Pule – Circolu održat će se međunarodni skup arhitekata pod nazivom *Polis u moru svjetlosti* na temu rasvjete u gradu. Zadnjega dana festivala 9. prosinca, u Domu hrvatskih branitelja održat će se program *Grad u kanočalu*, a gradovi-gosti bit će Trst i Tuzla. Trst će se predstaviti suvremenom književnom scenom kroz knjigu *Tršćanske kon-fuzije*, u izdanju Antibarbarusa i *Sa(n)jam knjige* u Istri, dokumentarnim filmom i kuharicom autora Veita Heinichena, dok će se grad Tuzla predstaviti kroz književnu nagradu Meša Selimović i književnu manifestaciju *Cum grano salis*.

Sve informacije o Sajmu na www.sanjamknjige.hr z

Vizualna konstrukcija kulture

Hrvatsko društvo pisaca, časopis za teoriju, kulturu i vizualne umjetnosti *Tvrđa* i Centar za vizualne studije iz Zagreba organizirali su 26. i 27. listopada 2007. godine u Muzeju Mimara u Zagrebu međunarodni interdisciplinarni simpozij pod nazivom *Vizualna konstrukcija kulture*

Posljednjih desetak godina interes za utemeljenjem novog znanstvenog interdisciplinarnog predmeta vizualne kulture/vizualnih studija nadilazi granice predmeta suvremenih vizualnih umjetnosti. Kako je to postavio vodeći teoretičar vizualnosti i slike u medijsko doba W.J.T. Mitchell, novi način generiranja slike u digitalno doba zahtijeva preokret paradigme. Vizualni, slikovni i kulturalni zaokret označava oslobođenje slike od vladajućih paradigmi filozofije jezika i ikonologijskih interpretacija u povijesti umjetnosti. Slika se danas shvaća kao komunikacijski medij i kao kontekstualno polje autoreferencijalnog označavanja. Ona više nije "sveta" slika, niti slika visoke umjetnosti, nego je umnoženi i umreženi svijet vizualnosti koji zahtijeva svoju novu gramatiku, sintaksu, semiotiku i hermeneutiku. Kultura se više ne može objasniti teorijama društvenih identiteta. Vizualna kultura konstruira se autonomno i tek omogućava u medijsko doba spoznaju realnosti i njezina različita tumačenja. Stoga se je simpozij posebno usredotočio na potrebu novog pristupa pojmu slike, vizualnosti i medija u naše doba. Kako slike funkcioniraju u kulturno pluralnim i ideologijski hibridnim društvima postmoderne? Zašto je nova slika razumljiva samo iz medijskoga (kulturalno-političkog, socijalnog i ideologijskog) konteksta? Tijekom dvodnevnog rada simpozija problematizirane su mogućnosti suradnje povijesti umjetnosti, semiotike, filozofije, sociologije, kulturalnih i vizualnih studija u istraživanju: pojma i fenomena slike u doba slikovnoga zaokreta; mediologijskih aspekata suvremene vizualne komunikacije (npr. utjecaj novo-medijske umjetnosti, kao i masmedijsko brisanje granica između "visoke" i "niske" umjetnosti, popularnog i elitnog); reprezentacije vizualnih identiteta kulture (slikâ-ikonâ-ideologijâ).

Na simpoziju su sudjelovali redom Žarko Paić izlaganjem na temu *Dekonstrukcija slike: od mimezisa i reprezentacije do komunikacije*. U izlaganju se problematizira način konstrukcije slikovnosti kao: (1) komunikativnog medija (Klaus-Sachs Hombach i projekt ICONIC TURN); (2) vizualnosti kulture koja nadomješta prethodne socijalne modele konstrukcije zbilje (W.J.T.Mitchell) i (3) reprezentacije realnosti svijeta kroz pojam "uronjenosti"/imerzije u virtualnom prostoru (Oliver Grau). Potom je Nadežda Čačinović problem naznačen u naslovu *Vidljivo i spoznaja* aktualizirala kritičkim razmatranjem najnovijih interdisciplinarnih istraživanja, posebno radova Barbare Marie Stafford, ali i Martina Kempa te već poznatih radova Hansa Beltinga i Friedricha Kittlera. Milan Galović je na temu *Slika u tehničkom dobu* govorio o otkriću da u dobu "slikovnog obrata" znanstveni pristup slici mora biti inter-, multi- ili čak "post-disciplinaran". Od tradicionalnih metafizičkih "disciplina" danas je u pristupu slici najviše prisutna estetika i antropologija. Kruno Martinac je održao izlaganje pod nazivom *Netko gleda u nešto*, Aleksandar Mijatović o *Profanoj ikonologiji*, Izar Lunaček (Ljubljana) o *Vizualnoj konstrukciji karnevalske stvarnosti*, Srećko Horvat o *Holokaustu i medijima*, Keith Moxey (Barnard College, Columbia University, New York) o *Vizualnim studijima i ikoničkomi obratu*, Sonja Briski Uzelac o *Umjetnosti u doba kulturalne rekonfiguracije: od artefakta prema vizualnom tekstu*, Sead Alić o *McLuhanu i perspektivi*, Marco Senaldi (Universitŕ Statale Milano-Bicocca) o *Suvremenoj umjetnosti i televiziji*, Klaudio Štefančić o *Korisničkom sučelju kao prostoru kulturalne diferencijacije*, Antonio Santangelo (Universitŕ di Torino) o *"Stvarnoja fikciji": Novim granicama konstruiranja stvarnosti na televiziji* i Krešimir Purgar, osnivač I voditelj Centr za vizualne studije o *Vizualnom obratu i književnom tekstu: subverzivnoj ikonologiji u romanu* City *Alessandra Baricca*. Ono što bitno određuje dijalektičku prirodu vizualnog obrata, a time i postmodernog stanja općenito je paradoks straha i nade; s jedne strane vjerujemo u sposobnost slike da svojim tehnološkim, komunikacijskim i simulacijskim potencijalom može pomoći u prevladavanju razlika i svima učiniti vidljivim raznovrsnost svijeta, a s druge strane užasavamo se upravo te "snage slike" i njene moći da se otme kontroli i ugrozi one koji ju stvaraju. ■

MM Centar SC

MM Centar SC / dok/ex/art/video/avan/autor/teque/ani/film i/ili
Savska cesta 25 moving image solution /
HR - 10 000 Zagreb
Tel. (01) 4593523
Fax (01) 4593552
E-mail: mmcentar@sczg.hr
http://www.sczg.hr

petak, 30. studeni, 2007. , Dvorana MM, Savska c. 25, 20 sati
dokumentarni film

FASSBINDER U HOLLYWOODU (2002) – redatelj Robert Fischer
Film o Reineru Werneru Fassbinderu , najznačajnijem predstavniku Novog njemačkog filma, iz 70-ih godina. Iako nikada nije radio u Hollywoodu, R.W. Fassbinder (preminuo 1982. godine u dobi od 36 godina) u golemoj je mjeri bio pod utjecajem američkog filma, posebno najznačajnijeg melodramatika toga doba, Douglasa Sirka. Ovaj film govori o njegovom kratkom boravku u Los Angelesu te o nadahnuću kojeg je iza sebe ostavio za američke poklonike specifične autorske filmske i kazališne umjetnosti.

ponedjeljak, 3. prosinca, 2007., Dvorana MM, Savska c. 25, 20 sati
CIKLUS EROTSKOG FILMA II. dio
Lolita (1962) red. Stanley Kubrick
ul. James Mason, Shelley Winters, Sue Lyon

Kako bi sačuvao posao, sredovječni profesor francuske književnosti (James Mason) putuje po provincijalnim predjelima Amerike. Uvučen u vezu, sa svojom seksualno frustriranom gazdaricom (Shelley Winters), s njom će se oženiti, kako bi na taj način, pridobio naklonost njene, flertu sklone, četrnaestogodišnje kćeri Lolite (Sue Lyon), u koju se beznadno zaljubljuje. Jedan on najboljih Kubrickovih filmova iz 60-ih godina.

petak, 7. prosinca, 2007., Dvorana MM, Savska c. 25, 20 sati

Sex, laži i videovrpce (1989) red. Steven Soderbergh

uloge: James Spader, Andie MaycDowell, Peter Gallagher, Laura San Giacomo

Seksualno suzdržan suprug stupit će u odnos sa sestrom svoje supruge. No, dolazak posjetitelja s izrazito čudnovatim ponašanjem, promijenit će postojeće obiteljske veze. Medijski iznimno zanimljiv film, vrsnog redatelja S. Soderbergha, osvojio je brojne nagrade na međunarodnim festivalim, uključujući i nominaciju za Oscara.

subota, 8. prosinca, 2007., Dvorana MM., Savska c. 25, 20 sati

Priča o O (1975) red. Just Jaeckin

Uloge: Corinne Cleri, Udo Kier

Prelijepa O uvučena je bizarno sklonište, izložena raznim začudnim seksalnim ponašanjima, od strane svojeg momka Renea. Film se smatra remek-djelom erotike.

ponedjeljak, 17. prosinca2007., Dvorana MM, Savska c. 25, 20 sati

FUTURIZAM NA FILMU
Alphaville (1965) - red. Jean-Luc Godard
uloge: Eddie Constantine, Anna Karina, Akim Tamiroff

Lemmy Caution, američki privatni detektiv dolazi u Alphaville, futuristički grad na drugoj planeti. Njegova američka narav u suprotnosti je s gospodarem grada, zlim znanstvenikom po imenu Von Braun, koji osuđuje i proganja ljubav, individualnost i samoizražajnost. Film "Alphaville" je korak dalje, politički najangažiranijeg redatelja i utemeljitelja glasovitog francuskog "novog vala", veoma vjerojatno, najznačajnijeg pravca moderne kinematografije.

srijeda, 19. prosinca, 2007., Dvorana MM, Savska c. 25, 20 sati

FUTURIZAM NA FILMU
Metropolis (1927) - red. Fritz Lang
uloge: Brigitte Helm, Alfred Abel, Rudolf Kleni-Rogge

U udaljenoj budućnosti dvije su skupine dominirajuće, mislioci (oni koji planiraju no ne znaju, kako društveni sustav s funkcionira) i radnici (puki izvršioci bez elementarnih znanja i maštovitosti). Iako čine funkcionalnu cjelinu, oni su potpuno odvojeni jedni od drugih, sve do trenutka kada se jedan od "mislilaca" usudi krenuti u podzemlje, gdje druga skupina radi i obitava, bivajući zapanjen onim što će vidjeti nešto kasnije on će zaključiti "ne može biti razumijevanja izmedju mozga i ruku, sve dok srce nije posrednik". Monumentalno djelo Fritza Langa, jednog od najvažnijih oblikovatelja u povijesti svjetskog filma, inovatora, sjajnog dramaturga i arhitekta filma.

Ispravak

Uz tekst Slavoja Žižeka *Lenjin ubijen na stanici Finska* iz *Zareza* broj 218

U prijevodu tekstu Slavoja Žižeka *Lenjin ubijen na stanici Finska* iz *Zareza* broj 218 (str. 9) greškom je objavljena rečenica: "Uzmimo ovaj najnoviji nastavak, što ga je uredio Andrew Roberts, koji je i sam pridonio eseju o svijetlim izgledima s kojima bi se suočila Rusija u 20. stoljeću da Lenjin nije ustrijeljen po dolasku na stanicu Finska". Ta rečenica treba glasiti: "Uzmimo ovaj najnoviji nastavak, što ga je uredio Andrew Roberts, koji je i sam pridonio eseju o svijetlim izgledima s kojima bi se suočila Rusija u 20. stoljeću da je Lenjin ustrijeljen po dolasku na Finsku stanicu." Naime, kao što znamo, Lenjin tamo nije ustrijeljen. ■

info/najave

k

Sindikati discipliniraju kapitalističku klasu

Rastko Močnik

Rubne vladajuće klase žive od nerazvijenosti svojih društava, od toga da osiguravaju gore iskorištavanje, "niže troškove rada". Sindikati nas brane od zaostalosti, od kolonijalne zavisnosti i surovog iskorištavanja, kamo nas guraju ovdašnji rubni kapitalisti i njihovi pomagači

N*ikada nisam toliko smanjio troškove proizvodnje, kao onog dana kada sam udvostručio radničke nadnice.*
Henry Ford

Sindikalna manifestacija 17. studenoga je uspjela: sudionica i sudionika bilo je dvostruko više nego na sada već legendarnoj manifestaciji 2005.; već sljedeći dan zastupnici kapitala ponudili su pogađanja o plaćama koja su prije samo pola godine odbijali.

Sindikati zahtijevaju da se nadnice usklađuju s inflacijom, s kretanjem profita, te s produktivnošću rada. Predlažu da se onaj dio kapitala koji se upotrebljava za kupnju rada kreće jednako kao i preostali kapital. Oni koji žive od rada trebaju dijeliti svoju sudbinu s onima koji žive od kapitala. Sindikati dakle predlažu klasni kompromis. Isplata koju traže za kompromis, relativno je skromna: "5,2 milijuna eura mjesečno više, tj. onoliko koliko je lani isplaćeno nagrada upravi i zaposlenima po individualnim ugovorima u Novoj ljubljanskoj banci" (*Dnevnik*, 27. rujna. 2007.).

Obezvređivanje vrijednosti radne snage

Privredna komora, zastupnik vlasnika kapitala, sve do manifestacije protivila se sindikalnom prijedlogu. Povišenjem nadnica, govorili su tada, samo bi povećali troškove rada, tj. povećali bi troškove proizvodnje – a to bi ugrozilo konkurentnost slovenske privrede. Ali nakon manifestacije očito su pronašli način kako da izađu u susret sindikalnim zahtjevima, a da svejedno sačuvaju konkurentsku sposobnost. "Glavni prijedlog poslodavaca... ostaje smanjenje porezne stege za poduzeća" (*Dnevnik*, 23. studenoga 2007.).

Protivi se i većina akademskih ekonomista: povećamo li nadnice, kažu, samo pospješujemo inflaciju. Kada bi radnici i radnice imali više novca, govore akademski ekonomisti, više bi kupovali, povećalo bi se dakle potraživanje, zato bi se povisile cijene – a krajnji učinak bio bi samo u tome da je novac manje vrijedan. Od povećanja nadnica dakle ne bi imali koristi ni radnici niti nacionalna privreda. Akademski ekonomisti smatraju da troškove inflacije trebaju pokriti oni koji rade – a oni trebaju i niskim nadnicama osigurati da privreda bude konkurentna.

Obaranje nadnica, tj. obezvrjeđivanje vrijednosti radne snage, najprimitivniji je oblik "osiguravanja konkurentnosti", tj. cijeđenja viška vrijednosti. Na dulji rok upravo *ne* osigurava konkurentnost. Poduzeća ili privreda koji se natječu samo s "niskim troškovima rada" ne razvijaju tehnologiju, organizaciju rada i društva – te nužno zaostaju za onima koji se natječu razvijanjem sredstava proizvodnje, s pomoću obrazovane radne snage, racionalne organizacije rada i društva. Obaranje nadnica loša je strategija po logici kapitala samoga. Slovenski sindikati svojim zahtjevima za višim plaćama sile kapitaliste i njihove menadžere da poštuju logiku kapitala – te da namiruju rad, koji im pritječe *u okviru kapitalističkih proizvodnih odnosa.*

Pošteno iskorištavanje?

Sindikati discipliniraju kapitalističku klasu kada od nje zahtijevaju da pošteno obavlja svoj posao iskorištavanja. Tjeraju kapital, njegove nositelje i zastupnike, van iz niše u koju se vole ugnijezditi vladajuće klase u rubnim i zavisnim državama. Rubne vladajuće klase žive od *nerazvijenosti* svojih društava, od toga da osiguravaju gore iskorištavanje, "niže troškove rada". Sindikati nas brane od zaostalosti, od kolonijalne zavisnosti i surovog iskorištavanja, kamo nas guraju ovdašnji rubni kapitalisti i njihovi pomagači.

Pod pritiskom radništva kapitalisti i njihovi zastupnici su popustili, pa ipak sada traže da država "smanji poreznu stegu". A s obzirom na to da država pod pritiskom NATO-a povećava izdatke za vojsku, da bi se vojska po zahtjevima NATO-a očito i dalje naganjala po cijelom svijetu, ne bi li branila interese američkih transnacionalnih kompanija, te s obzirom na to da po logici EU-a državna administracija raste – manje poreza može značiti samo još manje socijalne države. Moramo paziti na nijanse u političkom govoru: govore o "socijalnim transferima" – a ne više o kompleksnim sistemima socijalne države. Ovako govori ministar razvitka: "Za rješavanje socijalnih problema treba upotrijebiti mehanizme socijalne države". Za sadašnju vladu socijalna država nije više organizacija društvene solidarnosti – nego samo vatrogasac koji popravlja zločine kapitala. "Socijalni transferi" namijenjeni su samo najsiromašnijima, "socijalnim slučajevima". A to znači da mi koji plaćamo poreze financiramo ovdašnjem kapitalu njegov socijalni *dumping*, to što se on u "svjetsku utakmicu" ne uključuje revolucioniranjem produktivnih snaga i društvenih odnosa, nego osiromašivanjem radnih ljudi.

foto: Srećko Pulig, Pijesak, a ne ulje u motor kapitalizma

Sindikati nas štite od liberalne demokracije

U tome okviru zahtjev da nadnice narastaju zajedno s produktivnošću dobiva svoje puno značenje. Kada kapitalisti i menadžeri pritišću nadnice nadolje, ne povećavaju produktivnost *rada*, nego *produktivnost kapitala*: ako su nadnice niže, ako su "troškovi rada" manji, onda je s pomoću istog kapitalskog uloga moguće postići veći višak vrijednosti. Time se produktivnost nije ništa povećala – uistinu je samo kapital dobio razmjerno veću dobit. Ako pritom još i na razne načine produljavaju radno vrijeme, produktivnost kapitala se utoliko još više povećava. Sindikati žele zaustaviti upravo to povećavanje produktivnosti kapitala, koje ne proizlazi iz povećanja produktivnosti rada, nego iz osiromašivanja radnica i radnika.

I država je kapitalu ponudila da ga "rastereti" s pomoću smanjenja poreza. Time bi zaobilaznim putem ostvarila svoj liberalni program, koji je zaustavila sindikalna manifestacija u studenom 2005. Iz neoliberalnog učenja znamo kako se konačni cilj sastoji u tome da država ne nudi nikakve socijalne sisteme, te da ne organizira javne usluge (školstvo, zdravstvo, kulturu). U tome uređenju ne postoje sistemi kolektivne solidarnosti, nego pojedinka i pojedinac sve što imaju dobivaju u obliku novčanih dohodaka. To je liberalna utopija, u kojoj bi svi društveni odnosi trebali biti tržišno uređeni. Pojedinka i pojedinac u toj su utopiji svoji vlastiti poduzetnici: menadžeri svoga života i života onih koji su od njih ovisni (u prvom redu djece). Sve čime takva "poduzetnica" i "poduzetnik" raspolažu jest novac iz najrazličitijih prihoda: a zatim se sami moraju odlučiti hoće li taj novac namijeniti školovanju djece ili za mirovinu, kada više ne budu mogli raditi. Ili za zdravstveno osiguranje, da bi mogli plaćati privatnog liječnika, ako se razbole oni ili njihova djeca. Tim novcem mogu i plaćati staračku dom za onemoćale roditelje. Slobodno se odlučuju, kao racionalni menadžeri svoga života, a razna tržišta osiguravaju im najracionalnije moguće društvene odnose. Naravno, po racionalnosti kapitala, a ne čovjeka.

Baš tu liberalnu utopiju oslikao je ministar za razvoj: "Povisivati plaće... pa i mehanizmima koji se neće preliti u kupovnu moć, već u osiguranje, štednju, vlasničke udijele i sl.". (*Dnevnik*, 23. studenoga 2007.)

Sindikati nas štite od te liberalne utopije, koju zajednički pokušavaju nametnuti vlada, kapitalisti i njihovi pomagači. Ali zahtjevima za povišenje plaća nužno moramo dodati i zahtjeve da vlada prestane podrivati javno zdravstvo i javno školstvo. Neka odmah zaustavi privatizaciju zdravstva i školstva. Javno školstvo povijesna je tekovina, koja oslobađa od patrijarhata i ideoloških mračnjaštava; javno školstvo je jedna od najznačajnijih poluga za uvođenje jednakosti u društvo. Samo javno zdravstvo omogućava opći i jednakopravni zdravstveni standard za sve ljude.

Ali zahtjev za povišenje plaća, za javnim školstvom i javnim zdravstvom nije moguće ostvariti u okviru liberalnog kapitalizma, koji u ovom trenutku zastupaju vlada, kao i EU. Sindikati su počeli bitku, pobjedu će morati izboriti mase. Z

foto: Srećko Pulig, Kako to da je kruh tako skup, a naše meso i krv tako jeftini

www.indexprohibitorum.si
Izabrao i preveo sa slovenskog Srećko Pulig
Članak Srećka Puliga o ljubljanskim demonstracijama Zajednička fronta pročitajte na www.ZaMirZine.net

Ne mučite nas svojom srećom

The Onion

Početak sretne ljubavne priče nepodnošljiv cijeloj naciji, tužne orgije nakon smrti vođe svingerske grupe

Narod sit sretnih mladih parova

OAK PARK, Illinois – Unatoč tome što im se mišljenja strogo razilaze oko rata protiv terorizma i domaćih polemika oko pobačaja, droga i brakova istospolnih parova, Amerikanci se gotovo jednoglasno slažu oko jedne stvari – par iz Oak Parka u državi Illinois, Dave Petrun i Julie DeSimone, definitivno je odvratan.

"Oni kao da misle da su prvi zaljubljeni par u povijesti prostora i vremena", rekla je Allison Clark iz Bostona, jedna od milijun ljudi koji kažu kako bi se najradije upucali u glavu gledajući napredak nježne veze Petruna (28) i DeSimone (25) tijekom posljednja četiri mjeseca.

Prema anketi koju su proveli ABC News i *Washington Post*, a koja je objavljena u ponedjeljak, velika većina Amerikanaca smatra da je njihovo uporno iskazivanje naklonosti – što uključuje gotovo neprekidno držanje za ruke, hihotanje i nepodnošljive, stidljive male pusice – "jebeno smiješno". Većinskih osam od deset anketiranih reklo je kako želi da oboje umru, po mogućnosti u opakoj automobilskoj nesreći.

"Ako baš moram gledati kako se [Petrun] poigrava njezinim prstima dok posve bezbrižni šeću i razgledavaju izloge, kunem se Bogom da ću nešto lupiti", rekao je Sam Weber iz grada Savannah u Georgiji, a isto je ponovio i velik dio Amerikanaca očigledno umornih od besramnih javnih izljeva emocija. "Njih dvoje mora se suočiti s realnošću i prestati živjeti u tom svom svijetu fantazija."

Iako je njihov prvi zajednički izlazak 30. svibnja prošao prilično nezamijećeno, mišljenje javnosti o paru dramatično se promijenilo nakon što se otkrilo da je

DeSimone hranila Petruna smrznutim jogurtom tijekom njihova drugog izlaska tri dana kasnije.

Do drugog tjedna u lipnju, nakon što su Petrun i DeSimone viđeni kako guraju jedno drugom ruke u stražnje džepove dok su hodali kroz četvrt Oak Park, manje od 40 posto ispitanika iz većine nacionalnih anketa reklo je kako odobrava njihovu vezu. Do početka srpnja taj postotak se strmoglavio još i niže nakon što je DeSimone pitala Petruna koji mu je od njezinih fizičkih atributa najslađi, na što je Petrun odgovorio detaljnim popisom.

"Ma koga oni zafrkavaju", pitala se Rebecca Hillard iz Anchoragea u Arkansasu, samohrana majka dvoje djece. "Jednom kad taj mali medeni mjesec završi, on će je prevariti s bivšom djevojkom, a ona će otrčati američkom narodu da je utješi. To je toliko očito da je glupo."

Prema anketi koju je 25. rujna proveo Institut za istraživanje javnog mnijenja Zogby, 36 posto Amerikanaca napravilo je grimasu kada je Petrun prošlog četvrtka zaigrano gurnuo DeSimone bez ikakva očita razloga, a 45 posto ispitanika ispustilo je glasan, ljutit uzdah kada joj je Petrun poslao cvijeće na posao prošlog utorka. Jedan od tri Amerikanca opisao je način na koji je Petrun dotaknuo DeSimonina križa dok je ulazila u taksi u večer 19. rujna kao "potpuno nepotrebno".

"Cura zna kako ući u taksi bez ičije pomoći", rekao je nedavno razvedeni Adam Burkheimer iz Shreveporta u Louisiani. "Nije mi jasno to neprestano pipkanje."

U srijedu su linije potpore diljem zemlje bile zatrpane pozivima ljudi koji su se žalili na blagu odnosno jaku mučninu nakon što je DeSimone odbila, a zatim prihvatila Petrunovu majicu s kapuljačom tijekom večernje šetnje.

Blogovi koji promiču anti-pipkanje, poput popularnog davejuliebarf.typepad.com, bruje glasinama o tome kako su Petrun i DeSimone iznenada započeli kratak i spontan lagani ples blizu fontane u ulici Lake 20. rujna.

"Izgleda da se papučarski mlakonja nasmiješi kada vidi njezino ime na zaslonu mobitela", rekao je bloger Jessie Fox. "Ako se, k vragu, već toliko vole, zašto se jednostavno ne vjenčaju i žive sretno do kraja jebenog života?"

Posljednjih su tjedana zastupnici u Nevadi, Južnoj Dakoti i Virginiji donijeli većinom glasova simboličku odredbu "iznajmite sobu", stvorenu kako bi potaknula Petruna i DeSimone da zadrže svoje nježne izljeve za sebe. Protivno tomu, Ococee u Floridi zabranio je Petrunu i DeSimone da uzmu sobu na području grada.

Dok ponašanje Petruna i DeSimone nije smetnja prema nijedom od postojećih statuta, gradska vijeća u Chicagu i San Franciscu jednoglasno su donijela zajedničku uredbu koja potiče par da malo popuste.

Dio uredbe glasi: "budući da su se Dave i Julie upustili u njihovu prvu

ozbiljnu vezu, uz gotovo nikakve izglede da će ona potrajati, te budući da je njihova sposobnost vođenja neobveznog razgovora, instinktivnog znanja što drugi misli te brbljanja o tome kako su se upoznali kad su slučajno sjeli jedno pored drugog u avionu, natjerala gotovo 300 milijuna ljudi da im požele začepiti usta, naši gradovi ovime snažno potiču Davea i Julie da dobro razmisle o hitnom prekidu.

Nedostupni za komentar, Dave i Julie navodno prave planove o putovanju po Europi za obljetnicu šest mjeseci njihove veze koja će biti u studenom, a što je potaknulo bojazni da bi njihova sklonost pokazivanju osjećaja mogla pojačati međunarodne napetosti.

Prve orgije nakon Brianove smrti veoma ukočene

FAIRFIELD, California – Bez imalo zanosa, spontanosti i tjelesnih tekućina poznatih iz prijašnjih cjelonoćnih seksualnih odnosa, prve orgije nakon smrti entuzijasta za grupni seks, Briana Hodgea, bile su ukočene i obuzdane, izjavili su u ponedjeljak naši dobro podmazani izvori.

"Svi su bili potišteni", rekla je Catherine Davis koja tvrdi da je Hodgeovo nesretno utapanje bilo gotovo jednako neočekivano kao i kad je Scott Warner svršio u njezina usta."Jasno, svi smo patili duboko u sebi. Naročito Marissa, koja je dobila dvostruku penetraciju odmah na početku."

Orgije koje su obilježili dugi periodi tišine unatoč korištenju samo dvije kugle za usta, počele su malo prije ponoći kada se nekoliko sjetnih sudionika bezvoljno razodjenulo i poredalo u vijenac na podu. "Nastojao sam se ponašati kao da se ništa nije promijenilo, kao da je ovo samo još jedan četverosatni maraton razuzdanog, neprekinutog seksualnog odnosa", rekao je sudionik orgija Jeremy Bowman. "No, svaki put kada bih spustio pogled na plastične plahte ili na gomilu analnih kuglica na kuhinjskom stolu pa čak i na Stephanijinu razjapljenu stidnicu, nisam mogao misliti ni na što drugo osim na Briana."

Hodgeova smrt navodno je imala ozbiljan učinak na sve svingere i fetišiste, a mnogi su priznali da samo površno i reda radi jašu svoje partnere ili im guraju šake u anuse.

"Isprva smo svi samo sjedili, Sabrina na Robu, dok su se Craig i Dorothy izmjenjivali među Phillipovim bedrima", rekao je Doug Wiviott koji kaže da se osjećao "posve tupo" dugo prije nego što je nanio kremu na genitalije. "Kao da je postojala neka velika rupa koju nitko od nas nije mogao ispuniti."

Osjećaji tuge i žalosti navodno su utjecali na seksualni apetit inače nezasitnih sudionika, od kojih su se mnogi "jedva snalazili" u istovremenom uguravanju triju ili četiriju spolovila u ožalošćene usne šupljine.

"Nitko nije poznavao Briana kao mi – ni njegovi roditelji, ni brat, čak ni njegova supruga", rekla je strastvena ljubiteljica ševe Rebecca Baker. "Na kraju krajeva, Brian je bio više od nekog tipa koji bi si ponekad privezao umjetni penis i ševio te sa strane. Bio je tip koji bi ponekad stiskao tvoje grudi tako snažno da bi pomislila da ćeš eksplodirati."

Osim što je pokrenula prepirke oko toga je li korištenje dvoglavog dilda neukusno te odvratila brojne nazočne da se iz poštovanja upuste u dvostruku penetraciju, Hodgeova iznenadna smrt ostavila je mnoge zbunjenima.

"Znam da će ovo zvučati čudno, ali bilo je trenutaka tijekom orgije kada gotovo da sam očekivao da mi se Brian prišulja odostraga i gurne prst u moju stražnjicu", rekao je prijatelj Robert Luchs. "Ne znaš koliko će ti netko nedostajati sve dok ne moraš sam ručno stimulirati vlastitu prostatu."

Dok je iz žalosnog izraza sudionika sve bilo jasno, neki su orgije završili s nešto pozitivnijim pogledom na život. "Naravno, bilo je tužno, ali uvijek ću imati samo nježne uspomene na Briana", rekao je sadomazohist Dale Kingsley. "To i otprilike 300 sati video zapisa s njim koje sam prikupio tijekom ovih godina."

Organizator orgija Kyle Brossard, kojeg su neki optužili da je "bezosjećajan" i "nimfomanijak", prvotno je razmišljao o tome da otkaže seksualnu samoposlugu u ponedjeljak. Na kraju je Broward odlučio da je ipak važnije biti među prijateljima i pronaći toliko potrebnu utjehu u naručju, nogama, ustima i tjelesnim šupljinama voljenih.

"Siguran sam, da bi Brain, da je još živ, želio da obrađujemo Christine sa svih strana", rekao je Brossard. "Takav je on bio."

Brossard je dodao: "Tako sam sretan što smo imali priliku ovako se okupiti."

Kulturna politika

Europske smjernice suradnje

Biserka Cvjetičanin

Interkulturni je dijalog u središtu najnovijeg dokumenta Vijeća Europe – *Bijele knjige o interkulturnom dijalogu*. Taj privremeni dokument je izrađen na temelju ankete koju je provelo Vijeće Europe u proljeće 2007. i koja je obuhvatila niz europskih institucija, udruga civilnog društva u kulturi, kulturnih mreža, sveučilišnih institucija, znanstvenika, novinara, s osnovnim pitanjem kako jačati interkulturni dijalog unutar i između europskih društava, te Europe i ostatka svijeta. Dokument je načelnog karaktera i premda donosi niz preporuka, više izražava stav Vijeća Europe nego što se temelji na odgovorima anketiranih institucija

Sredinom studenog 2007. Kulturna sekcija Vijeća ministara/Vijeća Europske unije kao najvišeg tijela EU-a prihvatila je Europsku strategiju za kulturu koja uvodi novi sustav suradnje između zemalja članica i institucija EU-a i ističe konkretne prioritete za razdoblje 2008.-2010. na osnovi prijedloga Europske komisije iz svibnja 2007. Tijekom rada na strategiji, te nakon što je Europska komisija u svibnju prihvatila *Priopćenje (Komunikaciju) o europskoj strategiji za kulturu*, brojni europski tiskani i elektronički mediji, među njima i *Zarez*, informirali su javnost o ovom važnom dokumentu u čijem je središtu interkulturno razumijevanje. "To je početak novog razdoblja u načinu na koji zemlje članice, Europska komisija i kulturni promicatelji rade zajedno. Ujedinjujući snage, bit ćemo bolje opremljeni da odgovorimo izazovima s kojima se kulturni sektor suočava", naglasio je, nakon što je Kulturno vijeće prihvatilo strategiju, Jan Figel, europski povjerenik za obrazovanje, kulturu i mlade.

Kultura u svim europskim politikama/poslovima

Kulturno vijeće podržalo je tri glavna cilja koji čine zajedničku kulturnu strategiju za europske institucije, zemlje članice i cjelokupni kulturni i stvaralački sektor: promicanje kulturne raznolikosti i interkulturnog dijaloga; promicanje kulture kao katalizatora stvaralaštva u okviru Lisabonske strategije koja obuhvaća rast, zaposlenost, inovacije i konkurentnost; promicanje kulture kao vitalnog elementa u međunarodnim odnosima Europske unije.

Kulturno vijeće dalo je potporu novim metodama rada koje je predložila Europska komisija. Jedno od osnovnih obilježja strategije je snažnije strukturiran sustav suradnje između zemalja članica i institucija Europske unije o kulturnim pitanjima. Taj se mehanizam temelji na "otvorenoj metodi koordinacije" (OMC) koja se uspješno primjenjuje u suradnji u područjima kao što su obrazovanje, mladi i socijalna zaštita. Primjenjivat će se fleksibilni pristup koji odgovara kulturnom području, uz puno poštivanje kompetencija zemalja članica.

Naglašena je važnost kontinuiranog dijaloga s kulturnim promicateljima na svim razinama (lokalnoj, regionalnoj, nacionalnoj i europskoj). Na taj način Europska unija nastoji uključiti kulturni sektor – u rasponu od individualnih umjetnika do kreativnih i stvaralačkih industrija – u europske poslove, između ostalog i putem novoosnovanog Kulturnog foruma koji je prvi put održan pod predsjedanjem Portugala u rujnu 2007. u Lisabonu.

Kulturno vijeće usredotočilo se na pet specifičnih, prioritetnih područja akcije za razdoblje 2008.-2010.: bolji uvjeti kretanja, tj. mobilnosti umjetnika i kulturnih radnika općenito; širi pristup kulturi, osobito promicanjem kulturnog nasljeđa, kulturnog turizma, višejezičnosti, digitalizacije, sinergije s obrazovanjem (umjetničko obrazovanje), te razmjenom umjetničkih zbirki; razvoj baza podataka, statistika i metodologija u kulturnom sektoru; bolja iskoristivost potencijala kulturnih i kreativnih industrija; promicanje Unescove *Konvencije o zaštiti i promicanju raznolikosti kulturnih izraza*.

Bijela knjiga identificira zadaće u promicanju interkulturnog dijaloga: razvoj demokratskog upravljanja kulturnom raznolikosti; jačanje demokratskog građanskog društva i participacije; učenje o sposobnostima potrebnim za interkulturni dijalog; stvaranje prostora za interkulturni dijalog; razvijanje interkulturnog dijaloga u međunarodnim odnosima

Bijela knjiga Vijeća Europe

Svih pet prioritetnih područja akcije kao i cjelokupna strategija u funkciji su jačanja interkulturnog dijaloga i suradnje. Interkulturni dijalog je i u središtu najnovijeg dokumenta Vijeća Europe – *Bijele knjige o interkulturnom dijalogu* (*White Paper on Intercultural Dialogue*, Council of Europe, September 2007.), zasad objavljene u obliku nacrta. Privremeni dokument je izrađen na temelju ankete koju je provelo Vijeće Europe u proljeće 2007. i koja je obuhvatila niz europskih institucija, udruga civilnog društva u kulturi, kulturnih mreža, sveučilišnih institucija, znanstvenika, novinara, s osnovnim pitanjem kako jačati interkulturni dijalog unutar i između europskih društava, te Europe i ostatka svijeta. Bijela knjiga identificira zadaće u promicanju interkulturnog dijaloga: razvoj demokratskog upravljanja kulturnom raznolikosti; jačanje demokratskog građanskog društva i participacije; učenje o sposobnostima potrebnim za interkulturni dijalog; stvaranje prostora za interkulturni dijalog; razvijanje interkulturnog dijaloga u međunarodnim odnosima. Dokument je načelnog karaktera i premda donosi niz preporuka, više izražava stav Vijeća Europe nego što se temelji na odgovorima anketiranih institucija. Analiza odgovora na anketu u kojoj su sudjelovale i hrvatske institucije, naglasila bi, bez sumnje, raznolikost pristupa i mogućnosti razvijanja interkulturnog dijaloga.

Možemo se, međutim, složiti s konstatacijom u *Bijeloj knjizi* da je interkulturni dijalog jedan od najvećih izazova ovog stoljeća. Z

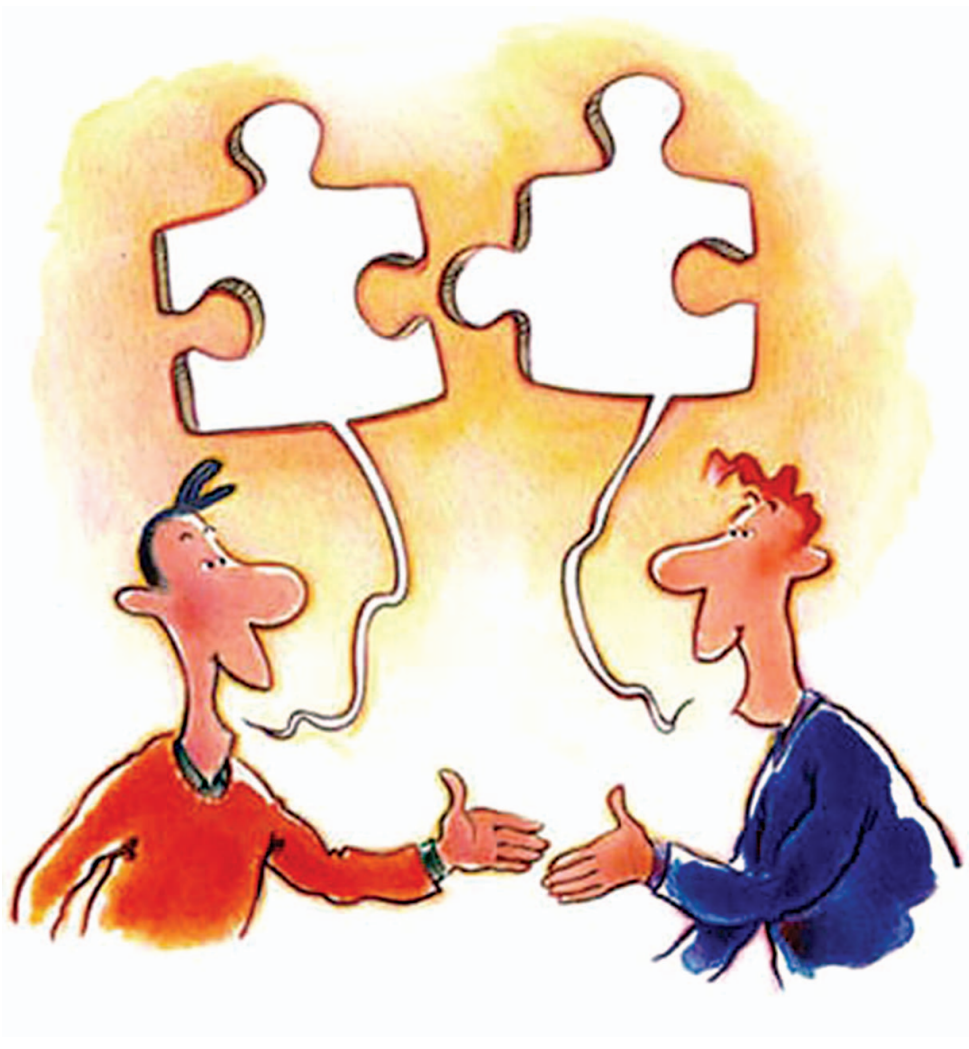

Maja Solar

Zamijeniti zbilju

Darija Žilić

Predavačica na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, pjesnikinja i aktivistica govori o tamošnjoj kulturnoj sceni, alternativnom pristupu filozofiji, suvremenom pjesništvu i načinima da se prevladaju ograničenja stvarnosti

Nedavno su u Novom Sadu održane neonacističke demonstracije koje su, za poznavatelje političkih prilika u Vojvodini, pokazatelj kako taj grad i nije idilično mjesto na kojem u miru žive različite nacionalnosti. Uostalom, na vlasti su radikali, a i došlo je do velikih promjena u društvenoj strukturi stanovništva. Ti pripadaš onoj skupini mladih ljudi koji ne pristaju pomiriti se s društvenim anomalijama. Nedavno ste, vas nekolicina, održali performans posvećen Sylviji Plath koji predstavlja feministički angažman kroz umjetnost. Reci nam više o tome?

– Zapravo, čini mi se da nijedan grad nije idiličan grad u kojem ne bi bilo nekih "anomalija", jer to zavisi od dominantnih kriterijuma, bilo političkih, bilo ideoloških ili uopšte kriterijuma vrednosti, pa će uvek postojati nešto što će "štrčati", što neće biti sasvim saglasno sa kanonizovanim vrednostima. To mora važiti za svaki prostor koji je pluralan. Naravno, primer neonacizma se tiče sfere koja je mnogo radikalnija, u smislu da takva anomalija može da ugrozi ljudske živote. Dok se performansi i drugi umetnički izrazi, i onda kada su izrazito angažirani, tiču kulturno-političkih sfera, pri čemu svaka "anomalija", kao nešto što ne podržava tradicionalne simboličke modele, pa čak i ih i subvertira, nema tu vrstu opasnosti kao "poremećaji" na političkom planu.

Materinski i ženski identitet

Video-poetski performans *Oven ili Tri žene*, u režiji Dragoslave Barzut, na nekoliko nivoa je prezentirao umetnički angažman. Jedan, možda čak i vrlo tradicionalni poetski tekst Sylvije Plath (osim mogućeg izlaska iz dominantnog diskursa majčinstva u trećem glasu), dekonstruiran je u smislu njegovog novog i drugačijeg čitanja. Time je tekst kao *intertekst* postavljen u aktuelni socijalni kontekst, dakle već na nivou forme, samom postavkom u prostore muzičkog, video, dramskog i teorijskog, tekst je destabilizirao ustaljene označiteljske prakse. Samim produkovanjem sadržaja, onako kako smo ga mi pročitali, postavljeno je pitanje politika majčinstva. Eto to bi mogla biti "anomalija" za društvene matrice, jer povest nam pokazuje kako je uloga majke oduvek predstavljana kao neumitna biologijska datost, čak i svetost (u figuri *stabat mater*, žene majke device koja nema telo i užitak, koja samo ima svetu funkciju rađanja). Takvo naturaliziranje jednog diskursa i dalje je dominantno u našoj patrijarhalnoj sredini.

Poema Sylvije Plath *Tri žene* napisana je kao tekst u tri glasa koja, u stihovima, govore o tri različite situacije majčinstva. Radnja se odvija u porodilištu gde su u jednom momentu tri žene: prva, koja se uspešno porađa, druga, koja je imala pobačaj i treća, koja se takođe porađa ali ostavlja svoju devojčicu na usvajanje. Prvi i drugi glas na različit način potvrđuju dominantni diskurs majčinstva, dok treći glas ostavlja izvesni prostor za davanje drugačijeg značenja, za pomeranje parergonalnih struktura u prostor slobode. Uopšteno, čitav performas je stavio u pitanje tradirano promatranje materinskog i ženskog identiteta, to je prikazano i scenografijom na kojoj su bile tri kutije (rerne), kao područja ženske prostornosti – sveta privatnog. U kutijama su performerke izvodile svojevrsnu pantomimu, saobrazno snimljenim glasovima, i time prikazivale mesto-nemesto žene u jednom diskursu.

Alternativni prostor filozofije

Asistentica si na odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu. Kako procjenjuješ situaciju s filozofskom scenom: koji pravci dominiraju, postoji li izvaninstitucionalno bavljenje filozofijom?

– Katedra za filozofiju u Novom Sadu produkuje klasičnu filozofiju, onako kako je ona etablirana kao zapadno-evropska nauka, prevashodno hegelovskim konstituiranjem istorije filozofije. Mislim da je to dobro, u smislu da se studenti i studentkinje filozofije mogu na najbolji način upoznati s tradicionalnom filozofijom, bez pretenzija na bavljenje samo jednim ili sa nekoliko pravaca. Za razliku od većine katedri u ex-yu prostorima, novosadska se ne može svrstati u neki dominantni filozofski pravac. Što je dobro, jer se onda ne produkuje grupa samo analitičkih filozofa ili samo lakanovaca i slično, već se ostavlja širok prostor za daljnje bavljenje teorijom. Pored toga, u Novom Sadu je već preko dve i po godine aktivna grupa Kluba studenata i studentkinja filozofije *Gerusija*, koja omogućava upravo taj "alternativni" prostor. Gerusija ima iza sebe već dva međunarodna simpozija, nekoliko meseci filozofskih razgovora, malu školu psihoanalize, jedan zbornik (drugi u pripremi), tribine i u planu nove mini-simpozije. Sami temati kojima se bave svi ljudi koji posećuju i učestvuju u razgovorima Gerusije uopšte nisu klasično filozofski, čak štoviše, otvaraju raznorodne prostore preplitanja filozofije sa drugim porecima. Tako se npr. vode i filozofski razgovori o filmovima, ili, bavili smo se dosta psihologijom i psihoanalizom, pa nam je gost bio i psihoterapeut koji je takođe održao predavanje. Pokušavamo da se upoznajemo i sa savremenijim teorijama, što je mnogo lakše i zbog povezivanja sa filozofima i filozofkinjama iz ex-yu regiona, jer kao što su oni učestvovali na našim simpozijima, tako smo i mi putovali u Sloveniju, Hrvatsku i BiH. Gerusija je otvoreno mesto koje su-kreiraju svi ljudi koji se bave filozofijom ili su već na neki način njeni ljubitelji i ljubiteljice.

> Nema ničeg realnog koje već nije ispisano, opisano, upisano i dopisano virtuelnim. Ako se zbiljskost označava kao zatvoren prostor sa malo slobode, onda je treba menjati, omađijati, subvertirati, zavoditi...

Performans, nove tehnologije i angažman u poeziji

Baviš se i pjesništvom, jedna si od pjesnikinja koje se okupljaju oko Ažinove škole koju vodi teoretičarka Dubravka Đurić. Nedavno si postala jedna od članica uredništva uglednog književnog časopisa* Polja. *Možeš li nam reći koje su bitne oznake mlađe pjesničke scene u Novom Sadu?

– Odlike novih pesničkih praksi mlađih generacija su dosta raznorodne, zbog pojave zbilja različitih poetika. Ipak naziru se neke struje i tendencije. Članica sam i Centra za novu književnost *Neolit* koji upravo treba da objavi zbornik pesama novih generacija. U Novom Sadu se javljaju i urbane poetike, uglavnom narativnog karaktera i kolokvijalnog jezika, kao i tekstualne prakse eksperimentalnijeg tipa. I u jednim i u drugim pravcima često se izražava nezadovoljstvo društvenim horizontima. Primećeno je i sve veće uplitanja teorije, bavljenje odnošenjem poezije i teorije (hajdegerovskog pevanja i mišljenja), razvijanjem autorske samosvesti, pisanje autopoetika, na šta je veliki uticaj imala i pomenuta Ažinova pesnička radionica. Pored toga dosta je učestalo i bavljenje performans poezijom, zapravo ceo grad bruji od književnih performansa, oralnih i dramskih eksperimenata, čitanja poezije u mnogim klubovima uz muziku. Sve je veće upuštanje i u istraživanja sa video tehnologijama, tako se produkuju čitavi video-poetski radovi koji koriste različite tehnike animacija, fotografija, filmskih inscenacija. Internet i pisanje tekstova na mreži takođe je prisutno, naročito zajedničko pisanje koje opet potvrđuje oživljavanje govora o smrti autora. Angažovana poezija plurifikuje se kroz rodne, polne, rasne, klasne, kao i aktuelne političke i kulturno političke upitanosti. Pored toga, zanimljivo je da još postoje i autori i autorke koji pišu lirsku poeziju u klasičnom smislu, kao i vrlo hermetične struje. Budući *Neolitov* zbornik će upravo pokazati ovo šarenilo. Ipak, mislim da su trenutno najaktuelnije crte novosadske poezije: performans, korištenje novih tehnologija i angažman.

Sretne anomalije

Nedavno sam čitala odličnu zbirku pjesama mlađeg pjesnika Siniše Tucića* Nove domovine *u kojoj poetizira paralelno supostojanje virtualnog svijeta u kojem nema granica i kroz koji svakodnevno surfa i svijet vlastite "domovine" koja je izolirana, i u kojoj vizni režim onemogućava slobodno kretanje, putovanje. Jedan od načina na koji se borite protiv toga su razne suradnje s mladim filozofima i umjetnicima izvan Srbije…

– I ja mislim da je Sinišina zbirka odlična! Jedna od najboljih tekstualizacija kojom možete da okusite kako je to živeti i imati internet u Srbiji (koji je ovde još uvek nedovoljno dostupan i korišćen), ali i pročitati bunt mladog pesnika kroz jedan izrazito zanimljiv i promišljen sklop. Ipak, ne bih razdvajala virtuelni i realni svet, čini mi se da je virtuelno u jednom mnogo širem smislu nego što je samo web-smisao, uvek ono što konstituira zbiljsko. Tako smo mi uvek već u nekoj mreži (sad zvučim kao da sam opsednuta *Matrixom*, ali nisam, samo sam u njemu), koja je označiteljska, simbolička, diskurzivna, i koja producira značenja. Nema ničeg realnog koje već nije ispisano, opisano, upisano i dopisano virtuelnim. Ako se zbiljskost označava kao zatvoren prostor sa malo slobode, onda je treba menjati, omađijati, subvertirati, zavoditi... Ta borba se iskušava na mnogostrukim nivoima. Mene zanima onaj filozofski, književni, feministički, kulturni u najširem smislu. Ako se matrica ponavlja i potvrđuje onda nema subverzije. Ako se poredak destabilira drugačijim pristupima i novim praksama, onda se on dovodi u pitanje. Problem je ako dominantni poredak takvo bavljenje pročita kao "anomaliju", onda može postati opasno. Saradnja sa ljudima iz regiona je svakako jedan od najboljih načina da se izađe iz zatvorenog restriktivnog prostora (virtuelno-realnog). Nekada je to značajno čak i kada nema prilike za putovanja, zato je internet prostor većih sloboda. Recimo ti mi pošalješ link sa kojega mogu pročitati aktuelne poetske tekstove u Hrvatskoj, onda ja izvedem i pročitam tu poeziju u Novom Sadu i tako upoznam ljude sa nekim drugačijim poetikama. Naravno, još je bolje kada autori i autorke imaju mogućnost da budu naši gosti (ili mi njihovi) i kada možemo na najbolji mogući način da razmenimo iskustva. To je počelo malo više da se omogućava, ali ne sasvim kada živimo u socijalnoj drami gde je "normalno" da nemamo novac da putujemo ili da platimo honorare ljudima koji bi došli ovde. Tako onda ti divni izuzeci kada nam je to omogućeno postaju sretne "anomalije". z

Put u srce Hrvatske

Jadran Kale

U povodu Konferencije o izvornim pasminama i sortama kao dijelu prirodne i kulturne baštine, u organizaciji Državnog zavoda za zaštitu prirode, održanoj u Šibeniku od 13. do 16. studenog 2007.

Zaštititi život neobičan je zadatak. Pogledajte "dinosaursko stablo" koje od prošle godine raste u zadarskom parku. Sva 43 pronađena stabla australskog stribora i sada već milijun primjeraka iz rasadnika u stvari su jedno jedino biće, oni imaju isti DNK i neka bi ih ista kobna gljivica donesena na potplatima izletničke obuće mogla zatrti bez ijedne otporne iznimke. Zato se australski stribor šalje diljem svijeta, a u regionalne se rasadnike ulazi pod sterilizacijom. Eventualne će fatalne susrete preživjeti makar u nekoj od zemalja.

Pličina biodiverziteta

Na drugom su kraju oblici života kojima ostanak na licu zemlje ovisi i o tržišnoj iskoristivosti. U priči koja je počela sa psom i žitaricama a danas doživljava svoju bioinženjersku etapu, većeg izgleda za uspjeh imaju životinjske pasmine i biljne sorte koje su industrijski vrijedne. Nakon svih križanja i modificiranja uzorne su one pasmine i sorte koje su ekonomski bolje od drugih jer se takvi proizvodi bolje prodaju a vrste u industrijskom uzgoju lakše održavaju. Jednom vrstom brazilske soje goji se jedna vrsta europske peradi. Dva desetljeća genetske biologije razjasnilo je o kakvoj je pličini biodiverziteta riječ. Biološko bogatstvo leži u rasponu te raznolikosti, a zlatnike tog blaga predstavljaju svi oni lokalni oblici koji su neiskoristivi u masovnoj proizvodnji. Za razliku od australskog stribora kojem spas pred iščeznućem predstavlja konzervacija *ex situ*, ovakva se životna raznolikost štiti *in situ* – u onoj lokalnoj šumi, dolini ili polju gdje je upravo takva vrsta nastala i bila oblikovana do forme u kakvoj je prepoznajemo danas.

U relativiziranju diskursa o baštini obično se zna doći do neprijepornih autentičnosti gdje, naizgled, izvorni domaći oblik nisu polučila nikakva miješanja. Govorimo li primjerice o buhaču, boškarinu, maslini oblici ili o maraski, argument je jasan: takvo što sunce grije samo u Hrvatskoj. Zašto? Iako raščlamba njihovog genotipa može pokazati sličnost ili čak istovjetnost s drugim vrstama, pred fenotipima po kojima su britko odijeljeni od svojih susjeda je jasno kako je baš takvom obliku kumovao okoliš. Višnja istih gena preko Drine drukčije izgleda i ima drugi okus. Priroda se naizgled našalila s ekskluzivističkim ideologijama, no ta se šala izustila kroz usta domorodnog svijeta.

"Ekologija straha"

Pasmine i sorte nastale su u osobitim okolišima u dugim okušavanjima održivosti i praksama lokalnih ljudi. U tom su smislu one i njihovo vlasništvo. Važnije od toga, one su dio lokalnih ekosustava. Paška ovca je sa svojim ovčarima uspjela održati otočni ekosustav i u uvjetima industrijalizirane proizvodnje, ali to je unikatan primjer. Prosvijećeno zakonodavstvo omogućilo je Parku prirode Lonjsko polje da iznova uvede turopoljsku svinju u krajolik, jer ga život upravo ove vrste čini održivim. I upola jeftinijim za održavanje, kako je pokazala usporedba s pašnjakom unutar jasenovačkog Memorijalnog područja. Međuigra agronomije sa zaštitom krajolika garniranom kolektivno posjedovanim lokalnim znanjima kojima se u konzervaciji može pristupiti kao nematerijalnom kulturnom dobru pokazala se kao dobitna kombinacija.

Kako je bilo moguće da nakon ponovnog uvođenja vukova u NP Yellowstone narastu pastrve? Jeleni su se povukli u šumarke, profitirala je vegetacija s povećanim brojem pjevica, a grane nadnijele nad vode i pružile sjenovita utočišta ribi. U takvoj "ekologiji straha" ptice ljepše pjevaju a potoci donose više ribe. Svugdje gdje su kod nas uz opustjela sela napuštena pasišta uzmnožile su se četinjače, često uz oskudnu pratnju vrsta koje su sebi mogle naći mjesta. Zadnja krava na velebitskom Mirovu pasla je 1971., a to se tamo danas već može prepoznati i po leptirima. Svejedno će poduzetni Roko s Blackberryjem dalmatinsku obalu reklamirati s turistički prepravljene salbunijere pred invazivnim alepskim borom gdje su prijašnji režimi korištenja izostali već više naraštaja. Gledajući tu reklamu pred izvanrednim vijestima o kornatskom infernu u ustima ostaje napose gorak okus.

Ima neke tajne veze među turističkim plakatom koji ljepote hrvatske obale reklamira sa stabljikom cvijeta agave u prvom planu i onog s glavama sa šibenske katedrale koje su s očitim nenadahnutim crtama nastale u izmjeni starih načetih portreta 1850. godine. I jedan i drugi prizor su pri ruci, zakučastija osobita biljka je negdje dalje, a stari majstor nije predvidio koje će glave biti dulje na suncu i stajati usput. Tako su nastali plakati Mediterana kakav je nekad bio s *de facto* nekadašnjim pasištima degradiranim u šumu implantirane vrste. Komercijalni zakupnik će otići i korak dalje, braneći uvedene muflone kao "autohtono mediteransko govedo". Mogao je reći da je ta vrsta zaslužila biti u koncesioniranom lovištu jer je srodnik čovječje ribice, što je tehnički također točna ali ne i cjelovita obavijest. Sve to lijepo izgleda na razglednici, to vole gledati i s bogataških jahti, a produkcija površnih reklamnih filmova takvo što pretvara u novi krajobrazni standard.

Zadnja krava na velebitskom Mirovu pasla je 1971., a to se tamo danas već može prepoznati i po leptirima. Svejedno će poduzetni Roko s Blackberryjem dalmatinsku obalu reklamirati s turistički prepravljene salbunijere pred invazivnim alepskim borom gdje su prijašnji režimi korištenja izostali već više naraštaja. Gledajući tu reklamu pred izvanrednim vijestima o kornatskom infernu u ustima ostaje napose gorak okus

Igralište etičkih načela

Od tridesetak njemačkih pasmina pasa prva koje se imamo sjetiti zasigurno je ona "orlovskog pogleda" s iskonskom inteligencijom kakvu uspoređuju s djecom starom sedam godina. Njemački ovčar je, uostalom, toliko karakterističan za svoju zemlju da su ga neprijateljske zemlje u ratu iz nevolje imale prozvati "alzaškim ovčarom" jer se nisu htjele odreći njegove službe na svojoj strani bojišta. Ne služi li u Sv. Bernardu upravo njemački ovčar za ozbiljan posao spašavanja, a sam se bernardinac još izvodi pred turiste? I opet je tako praiskonska pasmina križanac sa seoskog sajma iz 1899. Izvornosti možda nisu toliko upečatljive. Među pasminama i sortama nama ostaje primjer babića s Bucavca, koji je valjda toliko pretpotopan da se već 2003. na markama skrasio kao "zaštićeni kulturni krajolik" a na biciklističkoj karti iz 2006. već je i pod zaštitom Unesca, iako ni jedna od tih reklama nije imala pokriće. Upravo s tog brda daje najbolje vino, koje ima svoju ekskluzivnu budućnost čak i u novim razmjerima vinarskog plasmana. Ipak je Bucavac nastao 1947. kao križanac feudalne jedinice težačke obrade zemlje i kolektivističkog gabarita nove krčevine, nikad prije i nikad poslije u takvom razmjeru. Kad je Petar Jović 1965. godine zaustavio svojeg fiću na dvije godine otprije otvorenoj magistrali koja je na tom mjestu probila Bucavac napola, tada snimljena fotografija *Rad čovjeka* je svojom famom jedinog ovdašnjeg izloška u ženevskoj Palači naroda učinila preostatak PR-posla.

Pretakanje lokalnog dobra do industrijskog standarda u kojem su "ovce pojele ljude" ima se zahvaliti Rekonkvisti koja je s Iberskog poluotoka etnički očistila muslimane a ostavila lokalne križance s ovnovima iz berberskog plemena Merinida. Najmoćnija povijesna sredozemna ovčarska institucija Mesta (1273.-1836.) dugotrajnim je sezonskim izmjenama pasišta novonastalu pasminu merino kondicionirala kao ovcu najfinijeg vlakna vune, a na njezinim je potencijalima nakon engleske industrijske revolucije stasala i australska ekonomija. Današnja se lokalna rješenja izviđaju ne bi li tržišno ponuđena sorta bila dorađena i genom iz zabačene kulture koja je, uzgred, otporna na sveprisutne bolesti žitarica. Za farmaceutsku industriju je spremnik lokalnih znanja smrtno ozbiljan posao. Profesionalni respekt za lokalna znanja postala je tražena akademska sposobnost, kao i prvorazredno igralište etičkih načela. Tko je vlasnik lokalne pasmine ili sorte, i što sve od nje može naplatiti? Održiva rješenja dugovječnih praksi za današnje nasljednike dobivaju obrise dobitnih kombinacija u povijesnoj lutriji lokalnih zajednica, a takvim korištenjima na raspolaganju su već i različiti pravni alati. Ako nasljednici ovakvih beriva nisu samo vlasnici višenaraštajnog znanja već i nositelji održavajuće prakse, svake u svojem *in situ* okolišu zahvaljujući kojem ljudski trud poprima upravo takav prepoznatljiv oblik, glavnica biodiverzitetske riznice tek nosi nove isplativosti. z

Kockanje – zabava, ovisnost, zločin

Grozdana Cvitan

U Hrvatskoj djeluje 13 trgovačkih društava (podaci iz 2005.) s koncesijom za priređivanje klađenja, a broj uplatnih mjesta kreće se od 2000 do 2300. Istim tempom raste i težina društvenih problema koji kockanje prate

U povodu Prvog hrvatskog interdisciplinarnog simpozija Kockanje održanog 23. studenog u Društvenom domu Opće bolnice u Virovitici i objavljivanja zbornika *Kockanje* (urednici Elvira Koić i Veljko Đorđević)

"Ovaj je simpozij namijenjen psihijatrima, psiholozima, pedagozima, sociolozima, socijalnim radnicima, medicinskim sestrama i tehničarima, djelatnicima policije i pravosuđa, Crkve, nevladinim organizacijama, predstavnicima državne uprave i lokalne samouprave, koji se susreću s problemom kockanja i njegovih posljedica.

S obzirom na to da u našoj sredini nema epidemioloških podataka niti recentnih stručnih studija o patološkom kockanju, bitno je pokrenuti znanstvenu zajednicu na početna istraživanja. Slično kao bolesti ovisnosti, i patološko kockanje mora se liječiti, ali i sprječavati njegovo pojavljivanje širokom akcijom cijele zajednice" – citat je iz uvodnog teksta Elvire Koić u zborniku sažetaka *Kockanje*, kojim objašnjava razloge i interesne grupe kojima bi razgovor o kockanju kao ovisnosti trebao poslužiti.

Skrivena ovisnost

Medicinski stručnjaci sve češće se susreću s pogubnim rezultatima patološkog kockanja, ovisnosti koja prave tragedije ostavlja u obiteljima, društvu, pa i sudskim dvoranama. I kockanje je dokaz o tome kako se ovisnosti kao tema sporo probijaju u hrvatsku javnost, a jednako je i s hrvatskim zakonodavstvom. Svjedoci smo kako se u predizborno vrijeme uvijek ulovi više droge i (sitnijih) dilera nego u ostala vremena, "padne" i pokoji šleper švercanih cigareta, alkoholičari plate poneku prometnu kaznu više i... prođu izbori. Kad bi anketirali građane o tome vjeruju li da će nova vlast napraviti korak više od prethodne u borbi s ovisnostima mislim kako bi sve završilo na dokazivanju da turistička zemlja sebi ne smije dopustiti velike restrikcije prema nekim alkoholnim pićima. Ponajprije vinu. Može li vinogradarska zemlja dopustiti izumiranje vinograda, ne raspravlja nitko.

Mimo svih tih rasprava već godinama provlači se kockanje. Čini se da je ta ovisnost "sveta krava broj 1" na domaćoj listi ovisnosti. Zašto je tako još nema odgovora u istraživanjima, znanstvenim studijama ili barem općim vjerovanjima proizašlim iz javno poznatih primjera i zainteresiranosti javnosti da se odgovori na to pitanje. Štoviše, čini se da je kockanje još u fazi javno poticane društvene korisnosti. Javni mediji čak prenose javno izvlačenje dobitaka, rezultati koji zanimaju kladioničare i ostale kockare mogu se naći u mnogim tiskovinama, a dobitci na kocki nisu predmet poreznih davanja. Zašto?

Tek četiri znanstvene jedinice domaćih autora donedavno su upozoravale na kockanje kao ovisnost i temu s kojom bi se društvo trebalo pozabaviti. Da društvu to nije bilo ni na kraj pameti, pokazuju odredbe zakona u kojem se rudimentarni članci zakona koji reguliraju probleme proizišle iz kockarskih sukoba sa zakonom i ovisnosti, najčešće odnose na kazne raznih kockarskih prekršaja izražene u njemačkim markama. Zanimljivo je i da se kao glavne organizatorice

Prvog hrvatskog interdisciplinarnog simpozija s međunarodnim sudjelovanjem i nakladnice zbornika sažetaka *Kockanje* (urednici Elvira Koić i Veljko Đorđević), održanog 23. studenog u Društvenom domu Opće bolnice u Virovitici, pojavljuju članice Lions kluba Vereucha. Ipak, odrađena je prilika da se u Hrvatskoj javno, stručno i znanstveno progovori o još jednom obliku društveno opasne ovisnosti u kojoj sudjeluje velik broj građana, a dio njih završava u stvarnoj bolesti.

Užitak mazohizma

Profesor Vladimir Gruden opisao je proces koji kockara vodi u ovisnost: "Dobitak bez rada stvara mistični osjećaj moći, povezanost s transcedencijom, ili analitički rečeno kockanje je regresija s doživljajem oceanske svemoći koje dojenče ima u simbiozi s majkom. Uzmimo da je to funkcija dopamina. No, kockanje je češće gubitak. Gubitak je frustracija i za očekivati je izbjegavati ga. No, tijekom života, doživljavajući frustracije koje su predvorje stresu, adaptacijski su nas mehanizmi usmjerili na još jedan oblik zadovoljstvu – mazohizmu".

Više je sustava koji istodobno izvlače novac iz naroda. Mašući lakom zaradom kao ciljem, Slavko Sakoman nabraja

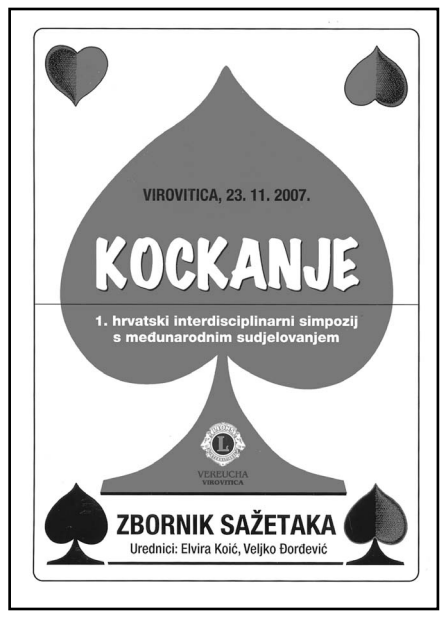

one koji posežu za svim (a ne samo rezervama) što je moguće izvući, pa makar i udaranjem na patološku stranu ličnosti: "1. Hrvatska lutrija, podržavana od države, koja ima novca da snažnim, marketinškim TV porukama uspješno uvjerava građane kako je isplativo 'igrati' (dobro je što dijelom tako zarađenog novca država ipak financira neke korisne aktivnosti pa tako i programe prevencije ovisnosti o drogama). 2. Legalne kockarnice (Hrvatska ih ima nekoliko puta više od recimo Nizozemske), 3. Sportske kladionice (ima ih na stotine, kontrola ulaza i igranja za malodobne vrlo slaba), 4. Brojne igraonice s automatima za igre na sreću (jedno vrijeme automati su bili u gotovo u svakoj gostionici i nije bilo nikakve kontrole kojom bi se malodobnim osobama onemogućio ulaz i igra). 5. Igre na sreću koje pokreću mediji (od tiskanih do televizije) te prigodne igre na sreću trgovačkih lanaca. 6. Ilegalne igraonice (od kartanja do ruleta) koje organiziraju skupine kriminalaca, njihovih vlasnika".

Za razliku od zemalja EU-a koje "vode socijalno osjetljivu politiku (poput Danske, Finske, Norveške, Nizozemske) ulažu značajne napore da bi reducirale broj kockarnica (jer je gotovo nemoguće bilo kontrolirati pranje novca i kriminal koji se vezao uz njihov posao), u Hrvatskoj se i dalje množe (ekonomski i kroz rat gotovo uništeni Vinkovci imaju nekoliko igraonica toga tipa). Kockarnice su često 'prirodni okoliš' mnogih kriminalaca (kamatara, utjerivača dugova), ali nerijetko, kriminalci su (su)vlasnici takvih lokala. Laka dostupnost i raznolikost načina igranja na sreću kojima su djeca i mladi izloženi utječe na povećanje broja onih koji će stjecati naviku takvog oblika zabave".

Komu se obratiti?

Je li došlo vrijeme da se bešćutnost i društveno pogodovana politika stvaranja okoliša za put u ovisnost izmjene? Elvira Koić, organizatorica skupa u Virovitici, računa i sa senzibiliziranjem javnosti i poticanjem stručnjaka i znanstvenika na proučavanje fenomena kockanja, jer: "S obzirom na rasprostranjenu mogućnost da ljudi koji igraju bilo koje hazardne igre razviju poremećaj – a to je najmanje od dva do tri posto ukupnih igrača – mi se moramo na to pri-

Licemjerje i prepuštenost

Zoran Zoričić, specijalist psihijatar iz KB-a Sestre milosrdnice u Zagrebu, u Virovitici je govorio o uspostavi i razvoju mreže potpore u tretmanu kockanjem uzrokovanih poremećaja i problema. U Hrvatskoj djeluje 13 trgovačkih društava (podaci iz 2005.) s koncesijom za priređivanje klađenja, a broj uplatnih mjesta kreće se od 2000 do 2300. Istim tempom raste i težina društvenih problema koji kockanje prate.
Neki od Zoročićevih zaključaka: "Baš kao i na alkohol, društvo blagonaklono gleda na pijenje alkohola i kockanje, ali moralno osuđuje alkoholičara i kockara, što je u najmanju ruku licemjerno i kontraproduktivno.
Unatoč ekspanziji težine problema povezanih s kockanjem, hrvatsko društvo i zdravstvo ne uspijevaju do sada ponuditi ni uspostaviti iole smišljeniji model tretmana problema. Učinkovit model tretmana treba obuhvatiti mjere primarne prevencije, kroz kontinuiranu i stručnu edukaciju društva o načinima tzv. odgovornog kockanja, te što ranijeg prepoznavanja i intervencija kod problemskog kockanja, posebice mladih, mjere sekundarne prevencije kroz psihofarmakoterapijsko liječenje ovisnika i problemskih kockara kroz institucionalne i vaninstitucionalne programe, te mjere tercijarne prevencije kroz rehabilitacijske programe, najbolje kroz grupe samopomoći i uzajamne pomoći...
Premda vaninstitucionalni programi liječenja mogu dijelom preuzeti tretman, glavnina programa treba biti sadržana u razvoju županijskih kapaciteta za tretman problemskih kockara (programi parcijalne hospitalizacije-dnevne bolnice, grupna psihoterapija, obiteljska individualna ili grupna terapija, individualna psihoterapija…). Usporedo s inicijalnim liječenjem, problemski kockari moraju biti uključeni u grupe samopomoći i uzajamne pomoći (Klubovi ovisnika o kocki ili GA), koje su dugoročno gledano glavna poluga liječenja i rehabilitacije."

k

premiti, znati što je tko u svijetu na tom polju napravio, biti teoretski obrazovani i spremni da se ta situacija uvelike već događa i nama i da smo kao struka na to spremni odgovoriti".

Moglo se primijetiti da su se podaci kojima su baratali predstavnici Hrvatske lutrije i podaci kojima su raspolagali ostali stručnjaci u dvorani (psihijatri, medicinske sestre, sutkinje itd.) podosta razlikovali... Kako to tumačite?

– Postoje znanstveni kriteriji kojima se dijagnoza utvrđuje. Broj patoloških kockara može se proširiti s onima koji imaju problematični stupanj kockanja, a to znači da netko od pet mogućih kriterija pokazuje najmanje tri. Čim nešto kao kockanje počne utjecati na naš način života toliko da mijenja naše uobičajene navike i postaje prioritet zadovoljenja te potrebe, možemo govoriti o patologiji. A to za sobom povlači gubitke: obitelji, radnog mjesta, imovine...

Kad se to pojavilo kod nas?

– Prve pacijente ili prve signale počela sam u ordinaciji dobivati prije tri, četiri godine. Pokazalo se da sve sredine, male i velike, već boluju od te ovisnosti i da je krajnji trenutak da se s time suočimo. Iako, riječ je o problemu koji će nas tek zateći svojim pravim razmjerima.

Rasprostranjenost onog s čime se u globalizaciji susrećemo još nam je kao društvu nedovoljno poznato, a već je vrijeme da se s posljedicama tih utjecaja borimo na zdravstvenoj razini. Ovih sam dana često odgovarala na pitanja potrebe ovakvog simpozija, i to upravo u našoj struci. Mislim da je to jasno. Nakon svih stradanja koja patološko kockanje ostavlja kod kockara i njihove uže sredine, slučajevi se – praksa pokazuje – završavaju u sudnicama i psihološkim ambulantama. Dakle, to je samo susret s problemom koji već itekako postoji i vrijeme je da na njega odgovorimo. Problem se uvukao i u škole i zahvaća sve dobne strukture, a to znači da i svi trebaju biti uključeni na njegovu rješavanju.

Koliko je moguće napraviti na poboljšanju i saniranju problema?

– Teško je to reći. Ponekad možda vrlo malo. Koliko vrijedi upozorenje na kutiji cigareta da je pušenje štetno za zdravlje?! Ima slučajeva u kojima vrijedi. Slično je i s kockanjem. Možda samo upozorenje nekom pomogne. Ali, treba napraviti mnogo više od upozorenja.

Postoji li bilo kakva nacionalna strategija u vezi s tim problemom?

– Zasad ne, ali možda i ovakav skup može biti dobar početak. Svi koji se bave igrama na sreću dužni su poticati programe koji potiču odgovorno igranje. A to znači i upozoriti igrače u što se upuštaju. Vrijeme je da se u to uključe i svi drugi. Zbroj pojedinaca koji nisu stvorili umreženu reakciju na patologiju može biti poprilično beskoristan. Praksa je pokazala da kod nas nije moguće efikasno odgovoriti na činjenicu gdje uputiti nekoga koji se obrati za pomoć s problemom patološkog kockanja. Bilo je slučajeva da se takvi pojedinci sklone u komune u kojima se liječe ovisnici o drogama. Međutim, važno je znati da u samom početku kockanje nije ovisnost, nego poremećaj kontrole impulsa. Dakle, nešto sasvim drugo. Komuna može biti mjesto za skrivanje, ali ne i liječenje. Samo liječenje omogućava sposobnost susreta sa svijetom i opstanak u tom svijetu. Postoje zemlje koje imaju u tome mnogo više iskustva od nas i mi moramo to upoznati.

Skup u Virovitici suočio nas je i s činjenicom da se ovisnost o kockanju u Hrvatskoj u grupnoj terapiji liječi samo u Bolnici sestara milosrdnica (Vinogradskoj) u Zagrebu. Doktori Torre i Zoričić rade s grupom od 15 ovisnika. Za veći angažman i nove grupe nema kapaciteta i obučenih stručnjaka.

Forenzički aspekti kockanja

Tija Žarković Palijan, Dražen Kovačević i Marina Kovač iz Neuropsihijatrijake bolnice Dr. Ivan Balent u Popovači izvijestili su o različitim aspektima ovisnosti i mogućnosti popravljanja stanja iz iskustva rada s kockarskom populacijom.
"Dijagnostički kriteriji prema DSM-IV za patološko kockanje, definirano kao trajno i povratno neprilagođeno, koje se iskazuje kao pet (ili više) od deset navedenih simptoma.
Osim dihotomne podjele na patološko i nepatološko kockanje, po kojoj se na kockanje gleda kao na bolest, odnosno ovisnost, postoji i tzv. dimenzionalni pristup. Po njemu se kockanje smješta na kontinuum koji ide od nekockanja preko društvenog kockanja (simbolične sume novca) do patološkog odnosno kompulzivnog kockanja.
Brojna su empirijska istraživanja o vezi između patološkog kockanja i drugih psihijatrijskih poremećaja. Patološki kockari imaju najčešće komorbiditetne poremećaje ovisnosti o psihoaktivnim supstancama, poremećaje raspoloženja (afektivne poremećaje), poremećaje kontrole nagona (npr. kompulzivno kupovanje, kompulzivno seksualno ponašanje), poremećaje osobnosti graničnog tipa.
Izrazito je visoka stopa antisocijalnog poremećaja osobnosti. Ipak, kod većine se antisocijalna obilježja javljaju kao posljedica kockarskog ponašanja. Blaszczynski i Steel (1998.) kod patoloških kockara najčešće nalaze impulzivnost, nedostatak inhibicije, ekstremne oscilacije raspoloženja kao odgovor na stimulaciju okoline i zaključuju da patološki kockari pokazuju razine poremećaja osobnosti koji su usporedivi s općom populacijom psihijatrijskih bolesnika. Uz patološke, kockari pokazuju povećan rizik od raznih psihijatrijskih poremećaja, a najčešće antisocijalni poremećaj osobnosti, alkoholizam i ovisnost o duhanu.
Osobe s psihijatrijskim dijagnozama i ovisnici izloženi su većem riziku da postanu patološki kockari. Istraživanja u obrnutom smjeru pokazuju da je kod psihijatrijskih bolesnika rasprostranjenije patološko kockanje nego kod normalne populacije te da ih značajno veći broj dolazi iz obitelji s problemom kockanja. Patološki kockari imaju širok raspon primarnih dijagnoza poput shizoafektivnog poremećaja, paranoidne shizofrenije, velike depresije ili organskih poremećaja osobnosti, te visoku učestalost sekundarne dijagnoze ovisnosti o psihoaktivnim supstancijama. Istraživanja na otkrivenoj kriminalnoj populaciji u Hrvatskoj pokazuju da nenasilni prijestupnici pokazuju izraženija sociopatska obilježja skitnje, kocke, besposličarenja i šverca u odnosu na nasilne, dok je taj trend obrnut u slučaju sklonosti alkoholizmu. Također, pokazuju nisku povezanost kockanja s alkoholizmom i narkomanijom, a vrlo visoku povezanost s besposličarenjem, skitnjom i švercom, što govori u prilog hipotezi o kockanju kao dijelu osebujnog životnog stila usmjerenog na uspostavljanje optimalne razine relativno niže aktivacije.
Knecht (1993.), proučavajući kockanje zatvorenika, zaključuje da su prekomjerni kockari zastupljeniji u narko i imovinskim deliktima, a negativno su opterećeni visokom prevalencijom psihijatrijskih poremećaja u obitelji, većom učestalošću porođajnih komplikacija, poremećajima ponašanja u djetinjstvu i uzimanjem sredstava ovisnosti.
Kod patoloških kockara postoji velik rizik da počine kazneno djelo da bi mogli nastaviti svoje kockanje neovisno o prisutnosti ili odsutnosti antisocijalnog poremećaja osobnosti. Prihvaćanje patološkog kockanja kao bolesti, odnosno psihijatrijskog poremećaja dovelo je do toga da je pravni sustav češće suočen s problemom smanjene odgovornosti kod kaznenih i prekršajnih djela koja su počinili kockari. Istraživanja i literatura o odnosu patološkog kockanja i ocjene ubrojivosti pri počinjenju kaznenih djela je malobrojna. U SAD-u su prevladali stavovi da nije u interesu javnosti poremećaje kontrole ponašanja smatrati dovoljnim za obranu neubrojivošću. Prema tome, i patološko kockanje kao poremećaj kontrole poriva ne smatra se dovoljnim za nepostojanje kaznene odgovornosti. Na osnovi pregleda literature koja se bavi odnosom između kaznenih djela i patološkog kockanja Blaszczynski i Silove (1996.) zaključuju da dijagnoza patološkog kockanja ne umanjuje zakonsku odgovornost, ali je čimbenik koji treba biti uzet u obzir kod odmjeravanja kazne."

Zločin zbog kockarskih dugova

Želimir Hvatić, predsjednik Općinskog suda u Đurđevcu, govorio je o poznatom zločinu zbog kockarskih dugova u poslovnici Fine u listopadu prošle godine. Dijelovi njegova teksta:
"'Išao sam po dva puta dnevno… znao sam po par dana da ne idem… vuklo me je, nisam mogao odoljeti… nitko nije znao da sam u problemu… zaduživao sam se, dizao kredite… klađenje me promijenilo… kladio sam se na sve… sada sam izgubio sve… klađenje me upropastilo'", rekao je u svojoj obrani Dražen Dorčec na suđenju pred Županijskim sudom u Koprivnici, nakon što je 14. listopada 2006. radi pribavljanja novca za podmirenje kockarskih dugova, ušao u poslovnicu Fine u Đurđevcu, držeći u ruci pištolj s metkom u cijevi i više metaka u spremniku, a glavu maskiravši crnom vunenom kapom s prorezima za oči. Ugledavši zaštitara Miroslava Benšić, odmah je u njega ispalio jedan hitac, a zatim u građanina Ivana Matiševa koji se slučajno tu zatekao, pa je zatim ušao u prostoriju noćno-dnevnog trezora iz koje je uzeo 321.700 kuna, koje je stavio u pripremljenu bijelu plastičnu vrećicu. U povratku prema izlasku, ispalio je još po jedan hitac u potiljak zaštitara i građanina, iako su oni beživotno ležali na podu prostorije.
Samo godinu dana prije počinjenja zločina Dorčec je bio sasvim običan čovjek, zdrav, snažan, mlad, oženjen, zaposlen u solidnom poduzeću sa solidnom plaćom i riješenim stambenim pitanjem. Nije bio sklon uživanju alkohola ili opijata, nije pušio, pa čak nije ni pio kavu. Nije bio kazneno niti prekršajno kažnjavan. A onda se počeo kladiti u "sportskim" kladionicama u Đurđevcu, dobici su ga radovali i motivirali na ponovno klađenje, a gubici tjerali u "lov na dugove". Kladio se svakodnevno, nekad i dva puta dnevno, osim kad ne bi namakao novac. Gubici su bili sve češći i sve veći. Zaduživao se kod prijatelja i rodbine tajeći svoju sad već zlu ovisnost, dizao kredite i tada odlučio problem riješiti pljačkom poslovnice Fine u Đurđevcu.
...Imajući u vidu težinu počinjenih kaznenih djela i stupanj kaznene odgovornosti Županijski sud u Koprivnici proglasio ga je krivim za dva ubojstva iz koristoljublja iz čl. 91. toč. 4. Kaznenog zakona i kazneno djelo nedopuštenog posjedovanja oružja iz čl. 335. st 2. Kaznenog zakona, te mu je izrekao jedinstvenu kaznu dugotrajnog zatvora u trajanju od 40 (četrdeset godina), a navedenu presudu potvrdio je Vrhovni sud Republike Hrvatske.
U povodu tužbe njegove supruge Ljubice, Općinski sud u Đurđevcu razveo je njihov brak. Dražen Dorčec se sada nalazi u zatvoru u Lepoglavi na izdržavanju izrečene mu kazne zatvora, bez ičega i napušten od svih, a samo povremeno ga posjećuju roditelji..."

Igra nepokretnosti pokreta

Steven Shaviro

Izvrstan film o pjevaču Joy Divisiona i neobičan vizionarski roman koji je ipak ukorijenjen u svjetovnome

***Kontrola (Control)*, režija Anton Corbijn,**

Kontrola Antona Corbijna o životu i smrti Iana Curtisa, pjevača grupe Joy Division, film je koji je potpuno dostojan svoje teme. *Kontrola* je prekrasan i bezbojan, afektivno dojmljiv zbog svoje suzdržanosti i grubo realistične svakodnevnosti (više nego unatoč njoj). Snimljen je u izrazito kontrastiranoj crno-bijeloj tehnici, što učinkovito prenosi – čak iako isto tako i estetizira i uljepšava – bezbojnost svijeta radničke klase sedamdesetih godina (ili bi bilo bolje da kažem niže srednje klase?) u koji je smještena radnja filma. Glumačke izvedbe, osobito ona Sama Rileyja kao Curtisa, i uvijek odlične Samanthe Morton kao njegove supruge Deborah koja dugo podnosi patnju, potpuno su dojmljivi u svojoj umjerenosti. Ovdje nema psihologiziranja; Curtisa vidimo samo izvana a nisu dana nikakva objašnjenja za njegove motivacije. To čak ostaje slučaj i kada dobivamo *voiceover* njegove poezije ili u jednom trenutku čak i njegova unutarnjeg monologa (dok prijatelj iz benda pokušava, neuspješno, naravno, ublažiti njegove muke uz pomoć hipnoze).

No, moram biti određeniji u vezi s time. Postoji određeni stil međunarodnog art-filma koji funkcionira da bi prenosio osjećaj opustošenosti i očaja kroz oštro i neumoljivo izbjegavanje ikakve unutrašnjosti. Ti su filmovi snimljeni uglavnom u dugim kadrovima, s kamerom koja ili ostaje potpuno nepomična ili se kreće polagano, kako bi stalno, ali diskretno preobličavala prizore. Gluma je općenito niskoafektivna, ili potpuno bez afekata, zaplet je dovoljno eliptičan, neizravan i očuđujući, kao da nas sprječava u pripisivanju bilo kakvih motivacija, pa čak i emocionalnih kvaliteta, likovima. U tom su stilu napravljeni veliki filmovi (poput uradaka Bele Tarra koji nas tjeraju da se osjećamo kao da vidimo svijet na potpuno nov način), jednako kao i mnogi manje uspjeli koji nam se čine nategnutima, pretencioznima i očajnički nadri-umjetničkima (radije ne bih upirao prstom ni u koje određene loše primjere; svatko tko gleda mnogo međunarodnih art-filmova imat će vlastiti dojam o tome).

Dakle, ono što je odlično i iznenađujuće kod *Kontrole* jest da se uopće ne uklapa u tu paradigmu, iako dijeli neke od njezinih površnih karakteristika. Suzdržanost filma ne dolazi od distanciranosti niti od sklonosti objektiviziranju. U stvari, uz svu svoju vizualnu strogost, *Kontrola* je prilično intiman film; često izražava raspoloženja svojih likova krupnim planovima, pristupom kadar/kontrakadar i ostalim konvencijama izravnijeg narativnog filma. Ono što to znači jest da nas *Kontrola* ni najmanje ne udaljava od Iana Curtisa, nego otkriva suzdržanost i udaljenost kao i Curtisov doživljaj samoga sebe. Ne možemo raščlaniti njegov unutrašnji emocionalni život, ali samo do stupnja, i točno do tog stupnja, do kojega je i on sam nesposoban raščlaniti ga. Curtis, kakvim ga prikazuje Riley, dovoljno je izvan doticaja s vlastitim osjećajima da čak i depresiju doživljava samo, važno je istaknuti, iz druge ruke. On se doima i ranjivim i osjećajnim, pa čak i pomalo razdražujuće žali samoga sebe: no, te kvalitete su isto tako uvijek prigušene, kao da nisu sasvim ondje ili kao da ni sam Curtis također ne bi mogao razumjeti te strane svoje osobnosti. Prikazivanje Curtisa na taj način pridonosi filmu koji je prilično melankoličan, ali koji ne može biti optužen za mizerabilizam ili za depresivni naturalizam tipa kuhinjskoga sudopera.

Kao dodatak dojmljivoj glumi u niskom ključu, film se ističe svojom vizualnom stilizacijom. Corbijn montira anti-dramatično i anti-klimaktično, to jest, pokazuje nam put do emocionalno važnih trenutaka i prekretnica, kao i njihove posljedice, ali često nam ne pokazuje same te trenutke. Nikada nema osjećaja klimaksa ili eksplozije; u tom smislu, film je intrigantno anti-melodramatičan. Iznimke od toga su Curtisovi epileptični napadi, koji su nam prikazani s nelagodnom duljinom, a isto tako i mnogi prizori s koncerata. Riley u potpunosti bilježi ono što zamišljam da je bila Curtisova karizma na pozornici (kako se ubio kratko prije onoga što bi bila prva turneja benda u SAD-u, nikada nisam imao priliku vidjeti ga uživo). On stoji mirno poput klade dok bend počinje svirati, lomi se u isprekidanim, grčevitim kretnjama koje nisu baš sasvim

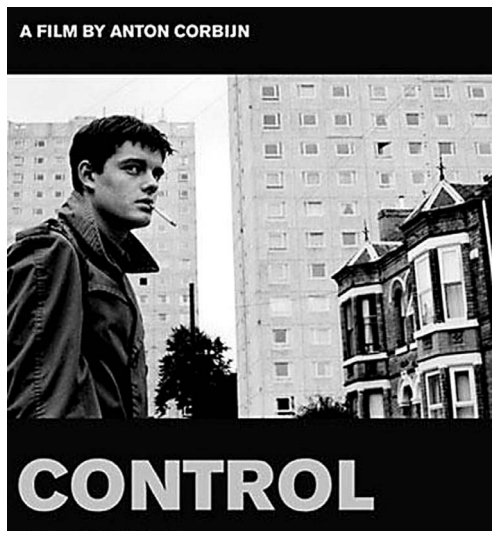

Curtis, kakvim ga prikazuje Riley, dovoljno je izvan doticaja s vlastitim osjećajima da čak i depresiju doživljava samo, važno je istaknuti, iz druge ruke. On se doima i ranjivim i osjećajnim, pa čak i pomalo razdražujuće žali samoga sebe: no, te kvalitete su isto tako uvijek prigušene, kao da nisu sasvim ondje ili kao da ni sam Curtis također ne bi mogao razumjeti te strane svoje osobnosti. Prikazivanje Curtisa na taj način pridonosi filmu koji je prilično melankoličan

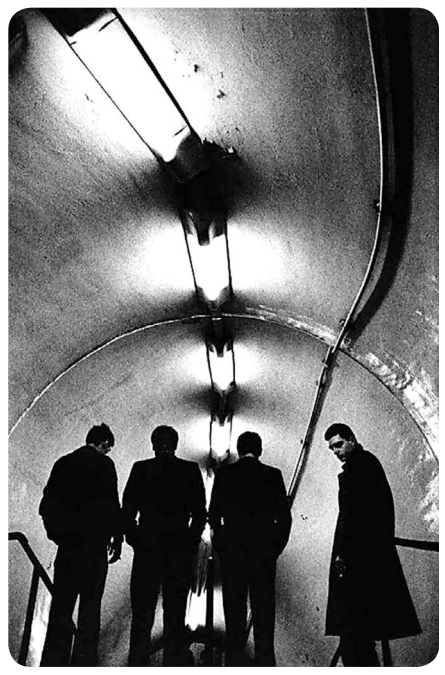

plesni pokreti, a zatim grabi mikrofon s nekom vrstom kontrolirane pohlepe i intonira (više nego što izvikuje) stihove pjesama.

Curtisov stil plesanja/pjevanja, kako je izražen kroz Rileyjev govor tijela, također je vizualni stil filma kao cjeline. Corbijn je poznat kao portretni fotograf (u stvari, njegove su fotke pravog Curtisa, one iz 1979./1980., učinile mnogo na učvršćivanju Curtisova imidža, i na davanju lica prigušenoj depresivnosti i tjeskobi njegove glazbe). Dakle, možda nije iznenađenje da blistava crno-bijela tehnika filma *Kontrola* dobiva auru i uređenu ljepotu umjetničke fotografije. (U stvari, upravo je česta pritužba bilo na fotografe bilo na filmske snimatelje koji postaju redatelji, to da snimaju slike koje su samo lijepe, ali ne i filmski privlačne. Daljnja rasprava o tome morat će pričekati očekivanu i najavljivanu teorijsku studiju o problemu "lijepoga" u filmu).

No, ponavljam, dio izvanrednosti i snage filma *Kontrola* počiva upravo u načinu na koji je organiziran oko igre nepokretnosti i pokreta (uvelike onako kako je Curtisov izvedbeni stil, barem kakvim ga prikazuje Riley, organiziran oko takve igre). Mnogi kadrovi počinju izgledajući poput nepokretnih fotografija i moramo pričekati nekoliko sekundi prije nego što se tijelo ili glava u kadru malo pomaknu (kada Riley ili Mortonova otvore oči, zapale cigaretu ili nešto drugo). Život filma je pitanje tih trenutaka nepokretnosti i pokreta te isprekidanih prijelaza između njih. Film u sebi ima puno praznoga vremena: Curtis samo leži na krevetu, pušeći ili sjedeći na sofi s bocom viskija, gledajući televiziju. Minimalni pokreti ponekad prekidaju ili moduliraju tu nepokretnost, a izvan toga postoje najrazličitije vrste stupnjeva pokreta u kadru, sve do grčevitih pokreta epileptičnih napada. Isto tako, iako ima mnogo snimki ljudi u automobilima (bend odlazi na svirku itd.), nikada zapravo nema osjećaja da se ikamo stiže. Uvijek smo ili negdje između ili natrag na početnoj točki. Nije važno koliko popularan Joy Division postupno postaje, film nam nikada ne pruža nikakav osjećaj (bilo doslovce bilo metaforički) dolaska, stizanja. *Kontrola* je film koji nas ostavlja u mnogo promišljanja, ali s vrlo malo toga za reći, i ta nezaključenost, primijenjena na fatalnost Curtisova tragično kratkoga života i njegove karijere, upravo je ono što film prenosi i kako nas nagoni da se osjećamo (ili, barem, kako je mene nagnao da se osjećam). z

k

Punoljetni LIFFe

Neda Galijaš

Žiriji Amnesty Internationala Slovenije i Fiprescija imali su ponuđene filmove i u drugim sekcijama, ali su se ipak odlučili za radove koji su konkurirali i za glavnu nagradu festivala Vodomar, što govori o jakim i umjetnički kvalitetnim naslovima u sekciji prvenaca i drugih filmova manje poznatih režisera

18. ljubljanski međunarodni filmski festival – LIFFe, Ljubljana, od 7. do 21. studenoga 2007.

Ljubljanski je filmski festival ove 2007. napunio osamnaest godina, a u toj je njegovoj punoljetnosti dugogodišnje vodstvo Jelke Stergel preuzeo filmski kritičar Simon Popek. Slijedom svojih iskustava novinarskog izvjestitelja, on se u sastavljanju programa ovogodišnjeg festivala pridržavao vlastitog pravila da u retrospektivnim i fokusnim programima treba predstaviti svježu nacionalnu produkciju ili autora čiji je novi film dobro prihvaćen, te gledateljima ponuditi pregled njegovog proteklog rada, što će privući kako stručnu javnost, tako i međunarodne izvjestitelje.

Zbog toga je veći naglasak dao na *Retrospektive*, koje je namijenio velikanima suvremenog filma: švedskom režiseru Royu Andersonu, pesimistu s osjećajem za situacijsku komiku, te filmskog poetu Otara Iosselianija, gruzijskog režisera koji živi i stvara u Parizu. Sekciju *Posvećeno* namijenio je izrazito posebnom suvremenom sineastu, Amerikancu Jamesu Benningu, za čije su "nonfiction" filmove (*13 jezera*, *Deset slika neba*, *27 godina kasnije*, *Zaokružiti sliku*) ljubljanski gledatelji pokazali veliko zanimanje, što je iznenadilo i samog Benninga, koji je bio i jedan od gostiju festivala.

Popek je ljubljanskoj publici ponudio i dva jaka nacionalna *Fokusa*, nezavisne američke produkcije i fantastičnu generaciju mladih Rumunja, koji dobivaju nagrade na najvećim festivalima i s pravom možemo reći da im u Europi u ovom trenutku nema ravnih. LIFFe je jedini europski filmski festival koji je ovom novom valu posvetio cjelovit retrospektivan pregled. U njemu smo mogli vidjeti i intimnu dramu *4 mjeseca, 3 tjedna i 2 dana* Christiana Mungiua, ovogodišnjeg dobitnika Zlatne palme u Cannesu. Ovaj film dokazuje uspjeh filmskog stvaranja ne ovisi samo o novcu, nego, još i više, o uvjerljivosti i kredibilnosti. Na programu je bila i tragikomedija *Snovi o Kaliforniji* Cristiana Nemescuja, najbolji film u Cannesu u sklopu Posebnog pogleda. A s prošlogodišnjom Zlatnom kamerom u Cannesu za najbolji prvenac, inteligentnom tranzicijskom komedijom *Jesmo li imali revoluciju ili ne?* Corneliua Porumboiua, ljubljanski je festival zaključio svoje dvotjedno filmsko druženje. Zanimljivo je primijetiti da, iako je na festivalu bilo prikazano sedam vrhunskih rumunjskih filmova, nijedan od njih nije nagrađen nijednom od četiri nagrade koje se na ovom festivalu dodjeljuju.

Od nagrade do nagrade

Što se tiče glavne natjecateljske sekcije *Perspektive*, međunarodni žiri (Alexis A. Tioseco s Filipina, Francuz Enrico Chiesa i slovenski predstavnik Andrej Blatnik) za najbolji je film 18. izdanja LIFFa izabrao film *Prozori u ponedjeljak* mladog njemačkog redatelja Ulricha Köhlera. Riječ je o psihološkoj drami s egzistencijalističnim prizvukom, u kojoj gledamo anatomiju raspada suvremenog građanskog para. Bračna kriza u suvremenoj njemačkoj sredini prikazana je drukčije od uobičajenog obrasca često obrađivane teme obiteljskih odnosa, jer obitelj ne napušta muž, nego žena.

Zlatni kolut, kojeg svake godine dodjeljuje publika ocjenjivanjem nakon svake projekcije (ocjenjivalo se 55 filmova), pripao je vrlo uspješnom češkom filmu *Povratne boce* Jana Sveraka (režiser Oscarom nagrađenog Kolje). Simpatična komedija o starenju i vitalnosti oduševila je ljubljansku publiku, jer su sve tri projekcije bile ubrzo rasprodane. Jan Sverak i u ovom filmu, kao i u *Kolji*, surađuje sa svojim ocem Zdenekom kao scenaristom i glavnim glumcem. Ostarjeli učitelj književnosti osjeća se premladim za mirovinu, pa počinje tražiti drugu vrstu poslovne zanimacije, koju pronalazi u samoposluzi na odjelu za povrat boca.

Samo su tri desetinke nedostajale za pobjedu mračnog srpskog filma *Klopka* Srđana Golubovića, koji prikazuje odnose u srpskom društvu u postmiloševićevoj eri, gdje je u prvom planu otac, koji za zdravlje svog sina mora ubiti drugog čovjeka. U ovoj jakoj konkurenciji kvalitetnih filmova *Armin* Ognjena Sviličića bio je na osmom mjestu.

Jaki prvenci

Filmski kritičari (Gabe Klinger, Leo Soesanto in Nil Baskar) su nagradu Fipresci dodijelili prvencu francuske režiserke Lolle Doillon, *A s kim se ti seksaš?*. To je priča o usponima i padovima, radosti i gorčini prve ljubavi i, općenito, poteškoćama tinejdžera, film pun očekivanja i razočaranja, međusobnih primjedbi oko prvog susreta sa spolnim životom.

Za najbolji film na temu ljudskih prava je Amnesty international Slovenije (Nataša Posel, Jasmin Duraković i Taco Ruighaver) izabrao prvenac argentinske režiserke Lucie Puenzo, *XXY*. Središnji lik je nekomunikativna, nezadovoljna, agresivna petnaestogodišnjakinja iz Urugvaja s rijetkom kromosomskom smetnjom, koja se iskazuje kao dvospolnost. Kao što je žiri naveo u obrazloženju, "film nas suočava s činjenicom, da strah i tabui utiru put prema nepravednosti, nasilju i diskriminaciji, te da prihvaćanje razlika ne zahtijeva hrabrost, kao što se čini na prvi pogled, nego samo humanost".

Čak tri nagrade (od četiri) dobili su filmovi iz sekcije Perspektive (dvanaest filmova), što ukazuje na jako dobru zastupljenost kvalitetnih filmova u toj natjecateljskoj sekciji. Naime, žiriji Amnesty Internationala Slovenije i Fiprescija imali su ponuđene filmove i u drugim sekcijama, ali su se ipak odlučili za radove koji su konkurirali i za glavnu nagradu festivala Vodomar, što govori o jakim i umjetnički kvalitetnim naslovima u sekciji prvenaca i drugih filmova manje poznatih režisera.

Više sekcija – veća preglednost

Radi bolje preglednosti festivala, Popek se odlučio za više sekcija. Iz nekadašnje sekcije Horizonti nastale su dvije nove: *Kraljevi i kraljice* (namijenjena je filmovima starijih, već etabliranih autora), te *Panorama svjetskog filma* (za velike međunarodno priznate režisere koji još nisu prerasli u "institucije").

U prvoj sekciji su najbolji, najveći i već nagrađivani suvremeni autori. Od petnaest filmova koje smo mogli vidjeti u toj sekciji je, uz spomenutog dobitnika nagrade publike *Povratne boce*, bilo još jedno češko majstorstvo – *Služio sam engleskog kralja* Jiřija Menzela. Riječ je o tragikomičnoj osobnoj priči malog češkog čovjeka, koji u svojoj slijepoj želji za ugledom i bogatstvom nije sposoban sagledati pravu stranu povijesti, koja njegov oportunizam u početku uzdiže i bogato nagrađuje, a kasnije grubo odbacuje. Menzel s mnogo humora i ironije prikazuje propast češkog visokog društva, uspon i pad nacizma, te potisnutu ulogu kapitalista u komunističkom periodu. Tu je i dirljiva drama *S druge strane*, višestruko nagrađivanog njemačkog režisera turskog porijekla Fatiha Akina (*Glavom kroz zid*, *Zvuci Istanbula*),koja ukrštava živote i osjećaje dvojice Nijemaca i četvorice Turaka uvučenih u vrtlog ljubavi i tragedije.

Prikazivanjem filmova iz različitih krajeva svijeta upoznajemo se s kulturama i običajima raznih naroda. I upravo je u tome ljepota filmskih festivala – što nam kroz filmove približavaju kulturu i običaje različite od naših. U ovoj sekciji smo mogli vidjeti dva filma koja su obrađivala istu temu – tugovanje za umrlim bliskim osobama, na način svojstven svakoj od ove dvije kulture. Poetski film Naomi Kawase *Šuma žalovanja* čvrsto je ukotvljen u japansku kulturnu tradiciju i na liričan način (kroz prirodu) povezuje moderni svijet s tradicijom. Bili smo svjedocima geografije emocija na topografskoj karti osjećaja, koju su pomicanjem po čudesnoj šumskoj pokrajini ocrtavala protagonisti različitih generacija, ali jednaki u svojoj žalosti.

Koketiranje s poezijom

Istu temu žalovanja za bliskom osobom prikazao je i turski režiser Semih Kaplanoğlu u filmu *Jaje*, u kojem se upoznajemo s tradicionalnim vjerskim ritualom žrtvovanja domaće životinje za umrlog. Oba filma koketiraju s poezijom, što nam nameće pomisao da se, kad zalazi u područje iracionalnog (kao npr. žalost), film približava poeziji kako bi uobličio tu iracionalnost. Film *Jaje* prikazan je u sklopu druge sekcije *Panorama*, u kojoj su najbolji filmovi iz tzv. svjetske kinematografije. U nju je uvršten i Sviličićev *Armin*. Od ostalih sedamnaest filmova, tu su se našli filmovi iz cijelog svijeta, kao npr. talijanski film o odrastanju *Moj brat je jedinac* Daniela Luchettia; jeziva priča islandskog režisera Baltasara Kormakura *Zaražena krv*; psihološka drama *Klopka* srpskog režisera Srđana Golubovića; španjolsko-meksička realistična drama *Polovni dijelovi* Aarona Fernandeza; kao i niz drugih zanimljivih filmova.

LIFFe je, kao punoljetan festival, pokazao svoju zrelost relevantnim programima, kao i pravom festivalskom atmosferom i opuštenošću. To je, osim širenjem programskih sekcija, postignuto preuređenjem donjeg dijela Cankarevog doma (u kojem je centar događanja). Tako su sva LIFFe-ova događanja bila u jednom velikom i ugodnom prostoru. Od ulaska u obje dvorane, blagajne, novinarskog centra, izložbenog prostora, pozornice za razgovore s gostima do bara i boravka za opuštanje s foteljama i kaučima te osvježavajućom sponzorskom ponudom. LIFFe ostaje i dalje prvoklasni medijski i kulturni događaj koga u Ljubljani brojni ljubitelji filma s nestrpljenjem očekuju.

Politika i poetika razmjene između životinje i umjetnika

Steve Baker

Kada je, 1974. godine, Joseph Beuys izveo svoj tjedan dana dug performans *Coyote: I Like America and America Likes Me* (*Kojot: Volim Ameriku i Amerika voli mene*) u René Block Gallery u New Yorku, spektakl predstavljen gledateljima kroz lančanu pregradu, koja ih je dijelila od glavnog prostora galerije, umjetniku i živom kojotu (Mali John) bio je uglavnom improvizirani susret kako je tjedan prolazio. U tom sučeljavanju čovjeka i životinje, Beuys je ukazao da su "uloge odmah zamijenjene". Iako u početku ustrojen kao ciklus ritualiziranih postupaka, Beuys je prikazivao granice vlastite kontrole situacije, dok je kojot za njega predstavljao "važnog suradnika u proizvodnji slobode". Životinja je omogućavala umjetniku da se primakne bliže onome što "ljudsko biće ne može razumjeti".

Beuysove ruke/šake

Međutim, upravo način na koji je Beuys uspostavio svoju ljudskost osobito mnogo otkriva. U prostoru posutom slamom, pustom, rastrganim primjercima *Wall Street Journala*, i različitim ostalim materijalima koje je umjetnik donio sa sobom, par rukavica (koje je obojio u smeđe i koje je opetovano bacao na kojota) osobito vrijedi spomenuti. Njihova je boja predstavljala "želju za skulpturalnom formom" a njihov je oblik bio onaj njegovih vlastitih ruku. Beuys je objasnio:

Smeđe su rukavice predstavljale moje ruke i slobodu pokreta koju ljudska bića imaju s vlastitim rukama. Ona imaju slobodu činiti najširi raspon stvari, iskoristiti bilo koji broj oruđa i instrumenata. Ona mogu rukovati čekićem ili rezati nožem. Mogu pisati i oblikovati razne oblike. Ruke su univerzalne, i u tome je važnost ljudske ruke... One nisu ograničene na jednu specifičnu upotrebu poput kandži ili kopačica u krtice. Tako je bacanje rukavica Malom Johnu značilo dati mu moje ruke da se s njima igra. (Caroline Tisdall, *Joseph Beuys: Coyote*, München, 1980.)

Umjetnik daje nešto životinji, a ono što odabire dati su njegove ruke. One nose asocijacije na kreativnost ("želja za skulpturalnom formom") i omogućavaju životinji da se igra. One su, u određenom smislu, suprotno od Basemanovih psećih pokrivala za glavu. Dovoljne su upravo da pokažu prema onome što je drugo-od-životinje: ljudsko.

Heideggerove ruke/šake

To ne bi bilo osobito zanimljivo da nije činjenice da je Beuysova pozicija tako bliski odjek one filozofa Martina Heideggera u njegovu *Pismu o humanizmu* (1947.). Heidegger se periodički bavio odnosom ljudi i ostalih životinja, ponekad detaljno i opsežno, od kasnih dvadesetih godina 20. stoljeća. Njegove su početne teze, uokvirene kao sredstva procjenjivanja kako je moguće znati ili imati pristup doživljaju svijeta, iznesene ovim slijedom:

Kamen je bez riječi.
Životinja je na svijetu jadna.
Čovjek je taj koji oblikuje svijet.

Bile su zamišljene kao ne više od privremenih i istraživačkih oruđa. Ma koliko podcjenjivački pojam "na svijetu jadna" (*weltarm*) može zvučati, upravo je činjenica da ga je Heidegger mogao upotrijebiti dok je eksplicitno priznavao veliki "diskriminatorski kapacitet oka sokolovog" ili "psećeg osjeta mirisa" – i dok tvrdi da su "amebe i infuzoriji" bile ne manje savršene i potpune od "slonova ili majmuna" – koje su ga navele da opetovano insistira na tome da siromaštvo na svijetu "ne smijemo shvaćati kao hijerarhijsku procjenu" (Martin Heidegger: *The Fundamental Concepts of Metaphysics: World, Finitude, Solitude*, Bloomington, 1995.).

Derrida o Heideggerovoj ruci

Te je tekstove potanko raščlanio do najsitnijih detalja Jacques Derrida koji je do devedesetih godina bio sve više zaokupljen odgovornostima filozofije (a time i čovječanstva) prema životinjama. Heideggerovo *Pismo o humanizmu* – koje se bavi pitanjem "ponora" što dijeli ljude od životinja kraće i dogmatičnije nego u svojim ranijim tekstovima – sadrži ono što Derrida smatra Heideggerovom "najozbiljnije dogmatskom" rečenicom: "Majmuni, na primjer, imaju organe koji mogu hvatati, ali nemaju ruke".

U fascinantnom istraživanju upravo onoga što je ruka značila Heideggeru (a što uključuje i prekratku referenciju na "igru i teatar ruku" na postojećim fotografijama filozofa), Derrida pokazuje da je niz asocijacija što su daleko od očitih nakupljen oko Heideggerova shvaćanja ljudske šake, određujući istu kao sasvim drugo od životinjskih šapa, pandži ili kopačica. Kao prvo, ta ruka ima složen odnos s mišlju:

Ako postoji misao o ruci ili ruka misli, kako nas Heidegger navodi da vjerujemo, to nije od reda konceptualnog shvaćanja, nego ta misao o ruci pripada biti dara*, davanja koje može dati, ako je to moguće, a da ništa ne uzima. Ako je ruka isto tako, a to nitko ne može osporiti, organ za hvatanje, to... nije bit ruke kod ljudskog bića.* (Jacques Derrida*: Geschlecht II: Heidegger's Hand.* U: *Deconstruction and Philosophy: The Text of Jacques Derrida* , ur. John Sallis, Chicago, 1987.)

To objašnjava, primjećuje Derrida, "sigurnu opoziciju *davanja* i *uzimanja*: čovjekova ruka *daje i daje sebe*... poput misli ili ono što daje sebe da bude mišljeno... dok organi majmuna... mogu samo *uhvatiti, zgrabiti, staviti ruke na stvari*".

To je upravo osiromašena predodžba o životinji. Postavljena pored ranije teze da su samo ljudska bića sposobna "oblikovati svijet", to ostavlja životinju kako gleda preko ponora ne samo na sve što je ljudsko nego isto tako na sve što je povezano s mišlju, velikodušnošću i kreativnošću. U smislu raširene kulturne

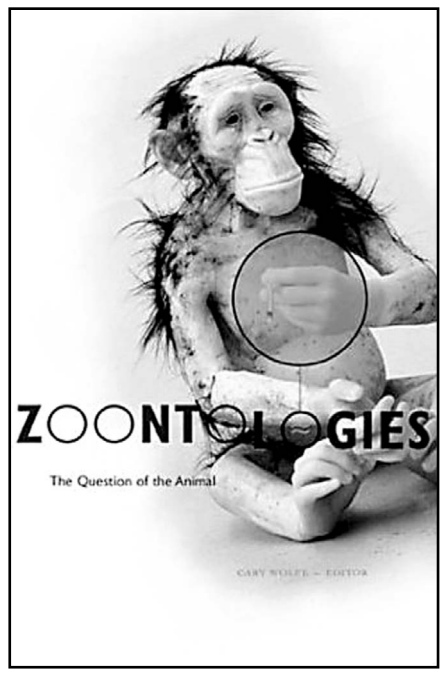

fascinacije životinjskim, to se čini pogrešnim. Iako se životinje, uključujući i čovjekolike majmune, još rašireno smatraju i tretiraju kao one koje su niže na nekoj predodžbenoj filogenetskoj hijerarhiji od ljudskih bića, njihova je vrijednost za ljudsku imaginaciju rijetko bila u pitanju.

Upravo se iz tih razloga čini tako neobičnim vidjeti kako Beuys velikodušno (ili, točnije, ljubazno) nudi kojotu vlastitu kreativnost, u obliku obojenih smeđih rukavica, dok trajna snaga i fascinacija te cijele, tjedan duge razmjene, između njih – sada već više od četvrt stoljeća stare – počiva na ideji o umjetniku koji polagano napušta predrasude i spoznaje nešto što njemu životinja može ponuditi.

Ta napetost, ta neobičnost može ipak biti u praćenju Beuysove uloge kao performera prije nego kao filozofa. Filozofija je i prečesto pokušavala razriješiti stvari (u pitanju životinja jednako kao i bilo čega drugoga), dok je umjetnost češće viđena kao područje za remećenje stvari. Derrida, kao što je opće poznato, primjećuje ono što naziva "neutemeljenošću" Heideggerove opozicije "dara i hvata", ali je isto tako moguće da su umjetnici u boljem položaju da pokažu i *odigraju* tu neutemeljenost. I dok Derrida tvrdi da se, za Heideggera, "ruka nikada ne može razviti iz šapa ili pandži", ne manjka umjetničkih radova, što to kao i njezinu suprotnost – šape i pandže koje se razvijaju iz ruku – vidi kao izvor fascinacije, tjeskobe i užitka.

Umjetničke životinjske ruke

Za mnoge suvremene umjetnike, životinja predstavlja novi oblik bića, kreativno postmoderno biće i ono suosjećajno zaista ima ruke. Primjera ima na pretek. Video performans Edwine Ashton iz 1997. godine, naslovljen *Sheep* (*Ovca*), prikazuje se na dva susjedna video zaslona. Na desnom figura odjevena kao ovca gleda preko, baš prema drugom zaslonu na kojemu očito identično odjevena figura, u otprilike istom domaćem ambijentu, sjedi za radnim stolom sa svojim rukopisom. Mucavim glasom ta druga ovca recitira niz odvratnih šala o ovcama: "Zašto ovce mrze olovke? Zato što ne znaju pisati"; "Možeš li prestati dizati takvu buku s papirom? Zašto? Zato što mrzim bučne/kradljivce ovaca" (igra riječima na engleskom jer su *rustlers* oni koji dižu buku, ali i kradljivci stoke – op. prev.) i tako dalje.

Oba performera su sama Ashtonova, ali je njezin glas promijenjen: "Ne želim biti u njima", rekla je za sve svoje videoperformanse. Mnogo je vremena potrošeno na "pokušaje da se naprave dobra lica" na ručno izrađenim kostimima, da se postigne "dovoljan stupanj zbunjenosti", ipak stvarajući za životinju ono što naziva nekom vrstom "nasumičnog" izgleda. Neobično, čak i kod ponovljenih gledanja, ta je beskarakterna ovca potpuno uvjerljiva. Zatvorena unutar stvari, pričajući loše viceve na račun životinjskog identiteta što ga je preuzela, ona fizički navlači obilježja svojeg privremenog lica amo-tamo. Upravo su ruke, više od ičeg drugog, one koje govore o tom problematiziranom i nelagodnom identitetu: kada nisu na njezinu licu, ona ih neprestano, razdraženo steže tijekom cijelog četverominutnog trajanja djela.

Osim *Ovce* Edwine Ashton, općenito su ruke primata one kojima su se umjetnici tako rado bavili. Rukovitost na *Untitled (Monkey)* ili *Bez naslova (Majmun)* Johna Isaacsa iz 1995. osobito je dojmljiva. Ruke i "noge" čimpanze izlivene su prema rukama petogodišnjeg sina jednog od umjetnikovih prijatelja: "Ruke su zaista loše nakalemljene – bez ikakvog pokušaja pretvaranja da su dio iste životinje". Realizam tog djela, koje je više voštana figura ili lutka-maneken nego skulptura, ovu neprirodnu kreaciju (čije je tijelo i izopačeno i nježno) čini posebice uznemiravajućom.

Ovaj se rad pojavljuje, nespomenut, ali nepogrešivo, u romanu *Great Apes* Willa Selfa iz 1997. Središnji lik knjige, umjetnik Simon Dykes, budi se jednoga jutra, nakon noći osobito teške zloupotrebe rekreacijske droge, da bi shvatio kako se pretvorio u čimpanzu, baš kao i svi ostali stanovnici njegova prethodno ljudskoga svijeta. Pri kraju romana, na otvorenju izložbe punom čimpanza u Saatchi galeriji (mjesto gdje su Isaacsove skulpture u stvari bile izložene godinu dana ranije), Dykes nailazi na izlaganje "različitih srodnika čimpanze", od kojih je najneobičnija "bila prekrivena sasvim neljudskim prekrivačem nejednakog/zakrpanog krzna i imao je stražnje šape s prstima za hvatanje, od kojih je jednu

koristio da sebi da beskrajno/beskonačno glavno određenje". Kako Dykes oštroumno primjećuje za te jedva primatomorfizirane inačice Isaacsovih djela nalik manekenima/lutkama, "ti srodnici čimpanza ukazuju na određeni važan gubitak perspektive, prouzrokovan jačanjem čvrste linije podjele između čimpanze i zvijeri".

Uznemirujuće brisanje takvih linija podjele od strane umjetnosti očito je u seriji "portreta primata" fotografa Robina Schwartza, osobito na fotografiji *Ping: Capuchin, Female, 5 years old* iz 1988., koja pokazuje ženku kapucina (*Cebus capucinus* – op. prev.) što izgleda zapanjujuće smireno na sofi, s jednom rukom obješenom ležerno preko jastuka i okruženom mekanim igračkama životinjama od kojih na prvi pogled nije lako razlikovati majmuna. Pri daljnjem pregledu, nešto kod poze životinje podsjeća na Barthesove (*Camera Lucida: Reflection on Photography*, London, 1982.) komentare fotografije Roberta Mapplethorpea *Young Man with Arm Extended* za koju je napisao: "fotograf je uhvatio dječakovu ruku... baš u pravom stupnju otvorenosti", tako da je "ponuđena s blagošću".

Vizija životinje kao umjetnice Paule Rego na *Red Monkey Drawing* i *Monkeys Drawing Each Other*, obje nastale 1981., eksplicitnije pojačava rukovitost svake predodžbe o životinji i kao kreativnoj i kao velikodušnoj. Kako može majmun predstavljati umjetnika (kako je to na mnogim postmodernističkim prikazima) ako nema ruku? Pitanje nikako nije potpuno retoričko? Stvarni majmuni čije je djelo zabilježeno u istraživanju Thierryja Lenaina, *Monkey Painting*, oživljava sliku Paule Rego o slikaru-majmunu (u svakom slučaju, stara tema). Nije važno što Lenain insistira na tome da djelo tih stvorenja nije u stvari "umjetnost" u bilo kojem uobičajenom smislu te riječi. Mnogi suvremeni umjetnici, uključujući i Isaacsa, skloni su se distancirati upravo od vrsta aktivnosti i predmeta koje tradicionalno shvaćamo kao umjetnost.

Lenainovo isticanje činjenice da je zanimanje majmuna samo za "puku razornu igru" aktivnog stvaranja slike a uopće ne u "produktu njihovih postupaka namjernog razaranja" može reći više nego što on shvaća o tome zašto izrazito "rukovit", zaigran i neposesivni majmun nastavlja služiti kao jedan prilično koristan model postmodernističkim umjetnicima. To je zasigurno kako Hélène Cixous (*Sorties*: u: Hélène Cixous i Catherine Clément: *The Newly Born Woman*, Manchester, 1986.) shvaća odgovornosti umjetnika: oni su ti "koji stvaraju nove vrijednosti... izumitelji i rušitelji koncepata i formi, oni koji mijenjaju život". Na francuskom su to *les désordonantes*, sijači nereda, a taj neologizam na važan način obuhvaća riječ *donnant(e)* (velikodušan, darežljiv; eng. *open-handed*), naglašavajući time središnji položaj velikodušnosti u tom opisu kreativnosti.

Oponašanje životinje

Svaka procjena toga što je potrebno da se bude životinja, ili da bude doživljeno kao životinja, ili da postane životinja (jer je to uvijek aktivan, odigran proces) ne može izbjeći teško pitanje oponašanja. Upravo su Deleuze i Guattari (*A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, London, 1988.) to pitanje učinili tako složenim za postmodernističkog umjetnika jer ga izdvajaju kao neodrživo i nekreativno. "Nikakva umjetnost nije imitativna, nikakva umjetnost ne može biti imitativna", pišu oni, a "postajanje životinjom ne sastoji se od glumljenja životinje ili oponašanja životinje".

Ma koliko radikalan njihov opis *postajanja-životinjom* nesumnjivo jest (u smislu njegova proučavanja i animalnosti i kreativnosti), stupanj neprepoznate postojanosti podupire taj očito promjenjivi koncept. Odbijanje oponašanja jedna je od ključnih strategija kojima autori nastoje razjasniti što misle pod postajanjem-životinjom. Oni predlažu: "Padamo u lažnu alternativu ako kažemo da ili oponašate ili jeste. Ono što je stvarno jest postajanje sobom... a ne navodno određenim uvjetima pod kojima to postajanje protječe". A ipak, *upozoravaju protiv* oponašanja više nego što kažu da bi ono bilo nemoguć poduhvat. No, moći oponašati životinju (ili, u stvari, odbiti to učiniti) već pretpostavlja znanje o tome što ta životinja *jest*. Za razliku od filozofije, većina suvremene umjetnosti kao da takvo znanje smatra nezanimljivim.

Bez obzira na to jesu li ili nisu napravljene u duhu postajanja, forme onoga što se spremno opisuje kao oponašanje doimaju se najvažnijima za proučavanje životinja u umjetnosti. Međutim, time što su i neobične i besmisleno prozirne, one ne polažu pravo na "prirodu" oponašane životinje. Ta oponašanja općenito odigravaju nestabilnost a ne stabilnost stvari što je poimence oponašana. Ukazuju na zaigrane razmjene između čovjeka i životinje, ili između jedne životinje i druge, što može nagoviještati granice i razlike, ali koje nisu ometane od njih.

Pas Man Ray: maškaranje

Na fotografiji *Vrana* Williama Wegmana iz 1970., preparirana papiga izgleda kao da baca sjenu vrane. Na mnogim od Wegmanovih kasnijih fotografija svog poznatog ljubimca Weimaranera (vajmarskog ptičara), Mana Raya, pas oponaša ili je odjeven u različite druge vrste životinja: leoparda, zebru, šišmiša, dinosaurusa i tako dalje. Kako to lakonski kaže umjetnik "Volim stvari koje se mijenjaju". Preodijevanje je, zapravo kao i kod *Ovce* Edwine Ashton, uglavnom malodušan i nasumičan posao. Na *Slonu* (1981.), Man Ray je dobio kljove i surlu (koja izgleda kao prevelika stara napunjena čarapa) i sjedi u kućnom ambijentu "džungle" naznačenom jednom jedinom gumenom biljkom u loncu. Na *Frog/Frog II/Žaba/Žaba II* (1982.) pas gleda prema dolje na žabu koju loše oponaša nošenjem očiju od loptica za stolni tenis i zelenih gumenih peraja na stražnjim nogama.

"Oponašanje" životinje može biti isto tako lagano i približno. Basemanov *Be Your Dog* (1997.) je pozitivan poziv gledatelju da preuzme pseću prirodu samo oponašanjem jednog aspekta životinjskog izgleda. Serija radova *Dog Woman* Paule Rego iz 1994. počinje s velikim pastelnim crtežom na kojemu vidimo samu umjetnicu koja "je čučnula i reži"; ukazujući na to da je "tjelesnost slike došla od mog pretvaranja u životinju na taj način". U videoradu Lucy Gunning *The Horse Impressionists* četiri mlade žene zamjenjuju se kako bi ostvarile svoje najbolje oponašanje zvuka i pokreta konja. Važno je da su njihove ruke najvažnije u tim oponašanjima: bilo uzdignute da naznače uzdignute prednje noge konja ili sakupljene do usta da pomognu njihovim oponašanjima rzanja i njištanja. Svjesni besmislenosti tih loših imitacija, njihovi pokušaji stalno se slamaju u provalama smijeha.

Nisu samo umjetnici i njihovi gledatelji ili suradnici oni koji mogu uspostaviti raspon za kreativno izražavanje u oponašanju životinje, i njegovu neodvojivost od onoga što Deleuze i Guattari smatraju beskompromisnijim postajanjem-životinjom. Kratka epizoda u amaterskom videu pokazuje kolegičinu mladu kćer kako trči u krug određenom brzinom po njihovoj dnevnoj sobi vičući "Ja sam pčela, ja sam pčela, ja sam pčela" iz svega glasa – dojmljiv i potpuno uvjerljiv primjer *postajanja-životinjom* kroz vjerovanje i ponavljanje, bez potrebe za preodijevanjem.

U svim tim slučajevima, moglo bi se reći da stvar oponašana ili ona prema kojoj se kreću nije toliko životinja koliko inačica imitatora ili gestikulatora – "l'animal que donc je suis", kako to kaže Derrida. U postmodernističko doba obilježeno "duboko osjećanim gubitkom vjere u našu sposobnost da predstavljamo stvarnost", to je možda način na koji je životinja danas najproduktivnije i najmaštovitije promišljana u umjetnosti – kao stvar što je treba aktivno izvoditi, a ne pasivno predstavljati.

Takvi performansi kao da zahtijevaju svlačenje predrasuda i identiteta. Životinjski radovi Johna Isaacsa nazivani su "antisubjektima", a sam je Isaacs izjavio da za njega "životinja igra ulogu nespecifičnog ljudskoga bića", pa je, dakle, nužno stvar "bez identiteta". Edwina Ashton se slično tome ponosi izjavom o stvorenjima u svojim životinjskim performansima, kao što je *Ovca*, kako "ne biste mogli psihoanalizirati te pacijente, zar ne?". I iako sam Jordan Baseman ne pokazuje osobito zanimanje za pitanje psihoanalize, njegove manipulacije životinjskom formom hvaljene su zbog činjenice da funkcioniraju "bez sigurnosne mreže psihoanalize". Jacques Derrida, slijedeći vlastitu književno-filozofsku inačicu o tim novim vrstama stvorenja, poigrava se riječima *animaux* u *animots*, kako bi opisao neobičnu, živuću riječstvar koju je moguće definirati samo negativno: "Ni une espèce, ni un genre, ni un individu" (*L'Animal que donc je suis (à suivre)*. U: *L'animal autobiographique: Autours de Jacques Derrida*, ur. Marie-Louise Maller, Pariz, 1999.). U svakom od tih slučajeva, to je životinja kao stvar koja može samo biti promišljana aktivno i koja pristupa onom istinski eksperimentalnom stanju *postajanja-životinjom* gdje stvari "prestaju biti subjektima da bi postale događajima" (Gilles Deleuze i Félix Guattari, *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, London, 1988.). Svaki takav događaj je onaj u kojemu, kako je Heidegger prepoznao mnogo godina prije Deleuzea i Guattarija, čovjek pronalazi sredstva slaganja sa životinjom.

Surađivati sa životinjom

Ma koliko manjkav njegov pristup bio ne treba zaboraviti da je Heideggerovo nastojanje da shvati životinju u njezinoj drugosti i tu drugost na miru pusti da postoji. To bi shvaćanje trebalo biti ostvareno, predlagao je, uz pomoć imaginativnog prijenosa ljudskoga na životinju. U tom "samoprijenosu", "od drugog se bića upravo očekuje da ostane ono *što* jest i *kakvo* jest". Prenijeti sebe u to biće znači... biti sposoban slagati se s drugim stvorenjem ostajući *drugo* u odnosu na njega". Ta je "suradnja ili slaganje" ostvarena radi "izravne spoznaje kako to izgleda" s tim stvorenjem (Martin Heidegger: *The Fundamental Concepts of Metaphysics: World, Finitude, Solitude*, Bloomington, 1995.). Zamisao da se drugost životinje ostavi da postoji povezana je s postmodernističkim predodžbama o životinji koje nastoje izbjeći nasilno predstavljanje iste smislenom u ljudskom smislu, svodeći time njezinu drugost na istost, a njezinu čudesnost na poznatost.

Dva primjera pokazuju kako to *slaganje-s* može biti odigrano kao razmjena, *dodavanje-preko*, koje se vrti oko samog umjetničkog djela. Oba se tiču ljudi u savezu sa živim životinjama, "spoznaji kako to izgleda" s tim stvorenjima, kako to kaže Heidegger. Olly i Suzi, britanski umjetnici poznati po tome što slikaju grabežljivce u njihovu prirodnu staništu s najbližih mogućih mjesta – bez obzira na to jesu li to bijeli morski psi pod vodom uz obalu Cape Towna, gepardi u Namibiji ili anakonde u Venezueli – imaju neobičnu metodu rada. Njih dvoje rade istodobno na svakoj slici, "rukom preko ruke", kako kažu, i gdjegod je moguće također omogućavaju "interakciju" prikazanih životinja s djelom te da ga one same dalje obilježe. To mogu biti medvjedi ili slonovi koji ostavljaju tragove ili mrlje mokraće na slici, ili komadi što ih odgrizu vuk ili morski pas. Takve interakcije opsežno dokumentira "kao performans" fotograf Greg Williams koji putuje s umjetnicima.

Upravo su same slike, kada ih jednom obilježi životinja, najvažniji dokument. U svijetu koji je postao uglavnom nezainteresiran za pitanje ugroženih vrsta ta djela umjetnici opisuju kao "istinsku rukotvorinu o događaju" i zamišljena su da jasno predočavaju istinitost i neposrednost nesigurne egzistencije tih životinja. Jer da bi postojao znak što ga je napravila životinja, životinja mora biti prisutna i aktivno sudjelovati. Ono što je izvedeno uz pomoć njezine prisutnosti jest stvarnost životinje, a ono što je dovedeno u pitanje je upravo onaj postmodernistički "gubitak vjere u našu sposobnost da predstavljamo stvarnost" (Hans Bertens: *The Idea of the Postmodern: A History,* London, New York, 1995.).

Drugi je primjer koji se tiče mjesta što ga žive životinje mogu imati u umjetnikovoj kreativnosti izveden iz *Monkey Painting* gdje Thierry Lenain prepričava "zapanjujuću suradnju" između francuskog slikara Tessarola i ženke čimpanze po imenu Kunda:

Tijekom sesija u kojima su oboje slikali, on je inicijativu prepuštao Kundi a zatim je dovršavao njezine nakupine linija dodavanjem figurativnih elemenata... Tessarolo kaže da je u nekim trenucima Kunda prihvaćala njegove dodatke s oduševljenjem, a u drugima bi ih izbrisala i čekala da on nacrta nešto drugo. Kada su slike završene, potpisali bi ih oboje umjetnika, slikar stavljajući svoje ime na jednu stranu a Kunda otisak šake na drugu.

Lenain posebice opisuje kao "postmodernističku" tu umjetnost koja, "zamišljena bez ironije" ima za cilj "odati puno priznanje onom dijelu koji igra životinja". U radovima kao što su oni Ollyja i Suzi, ili Kunde i Tessarola, upravo je otisak šake na slici kao trenutak razmjene ono što, zasad, najbolje bilježi labavi kreativni savez životinje i umjetnika. Možda nije potpuno jasno što je razmijenjeno između čovjeka i životinje u tim primjerima, ali politika i poetika te razmjene hitno pozivaju na daljnje istraživanje. Z

S engleskoga prevela Lovorka Kozole. Skraćena verzija teksta Sloughing the Human *Stevea Bakera je prenesena iz zbornika* Zoontologies: The Question of the Animal, *ur. Cary Wolfe, University of Minnesota Press, 2003. Oprema teksta redakcijska.*

Knjige o samopomoći

Jessica Lamb Shapiro

Trebamo li knjige koje diraju u srce, prodiru u dušu! Jesu li knjige za samopomoć idiotske i osuđene na neuspjeh, ili nas mogu izručiti boljem dijelu nas samih? Je li najbolji način da pomognete siromašnima i nesretnima taj da sami ne budete jedan od njih?

Prvi put sam čula za konferenciju autora knjiga o samopomoći od mog oca, dječjeg psihologa koji piše knjige o odgoju za roditelje. Nekoliko tjedana kasnije, tata i ja sjedimo među šesto upisanih "studenata" u velikoj konferencijskoj dvorani hotela Atlanta Hilton i čekamo da se pojavi Mark Victor Hansen, sa staklastim izrazom iščekivanja u očima koji naznačuje ili uzbuđenje ili nerazbuđenost (sedam je sati ujutro). Hansen, koji sebe naziva "autoritetom za ljudski potencijal", sukreirao je niz knjiga nazvan *Chicken Soup for the Soul* (u hrvatskim izdanjima *Melem za dušu*, nap. ur.), i vodi pedeset do sedamdeset pet seminara na godinu diljem cijele sjeverne Amerike. Moj otac, koji je također napisao nekoliko knjiga tog tipa, sa znatiželjom očekuje odgovor na pitanje zašto je Mark Hansen multimilijunaš, a on nije. Jedan razlog postaje automatski jasan: konferencija stoji tisuću dolara po polazniku, u što nije uključen trošak prijevoza i hotelske sobe. Ali većina polaznika tvrdi da ne mare za potrošeni novac; kao i na pravom fakultetu, vjeruju da će im ta cijena donijeti obrazovanje nužno za uspjeh. Za razliku od pravog fakulteta, tu se uspjeh mjeri brojem prodanih knjiga. Na taj način, taj obećavajući magnat samopomoći paradoksalna je vrsta, ona koja istodobno altruistički vjeruje da je dio nekog većeg društvenog dobra a da pritom želi za sebe priskrbiti poveću hrpu love.

Priče o pretvaranju tragedije u pobjedu

Odjedanput se svjetla zatamnjuju i gomila utihne. Iz zvučnika dopire *Simply The Best* Tine Turner. Najavljivač kaže: "Upoznajte čovjeka, živuću legendu, osobu koja je učinila da riječ MEGA nešto znači…".

Hansen uskakuje, doista dolazi skačući na pozornicu. Publika podivlja, odmah ustaje; viču "jea" i "jea-uu!". Hansen prelazi preko pozornice više kao košarkaška zvijezda nego kao sredovječni, proćelavi guru samopomoći, podižući ruke gore dolje u gesti za koju sam sigurna da je zapravo podizanje krova. Hansen je visok oko metar devedeset i čini se da ima sklonost prema grimiznim tunikama. Poslije otkriva da je grimizna najviša boja u elektromagnetskom spektru. Iza svake odluke koju on donosi postoji razlog, a većina razloga je snažno utemeljena na istraživanju tržišta.

Informacija je najprofitabilniji proizvod na svijetu", kaže Hansen, s pogrebnom ozbiljnošću. Onda priča priču o "melemu za dušu". To je prva od mnogih nadahnjujućih priča koje ćemo čuti ovoga vikenda, i čini se važno da je Hansenova priča o izdavanju nadahnjujućih priča i sama nadahnjujuća priča. Hrana Hansenova carstva i, zapravo, gotovo svih priča o samopomoći, jest nadahnjujuća priča. Tijekom vikenda tu ću priču čuti više od dvadeset puta, i u svakoj je verziji broj "njujorških izdavača" koji su odbili knjigu rastao (najviše do 144), broj prodanih primjeraka se povećavao (najviše: sedamnaest milijuna), a isplata je postajala u skladu s time bolja.

Priznat ću vam sada da sam počela voljeti tu priču i da je, štoviše, zapalila u meni eksponencijalno rastuću potrebu da je izvičem vama u lice, zajedno s njezinim zaključkom. Moram priznati da su te predvidive i formalno jednolične priče o uspjehu, premda bizarne i nevjerojatne, neodoljive. Čovjek se vraća kući i nalazi djecu i ženu mrtve; osjećajući

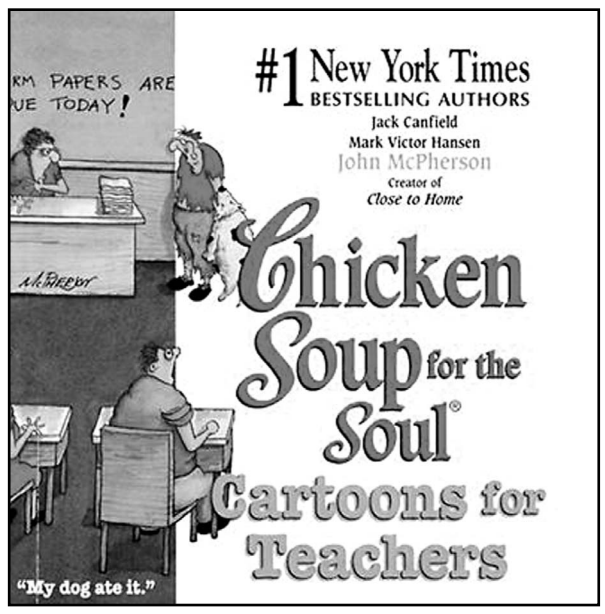

da mu život više nema smisla, blizu samoubojstva, on spašava dijete iz bazena za plivanje i pronalazi svrhu u ovome svijetu. Ili: medicinska sestra radi u bolnici koja skrbi o "bogaljima" kad dizalica udari kroz prozor i paralizira je; ona danas lobira protiv vlade i bogata je i slavna. Da, načini kojima te priče manipuliraju mojim emocionalnim reakcijama očiti su, iako je, unatoč tom znanju, formula učinkovita. Na kraju krajeva, nije li u tim pričama nešto što potencijalno udara u pravu žicu? Mrzite li djecu, ili bogalje? Hansen misli da ne mrzite, i ima pravo.

Hansen rabi istu tehniku kojom se koriste i njegove knjige da bi emocionalno zapalio i detonirao svoju publiku. S optimizmom priča, jednu za drugom, priče o pretvaranju tragedije u pobjedu, limuna u limunadu. Hansen rabi upravo taj slijed priče da bi potaknuo fanatičan, premda pomalo neusredotočen, žar publike.

Hansenov etos "nikad ne prihvati poraz" sumnjiv je, ali zavodljiv. Uostalom, iza moći nadahnjujuće priče leži teorija – koja se priznaje u gotovo svakoj knjizi samopomoći, počevši od *Meditacija* Marka Aurelija – da slušajući o uspjehu drugih ljudi, i sami dobivamo nadu, da je nada kralježnica izdržljivosti i pobjede. Jeste li primijetili da će vam kad se susretnete s nesrećom mnogi ljudi ispričati sličnu priču iz vlastita života? Da je u 99 posto slučajeva pouka izrečene slične priče ta da su ti ljudi preživjeli sličnu životnu situaciju te da ćete je, vrlo vjerojatno, i vi? Hansen nas ohrabruje da "počnemo od onoga gdje smo ranjivi; to nas čini dragima publici". Snaga tih priča ne može se precijeniti; on ustraje na tome da "trebamo priče koje diraju u srce, prodiru u dušu."

Književnost Uspjeha

Iako obećanja mnogih naslova samopomoći izgledaju površno ako ne i posve neiskreno, ideja da su ljudi sposobni za samo-poboljšavanje leži u srcu kršćanstva, psihoterapije, i prilično je zastupljena u svakoj filozofiji koja priznaje da čovjek u nekoj mjeri ima slobodnu volju. Možda više nego ijedna druga povijesna skupina, viktorijanci su prigrlili pojmove napretka, discipline i samopoboljšavanja. Tijekom pedesetih godina 19. stoljeća postojao je val u književnosti "Uspjeha" na obje strane Atlantika, osmišljen da svojim čitateljima pruži korisno znanje o plovidbi urbanim i industrijskim životom i da im sugerira taktike kako "ići naprijed"; sredina 19. stoljeća iznijela je mnogo knjiga poput *Self-Help* Samuela Smilesa (1859.), koje su ohrabrivale ljude da slijede određeni put samopoboljšanja.

Mješavina recepta i anegdote, Smilesova *Self-Help* dokumentira živote ljudi koji su unatoč svim neprilikama uspjeli (u tim pričama o uspjehu nema žena, što se često pripisuje činjenici da je ciljana publika tih knjiga bila muška radnička klasa). Samuel Smiles, novinar radikalnog lista *Leeds Times*, započeo je tu zbirku priča 1845. tijekom niza predavanja koje je održavao u večernjoj školi koja se bavila "uzajamnim poboljšavanjem". Odabrao je samopomoć kao svoju temu, citirajući primjere onoga što su drugi ljudi učinili "kao ilustraciju onoga što bi svatko mogao, u manjoj ili većoj mjeri, učiniti za sebe". Iznimna posjećenost predavanja navela je Smilesa da te parabole i zapiše, za daljnje dijeljenje.

Smiles je vjerovao u sposobnost priče da promiče primjenu; on piše da su, nakon njegova predavanja, "mladići nastavili ići smjelo naprijed, radili odlučno; i da su, dosegnuvši odraslu dob, krenuli raznim putovima svijet te da mnogi od njih danas zauzimaju položaje povjerenja i korisnosti". Smiles u uvodu objašnjava da je svrha njegovih priča nadahnuti, "ilustrirati i osnažiti moć izdržljivosti"...

Biografije se smatralo demonstracijama onoga "što čovjek može biti, i što može učiniti", a ne samo običnim pričama o individualnim životima. Uistinu, svaka priča ponavlja pripovjednu strukturu čovjeka koji se "izdigao iz mase" i završio kao "osnivač modernog tvorničkog sustava" ili čovjeka koji je postao uzor "cijeloj industriji pamuka" ili koji je napravio "nevjerojatno postignuće, za koje se može reći da mu nema ravna u povijesti mehaničkih izuma!".

I suvremena stalno rastuća publika svjedoči o moći nadahnjujućih priča: knjiga *Melem za dušu*, prvi put objavljena 1995., proširila se u niz od sedamdeset sedam knjiga, uključujući neke od neobičnih naslova poput: *Melem za zubarevu dušu*, ili *za dušu oceanskog ljubavnika*. Niz je prodan u osamdeset milijuna primjeraka i preveden na trideset sedam jezika; Hansen i njegov sukreator Jack Canfield drže Guinnessov rekord za najviše knjiga u isto vrijeme na listi bestselera *New York Timesa* (sedam knjiga, svibnja 1998.). Čak su započeli sa zaštitnim znakom *Melem za dušu* za hranu za mačke i pse (ako ste ikad željeli vidjeti fotografije bijelaca kako grle pse, to je web stranica za vas). Hansen ne osjeća nikakvu potrebu da se opravdava zbog svog financijskog uspjeha; za njega, to samo pokazuje kolika je potreba za njegovim proizvodom. "U slučaju da nemate taj proizvod", kaže Hansen, "ja sam za kapitalizam, i slobodno poduzetništvo. Moji su roditelji doseljenici iz Danske", tu Hansena prekida divlji pljesak, za kapitalizam ili za slobodno poduzetništvo ili za Dansku.

Imperativna naredba

Zajedno s nadahnjujućom pričom, Hansen rabi i drugo najomiljenije retoričko pomagalo samopomažućeg uspjeha: imperativnu naredbu. "Tko će izgraditi informacijsko carstvo? Pogledajte svog susjeda i recite: 'Vidim da ti to radiš'."

Pogledala sam čovjeka u sivom odijelu lijevo od sebe. Pokazujem na njega iako, uzimajući u obzir da su mu oči umorne, nisam sigurna da ga vidim "da to čini"… Hansen voli imperativ, i rabi ga i zlorabi često da bi odrasle, uključujući i mene, natjerao da naprave niz iznenađujućih stvari. Pred kraj njegovih dva sata, publika je pala u gotovo vjerski zanos:

Hansen: "Recite: 'Prepoznajem svoj dar'."
Publika: "Prepoznajem svoj dar!'."
Hansen: "Recite: 'Volim ga prodavati!'."
Publika: "Volim ga prodavati!'."
Hansen: "J. K. Rowling je bogatija od engleske kraljice. Recite: 'To sam ja!"
Publika: "To sam ja!'."

Struktura proziva i odgovora kojom se koristi podsjeća me na seminar duhovne obnove, a usporedbu čine upadljivom povremeni uzvici "Amen" i Hansenovo priznanje da je "sinoć molio Gospodina da mi budemo uspješni". U tom trenutku, da je Hansen naredio da kažemo "ja sam nosorog", vjerujem da bismo mi to i učinili. Stoga ne čudi da, potkraj predavanja, kad nam Hansen naređuje da uzmemo jedni druge za kažiprst, i da nacrtamo smiješak na jagodici prsta – to i činimo. "Recite: 'Vidim da si to ti',", naređuje on. "Vidim da si to ti", mi samo ponavljamo. Ako nikad prije niste nacrtali smiješak na prstu stranca, dovoljno je da vam kažem da je to neugodno intimno.

Nekoliko ljudi oko mene otvoreno plače, muškarci i žene podjednako. Dok ih promatram, oni vrte svoje glave u smjeru Hansena i govore "to je mudrost". Strašno, ali i na neobičan način dirljivo. Ti su ljudi tu jer žele nešto i, kako se čini, to im Hansen i daje. Ne treba puno kako bi se shvatilo da je samopoboljšavanje psihološki stroj fantazije, onaj u kojem uvijek možete pobijediti tragediju, osmisliti besmisleno. Hansen prodaje viziju sreće i nade koja se otvoreno smiješi u lice razočaranju i propasti. Postoji vjerojatno i drugi razlog zašto smo svi podložni užicima imperativa. Jer, rečeno mi je što činiti, odjenuti i jesti u posljednja dva sata, i to mi daje vrstu utjehe. Nije slučajno, mislim, da je zadnji put kad sam imala tako malo odgovornosti za ono što činim bilo u doba kad sam imala zelene kockaste kombinezone i kad mi je svaki dan netko kuhao ručak.

Ništa osim ljubavi

Odlučujem intervjuirati neke od polaznika da bih vidjela njihove reakcije na Hansena. Iako se neki osjećaju razočarano s prva dva sata sladostrasnog sjaja s premalo konkretne poduke, većina je polaznika zadovoljna; zapravo "energija" koja je tu istoznačna s nadom, je, čini se, ono što oni traže.

Možda je najpoznatija knjiga samopomoći ona Dalea Carnegieja *Kako steći prijatelje i naklonost ljudi*. Ta knjiga ne oskudijeva velikim obećanjima, s poglavljima naslovljenim *Velika tajna postupanja s ljudima*, *Kako odmah stvoriti ljude poput vas* i *Ako ne napravite to, srljate u nevolju*. Carnegie mikro-upravlja vašim uspjehom, čak i čitanjem njegove vlastite knjige, s poglavljem naslovljenim *Devet savjeta kako ovu knjigu najbolje iskoristiti*. Carnegie počinje, bez kajanja rabeći najstariji pripovjedni trik za simpatiju:

"Jeste li ikad zastali i razmislili o tome da je pas jedina životinja koja ne mora raditi za život? Kokoš treba leći jaja,

krava mora davati mlijeko, a kanarinac pjevati. Ali pas zarađuje za život ne dajući vam ništa osim ljubavi.

Kad mi je bilo pet godina, otac je kupio malog žutodlakog psića za pedeset centi. On je bio svjetlo i radost mojeg djetinjstva. Tippy je bio moj stalni pratilac pet godina. Onda, jedne tragične noći, nikad je neću zaboraviti, ubila ga je munja, ubila ga je tri metra od moje glave. Tippyjeva smrt bila je tragedija mog dječaštva.

Nikad nisi čitao knjigu iz psihologije, Tippy. Nisi niti trebao. Znao si, nekim božanskim instinktom, da možeš steći više prijatelja u dva mjeseca time što ćeš postati istinski zainteresiran za druge ljude nego što bi ih stekao u dvije godine da ih pokušavaš navesti da budu zainteresirani za tebe. Ponovit ću to: možeš steći više prijatelja u dva mjeseca ako postaneš zainteresiran za druge ljude negoli bi ih stekao u dvije godine ako bi ih pokušavao navesti da budu zainteresirani za tebe."

Bezbroj je razloga zašto je to jedna od najdomišljatijih pripovijesti ikad prodanih, a nabrojat ću samo neke: prvo mjesto na top listi ide rečenici da "pas zarađuje za život ne dajući vam ništa osim ljubavi"; protagonist je petogodišnji dječak; kaže "psić" a ne "pseto"; fraze poput "vedro ručka", "skokovi sreće" i "laveži čiste ekstaze" sve u jednoj rečenici; ime psa je Tippy; ponavljanje riječi "ubila" u rečenici "ubila ga je munja, ubila ga je tri metra od moje glave", zatim srcedrapateljan prijelaz na drugo lice jednine i sadašnje vrijeme u zadnjem odlomku, u kojem odrastao čovjek govori svojem izgubljenom psu negdje onkraj groba, i činjenica da se Carnegie gotovo bez ijednog nabora kreće od smrti psa do poante svoje knjige izrečene u dvjema rečenicama, što je prijelaz pred kojim bi se mogli zasramiti i autori knjige *Elementi stila*.

Objavljena 1939., na kraju doba depresije, ta vrsta knjige bila je posebice privlačna ljudima, kažu povjesničari, jer ih je ohrabrivala da vjeruju u to da se uspjeh može postići pomoću jedine stvari koju nisu izgubili: sebe samih. To je zapravo ono što privlači pisce u samopomažućoj ekspertizi – osobno iskustvo: kao takvi možete napisati samopomažuću knjigu o bilo čemu.

Satovi za poboljšanje

Mahesh Grossman, drugi predavač na konferenciji, govori nam o dvjema vrstama naslova koji zajamčeno ne mogu promašiti: *Što treba znati o tome i tome* i tip naslova s brojevima, poput *Dvadeset pet načina za to i to.* A na jednom od stolova izvan predavaonice je knjiga *Dvadeset i pet načina da se osjećate dobro*, i knjiga naslovljena *Što južnjačka žena zna o muškarcima a svaka bi žena trebala znati*...

Budući da je Mahesh Grossman rekao da se te formule obraćaju dubokim psihološkim, ako ne i biološkim sklonostima, pitam ga mogu li se njegova pravila primijeniti na uspjeh svih knjiga, čak i fikcije?

On kaže: Dopustite mi da vam postavim pitanje: Što ljudi žele?

Ja: Mmm. Sreću?

MG: Nišu.

Ja: Znala sam to.

MG: Zato mislim da je u fikciji najvažnije naći žanr. Žanr se prodaje.

Ja: Što ako niste žanrovski pisac? Recimo, da ste zainteresirani za umjetničku prozu?

MG: Hmm. Znam čovjeka koji radi na odličnoj knjizi, umjetničkoj knjizi.

Ja: O čemu?

MG: To je ljubavna priča iz perspektive fetusa.

Ja: Fetus je zaljubljen?

MG: Ne, njegovi roditelji.

Ja: Oh, pa da.

MG: On razvija hermafroditske značajke. Vidi prošlost i budućnost. Mora ispričati svoju priču prije nego što se rodi.

Ja: Uuuu!

MG: (očito mu postaje dosadno) Da. To će biti bestseler.

Ja: Ima li još kakvih "pravila" za pisce fikcije?

MG: Svaki romanopisac bi trebao doći na satove za poboljšanje. Ja sam na satu za poboljšanje. Zapišite to.

Ja: (zapisujući to) OK.

Povjerenje u formule, i za pisanje knjiga o samopomoći i za preobrazbu njihovih čitatelja, nije uopće novo; individualni uspjeh može biti prijedlog za univerzalno ponovljivo spasenje. Možda je najbolji primjer veze između formula i samopoboljšanja u *Autobiografiji* Benjamina Franklina. U svojem uvodu Franklin kaže: "Došavši iz siromaštva i tmine u kojoj sam se rodio i odrastao, u stanje bogatstva i određenog stupnja važnosti u svijetu, i prošavši kroz život s prilično količinom sreće, i okolnostima koje sam iskoristio a što je, s božjim blagoslovom, donijelo toliko uspjeha, moje potomstvo možda bi o tome htjelo nešto znati jer nešto od toga možda bi moglo biti korisno u njihovim situacijama, i stoga, pogodno za oponašanje".

Franklinova rasprava o vlastitu životu vodi ga do formule za život, kao što većina takvih knjiga i obećava. Njegova se *Autobiografija* čita kao tržišni izvještaj o tim uspjesima i padovima; pristup, prepun popisa, karata i grafova odražava Franklinovu sklonost znanstvenoj metodi...

Formule profita

Hansen iznosi na vidjelo manje znanstvenu formulu za naše pisanje: PRAVO BOGATSTVO = IDEJE + ENERGIJA. Zatim napravi stanku od nekoliko trenutaka da bi se uhvatila težina te formule. Projiciran na monolitni bijeli ekran, neuhvatljiv problem je učinjen rješivim matematičkom jednadžbom, koja izgleda tako lako. "Ostanite usredotočeni", kaže nam, popraćen zvukom šeststo ljudi koji raspaljeno črčkaju, "ostanite usredotočeni". "Tu sam lekciju naučio od Colina Powella. Usredotočenost. Zato smo dobili rat 1992."

Na njegovoj web-stranici omiljene su riječi "bogatstvo" i "carstvo", i tu se iznose nadahnjujuće priče iz doba zlatne groznice, sa starom i uglavnom nekompliciranom američkom ideologijom uspjeha za sve. Hansenova stranica pojašnjava da je Hansen "američki ambasador mogućnosti":

"U području ljudskog potencijala, nitko nije poznatiji i cjenjeniji od Marka Victora Hansena. Više od dvadeset i pet godina, Mark Victor Hansen fokusirao se samo na pomaganje ljudima i organizacijama, iz svih područja života, da preoblikuju osobnu viziju onoga što je moguće. Njegove moćne poruke o mogućnosti, prilici i djelovanju pomogle su stvaranju zapanjujućih i moćnih promjena u tisućama organizacija te milijunima pojedinaca diljem svijeta… Kad Mark ne govori, ne piše i ne reklamira svoj sljedeći bestseler, on i njegova žena Patty žive na Newport Beach, u Kaliforniji s kćerkama Elisabeth i Melanie. Obitelj zajednički hrani tucete pilića, osam golubova, pet mačaka, pet pasa, tri kunića, mnoštvo riba, četiri konja, jednog pauna, jednog pijetla i organski vrt pun voća, povrća, biljaka i pun ptica pjevica, leptira i prekrasnog mirisnog cvijeća. Marc Victor Hansen entuzijastični je križar onoga što je moguće i nešto ga tjera da svijet učini boljim mjestom".

Dakle, Hansen nema cvijeće, on ima "prekrasno mirisno cvijeće". Za svakoga kome je još u magli da je Hansen uspješan, njegova web stranica nudi i album fotografija, u kojem svatko zainteresiran može vidjeti Hansena kako radi ono što samo oni dubokog džepa rade: jedri, grli životinje, grli poznate ličnosti...

NA KONCU,
PROIZVOD
KOJI PRODAJEMO JE LJUBAV.

Učiniti nešto pozitivno

Zašto se knjige o samopomoći, koje nose potencijal nadahnuća i promjene, toliko često ocrnjuje i odbacuje? Hansen tvrdi da su te knjige – i širi projekt koji ih okružuje – sredstva da se ljudima u svijetu "donese dobro". Tijekom konferencije, on nas tjera da doniramo našu kozmetiku skloništima za beskućnike, da damo krv, jer kaže, "kad je Solomon razgovarao s bogom, on je tražio *utjecaj*, kako bi nahranio gladne. Moja misija je nahraniti gladne". Hansenovo osobno geslo je: "Ja sam tu da služim". Kaže nam da trebamo pisati za slabije razvijene zemlje, da one "ovise o nama".

Svaki put kad gost-govornik napusti ili stane na pozornicu, svira pjesma *We are family* grupe Sisters Sledge, a grljenje je toliko ozbiljno i intimno da vam na pamet dolazi neugodan osjećaj kao da ste svoje roditelje uhvatili u seksu...

Središnje za tu potencijalnu "Dobrotu" njegovih izdanja je poimanje da knjiga može učiniti da se bilo tko osjeća pozitivno ili da učini nešto pozitivno. Hansen misli da knjige to mogu. "Napisali smo *Melem za dušu za zatvoreničku dušu*… Ti su ljudi htjeli ubijati; ali više ne! *Melem za dušu za ljubitelja Biblije*? To će pomoći mnogim ljudima da čitaju *Bibliju*!"

Hansen istinski vjeruje da su njegove knjige važne svakoj društvenoj skupini: "Tinejdžeri su rekli, Mark, želimo knjigu o zlorabi jer mi smo zlorabljeni. Zato sam im je i dao. I prodala se u milijune primjeraka u prvih nekoliko tjedana". Janet Switzer, predavačica, također ponavlja taj sentiment: "Ti ne prodaješ knjige; ti prodaješ viziju onoga što bi njihov život mogao biti jednom kad prihvate tvoje informacije, tvoj program, tvoj sustav".

Samoosnaživanje je vizija koja najviše obećava jer uključuje promjenu one jedne osobe nad kojom zapravo imamo kontrolu. Uistinu, žanr samopomoći uzima didaktički potencijal samih knjiga; sama zamisao da knjiga može pomoći drugom ljudskom biću čini knjigu nečim višim od očitovanja taštine ili od zabave, odmora od svakodnevne jednoličnosti, a to je nada koju Victor Hansen i njegova braća propovijedaju publici koja to treba, koja želi voljeti i biti voljena, koja želi biti sretna i uspješna, i koja želi vjerovati. Kao što kaže Robert Allen, drugi guru samopomoći, kojega Hansen često citira: "Na koncu, proizvod koji prodajemo je ljubav, očitovana i materijalizirana".

Sveznanje i pojednostavljivanje

U knjizi *Lost in the Cosmos: The Last Self-Help Book* Walker Percy razjašnjava ono što je ujedno poželjno i odbojno u "znanju" koje donose knjige o samopomoći: "'Oni' ne samo da znaju o kozmosu, oni znaju i o meni, mojim bolima i bolestima, funkcijama mojega mozga, čak i o mojim neurozama. Važna odlika tog znanja iz druge ruke o znanstvenoj transcendenciji je pripisivanje sveznanja 'njima'".

Drugi razlog neuspjeha knjiga o samopomoći da prodru u dušu svekolike publike je vjerojatno pretjerano pojednostavljivanje. Iako se možemo složiti da shvaćanje donosi preobrazbu, čuti da 'ne mari za male stvari' možda je previše obično i nekomplicirano da bi donijelo puno utjehe. Većina nezadovoljstava presložena su da bi ih se artikuliralo, a predložena su rješenja (primjerice 'Martini dijeta') previše glatka da bi donijela olakšanje. Nadalje, te su moderne verzije manje vješto zamišljene i artikulirane od njihovih prethodnika. Većinu knjiga o samopomoći potpisuje više autora tako da je kakvoća pisanja, u najboljem slučaju, neujednačena...

Iako se vjerojatno slažem s većinom onoga što Satirova kaže, sintaksa i ponavljanje tu stvara zbrku koju povezujem sa životnim opredjeljenjem za poeziju šezdesetih godina i uživanje droge. Možda je najveći nedostatak suvremenih knjiga o samopomoći i nadahnjujućih istinitih priča to što su, kao i ljudi koje one opisuju, ukorijenjene u određeno vrijeme i mjesto, te zato promjena konteksta može nepovratno uništiti ili sakriti njihovo značenje.

I kad spavam, zarađujem!

Hansenovo sveučilište okupljalište je iskrenih, dopadljivih ljudi, iako je nešto sumnjivo, i zapravo, mračno, u vezi s idejom da ćemo svi mi postati uspješni ljudi koji pomažu drugima. Gotovo svaki govornik kojega čujem, barem jedanput u svojem govoru, spusti nakratko glas i kaže, bez ironije: "ali mogu li biti iskren s vama?". Iako se pretpostavlja da smo svi jednako uspješni, mi se natječemo za informacije (čitaj: kupujemo više proizvoda) tijekom sljedeća tri dana; kad Hansen ponudi spotove u *protege* programu, članovi publike gotovo skaču jedni preko drugih da bi nagrnuli u prvih pet redova. Povrh toga, ne potiče nas se da budemo kritični prema ičemu što nam on prodaje: "Nemojte biti zanovijetalo: ako ste zanovijetalo, ništa od ovoga nećete dobiti". To je vrlo različito od pravog Sveučilišta, gdje se većinu studenata ohrabruje da usmjere svoje kritičke sposobnosti i na sebe same i na ono što uče.

Moj otac i ja procjenjujemo da je do kraja vikenda Hansen zaradio više od 200.000 dolara. Hansen se u jednom trenutku hvali: "I kad spavam znam da negdje u Kini zarađujem novac". Janet Switzer, predavačica na tom "sveučilištu", kaže nam da trebamo otkriti ne samo problem koji ljudi žele riješiti, nego i koliko "su oni spremni platiti da bi riješili taj problem. Prodati to njihovoj ambiciji, prodati njihovoj boli. Koliko vrijedi njihova bol?". Uistinu, Hansenov uspjeh se zasniva na razgranavanju jednoga uspješnog proizvoda. On kaže da je najbolju lekciju o uspjehu u pisanju dobio od Georgea Lucasa: "Stvar je u serijama, nastavcima i pred-epizodama!".

To je, zapravo, razlog zbog kojeg su pisci knjiga o samopomoći danas milijunaši. Dok su knjige o samopomoći oduvijek bile popularne, tek su od nedavno izdavači kapitalizirali na ideji niza, koja ima golemi profit jer je publika već unaprijed odabrana, a pisci (koje treba razlikovati od autora) često su slabo plaćeni. Unatoč tome, ljudi poput Marilyn ustraju na tome da je to za neko veće dobro. Ona je privlačna starija žena s prvorazrednim poslom, izgleda prilično vedra i šaljiva, i već je bila na četiri takve konferencije. Marilyn ustraje na tome da ti programi "obećavaju manje, ali daju puno više. Oni čine da se osjećate super. Osjećate se moćno, kao da možete učiniti nešto. Obrazovanje znači moć".

A sav taj novac koji mijenja vlasnike zbog tog obrazovanja i moći? "Vjerujem da je najbolji način da se pomogne siromašnima taj da sami ne budete jedan od njih."

S engleskoga prevela Irena Matijašević.
Objavljeno u časopisu Believer *rujan 2005.*
http://www.believermag.com/issues/200509/?read=article_lamb-shapiro

Zbirni identitet

Ivana Mance

Nesvodiva i nepoopćiva pojedinačnost subjekta koja izbija iz izvedbe konvencionalnih figura domoljublja – jetka aura samoće i inače svojstvena Toljevim nastupima, potencirana je i zvučnom sastavnicom performansa – atipičnom izvedbom himne kao trubačkog sola

Izložba Slavena Tolja *Patriot*, Galerija Nova, Zagreb, od 25. listopada do 1. prosinca 2007.

U slobodnom nadovezivanju na misao Giorgia Agambena, snaga geste izrasta iz nemoći – (nemoći) izražavanja, djelovanja, stvaranja. Po definiciji, geste su prazne – ništa ne znače, nigdje ne vode i ništa ne čine; tamo gdje riječi ne uspijevaju imenovati istinu, tamo gdje djelovanje ne dostiže ideju dobra, tamo gdje akcija ne pogađa cilj – geste su znak radikalnog neuspjeha ili promašaja – u identifikaciji, komunikaciji, djelovanju, razmjeni. Na rubovima izrecivog, uprizorivog, razmjenjivog, ostvarivog – gestikulacija cvate kao pasiflora, cvijeće muke – kompulzivno ponavljanje pokreta tijela, mimike lica, raznih warburgovskih figura patosa – sredstava izražavanja i djelovanja koja, ne uspijevajući se transcendirati kao *praxis* ili *poesis*, ne mogu drugo do li ponavljati unedogled isti tragični scenarij poraza.

Patriotizam-patria-patriot

Umjetnički rad Slavena Tolja utjelovljuje snagu geste u njenom čistom stanju. Geste nastupaju onda kada riječi ili slike posustaju; kada treba zazvati, u svijest privesti ono neizgovorljivo i neuprizorivo, poput fenomena domoljublja, sa svim njegovim fatalnim i banalnim implikacijama, primjerice. Upravo to je tema koja okuplja tri rada predstavljena u Galeriji Nova, na aktualnoj izložbi pod nazivom *Patriot*, ne izlazeći dakako iz okvira referentnih tema i problema unutar kojih se i inače organizira Toljeva umjetnička djelatnost. Daleko od načelnih spekulacija, njegov interes za spomenutu temu polazi od specifične povijesne i socijalne situacije grada Dubrovnika, lokalnog, na vlastitoj koži otrpljenog primjera globalnih društvenih promjena, svakako njihove tranzicijske varijante, promjena obilježenih urušavanjem komunalnih vrijednosti s jedne i eskalacijom tržišne ekonomije kao univerzalnog modusa društvenosti s druge strane; promjena, u kontekstu kojih se, dakako, faktor patriotizma (posebice njegova recentna povijesna konkretizacija u okolnostima Domovinskog rata) ispostavlja kao reaktivan, a ne progresivan katalizator. Razina na kojoj aktualni radovi Slavena Tolja uspostavljaju domoljublje kao pretpostavljeni referent, upravo je razina gestikulacije. Primjerice, gesta salutacije u performansu izvedenom na otvorenju izložbe, u kojem Tolj, svečano stojeći pred zidom u stavu mirno tijekom sviranja nacionalne himne salutira naizmjence fašističkim, partizanskim i komunističkim vojničkim pozdravom odnosno drži dlan na prsima kao općeprihvaćenu gestu novohrvatskog patriotizma. Osim što se performansom očito upućuje na lažni univerzalizam odnosno neminovnu ideološku posredovanost referentnog skupa patriotizam-*patria*-patriot, ono što ostavlja potresan dojam upravo je moment u kojem gestikulacija promašuje zadani referent: premda pojedinac gestikulira da bi se identificirao kao patriot, upravo u tome ne uspijeva budući da u prvi plan na vidjelo izlazi prisilni karakter radnje – subjekt automatski, poslušno ponavlja zadani obrazac, čak ako i nije siguran u njegovo pravo značenje, dakle nasumce, jer je to jedini način da bude vidljiv za druge, jer je stanje ovisnosti o ideološkim i drugim sredstvima subjektivacije, autentično stanje čovjeka kao etičkog bića. Nesvodiva i nepoopćiva pojedinačnost subjekta koja izbija iz izvedbe konvencionalnih figura domoljublja – jetka aura samoće i inače svojstvena Toljevim nastupima, potencirana je i zvučnom sastavnicom performansa – atipičnom izvedbom himne kao trubačkog sola. Dojam se ne gubi niti u nastavku izložbe gdje performans funkcionira kao video-dokumentacija: na goli zid projicirana snimka u formatu televizijske veličine na kojoj je lik koji izmjenjuje spektakularne salutacije sveden na veličinu lutke.

Zlouporaba portretne konvencije na koji lice pristaje

Polazi li se od pretpostavke da je gesta temeljno poetičko načelo Toljeve, ne isključivo u užem smislu performativne umjetničke djelatnosti, i preostala dva rada na aktualnoj izložbi referentnu temu dodiruju upravo na tom nivou. Središnju poziciju na izložbi zauzima transpozicija memorijalne sobe iz dubrovačke palače Sponza odnosno niza od 139 fotografskih portreta muškaraca i mladića poginulih u obrani Dubrovnika, u podrumsku prostoriju galerije Nova. Namjerno prividno degradirajuća dislokacija nedvosmisleno kritički referira na sadašnji društveni kontekst Dubrovnika utjelovljen situacijom gdje se u reprezentativnom povijesnom prostoru memorijalni kult nudi u paketu s vulgarnim komercijalnim sadržajima. Disko ambijent u koji su u podrumskom prostoru aranžirani dislocirani portreti, upućuje na spektakularizaciju kolektivne memorije u javnoj sferi, otkrivajući domoljublje kao tabu temu uprizorivu tek u paradigmatskom prostoru podruma kao simboličkog mjesta potisnutog. Dok se u prostoru Sponze aproprijacijom konvencionalnog foto-portreta snimljenog za administrativne potrebe uspostavlja zbirni identitet domoljuba, reaproprijacijom istog u podrumskom prostoru galerije ta se identifikacija izjalovljuje: umjesto autentičnih portreta domoljuba, u oči bode sama konvencija portretiranja; gledajući neuobičajeno uvećane kopije fotografija s osobnih dokumenata, nesvodivost pojedinačnog lica na bilo kakav zbirni, intersubjektivni identitet dolazi do izražaja upravo zato što se svi redom podvrgavaju istoj konvencionalnoj gesti portretiranog objekta – gesti u kojoj se dajemo na raspolaganje, pristajemo biti posredovani fotoaparatom, pogledom drugog, ideologijom itd. Patriotizam postaje *trop* na razini reprezentacije, zlouporaba portretne konvencije na koji lice pristaje kao što pristaje nasumce pozirati pred aparatom čije okidanje može, kao u ovoj situaciji, imati težinu smrtne presude.

Dojam se ne gubi niti u nastavku izložbe gdje performans funkcionira kao video-dokumentacija: na goli zid projicirana snimka u formatu televizijske veličine na kojoj je lik koji izmjenjuje spektakularne salutacije sveden na veličinu lutke

Referentna tema domoljublja upisuje se u kontekst dubrovačke sadašnjice i trećim radom na izložbi – video instalacijom koja opet nastaje prisvajanjem komunikacijskog stereotipa koji se izmještanjem u novi kontekst prazni od uobičajenog smisla, gubi transparentnost i pretvara u besmislenu gestikulaciju. Montiranjem ljudskih figura u pokretu iz reklamnog tv-spota na karakteristične turističke vizure Dubrovnika u pozadini, trijumfalna koreografija slobodnog kretanja transformira se u kompulzivni grč, lebdeće figure patosa koje nemoćno ponavljaju istu, ispraznu kretnju unedogled. Razina na kojoj svi spomenuti radovi uspostavljaju patriotizam kao svoju referentnu temu, razina je, dakle, jalove gestikulacije: u točki u kojoj je mogućnost političkog djelovanja, društvene komunikacije i kreativnog rada dokinuta, domoljublje parazitski niče kao radikalna gesta nemoći pojedinca, gesta apsolutne predaje – gesta kojom se Slaven Tolj (kao i inače u svom radu) stavlja na raspolaganje, nudeći drugom odnosno gledatelju poziciju moći, priliku da sam, u svoje ime donese etičku odluku, u konačnici uvijek svodivu na presudu o životu ili smrti.

Emitirano u emisiji Triptih *III. programa Hrvatskoga radija*

Ploča za koju će doznati jako malo ljudi

Goran Pavlov

Tijekom godina glazbeno se ruho skupine Sloan sve više bojilo mirnijim bojama, a pročišćavanju zvuka pridonijelo je i pomirenje s nedostatkom velikih prodajnih brojki

Sloan, *Never Hear The End Of It*, Yep Roc Records, 2006.

Zemljopis sasvim sigurno nije najpogodnija disciplina za analize različitih estetika pojedinih glazbenika, ali ga se ipak ne smije potpuno zaobići kod ocrtavanja širega konteksta. Prvi američki susjed – Kanada – za to je dosta dobar primjer, ako imamo na umu da joj je blizina najveće svjetske glazbene i društvene sile približila u Ameriku uperene oči i uši cijeloga svijeta. Tako su i kanadski glazbenici uvijek mogli računati na prednosti sustava spojenih posuda, a nisu im odmogli ni zajednički jezik, te iznimno poticajno gospodarsko stanje i politička situacija u kojoj si svatko može dopustiti da se potpuno prepusti svojim glazbenim snovima, odakle ima i osiguran povratak u sigurnu kolotečinu ako se stvari ne bi zadovoljavajuće razvijale.

Osjećajni bukači

Prije četrdesetak godina, na prijelazu šezdesetih u sedamdesete, na pozornici se pojavio niz izvrsnih kanadskih kantautora, na čelu s legendama kao što su Neil Young, Joni Mitchell ili Leonard Cohen. Posljednjih nekoliko godina svjedočimo pravoj eksploziji neovisne gitarističke pop glazbe iz Kanade, a vodi nedvojbeno skupina The Arcade Fire, kojoj se u kreativnim vrhuncima pridružuju i, recimo, Stars, The Dears ili Broken Social Scene – ako, zapravo, nisu i bolji. Naravno, popratna pojava takvih scenskih prigoda jest i proboj parazita koji svoje tržišne uspjehe ne zaslužuju kvalitetom pjesama. Ipak, postoji i mogućnost pristupa šire publike manje komercijalnim ili jednostavno bendovima koji albume objavljuju za diskografske kuće sa slabijim promotivnim sposobnostima.

Skupina Sloan, na žalost, nikada nije uspjela profitirati na račun drugih, iako je već postalo jasno da se njihove sjajne pop pjesme nekim čudom nikako ne mogu probiti do šireg slušateljstva. Početak devedesetih mikroskope je bio usmjerio prema nekim drugim regionalnim središtima, kao što je onaj u Seattleu, tako da se skupina dobroćudnih power-pop momaka mogla osloniti samo na svoje melodije i gitare. Na početku fascinirani i klasičnim pop bendovima, kao što su The Beatles ili Big Star, te bučnim inovatorima Sonic Youth ili Dinosaur Jr, na svojem se nastupnom EP-u *Peppermint* grupa Sloan predstavila kao osjećajan bukač, zvukom ne toliko dalek od tadašnjeg identiteta Teenage Fancluba. No, tijekom godina njihovo se glazbeno ruho sve više bojilo mirnijim bojama, a pročišćavanju zvuka pridonijelo je i pomirenje s nedostatkom velikih prodajnih brojki. Računamo li i jako dobar živi album *4 Nights At The Palais Royale*, *Never Hear The End Of It* je deveti album ove skupine, kojim pokazuju kako se ni nakon petnaest godina nisu nimalo potrošili, te da bi dosta lako mogli nastaviti još nadahnutije i razigranije.

Raznolik žanrovski spektar

S obzirom na to da su sva četvorica članova – i gitaristi Patrick Pentland i Jay Ferguson, i bubnjar Andrew Scott i basist Chris Murphy – plodni i spretni autori, ne čudi što su na novu ploču stavili čak trideset pjesama, kao što su to nekad znali činiti Guided By Voices. No, za razliku od GBV-a, koji bi to napravio u otprilike pola trajanja, Sloan na *Never Hear The End Of It* svira punih osamdeset minuta, a to vrijeme proleti bez ikakva osjećaja zamora. Jednostavna matematika govori nam da su mogli ploču podijeliti u dva dijela i dobiti dvije sjajne četrdesetominutne ploče s po petnaest pjesama, što bi ih sigurno učinilo prohodnijima, i zbog čega njihovoj tvrdoglavosti treba očitati bukvicu. Ali, shvatiti situaciju iz druge perspektive, one koja cijeni nekalkuliranje radi radosti stvaranja i sviranja glazbe, znači toj premalo cijenjenoj grupi dati i dodatne kredite.

Žanrovski spektar na ploči ponovo je raznolik, ali ne i pretjerano širok, s obzirom na to da se gotovo svaka pjesma može pratiti unatrag do bijelog albuma The Beatlesa, bilo da je riječ o gitarističkim power-pop ubodima kao što su *Before The End Of The Race* ili *Ill Placed Trust* (u kojima Sloan zvuči poput Badfinger ili The Raspberries), o dirljivim baladama *Live The Life You're Dreaming Of* i *Light Years*, ili o raskošnijim naslovima kao što su *Flying High Again* i *Listen To The Radio*, u kojima je svoje prste mogao imati i Todd Rundgren. U svakom slučaju, skupina Sloan snimila je još jednu jako lijepu ploču, možda i najbolju u karijeri, a to što će za to doznati jako malo ljudi nekako je prikladno kada govorimo o toj grupi.

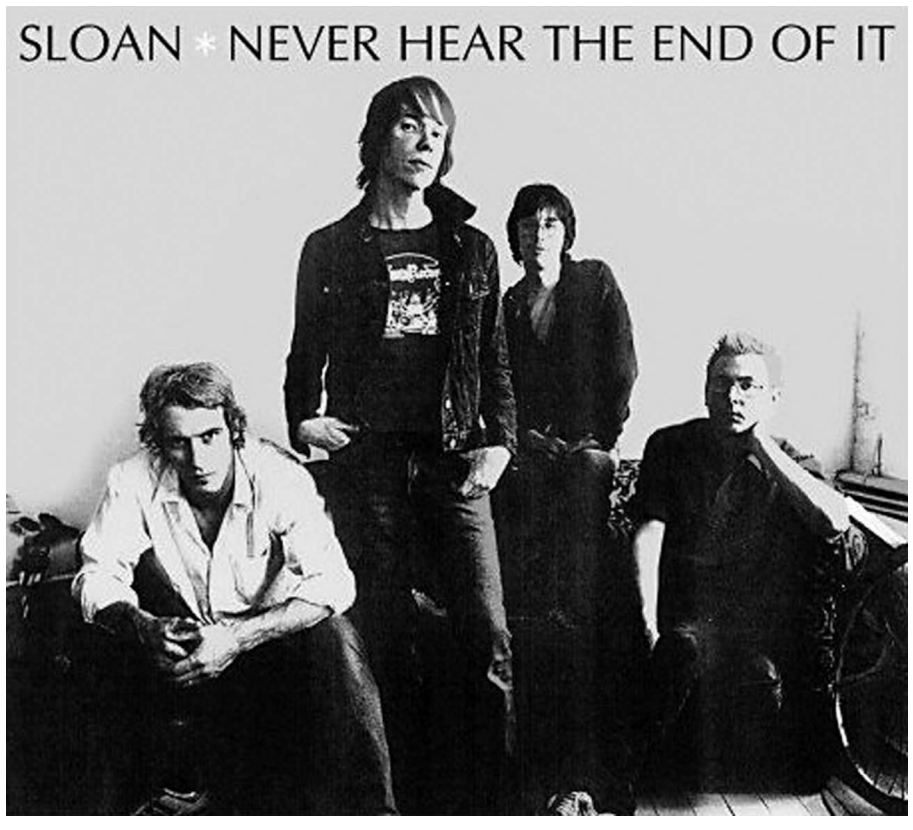

Fantastičan putopis

Mark Richardson

Kada Panda počne pjevušiti na polovici pjesme, čujemo odzvanjanje njegova matičnog benda, a kada se uključi neo-latino klavir tijekom posljednjeg dijela pjesme, transformirajući je od interno fokusirane meditacije u otvorenu isijavajuću svetkovinu, pomišljamo na klasičnu techno himnu *Strings of Life* Derricka Maya kako se ubacuje u DJ-ov nastup kako bi svi poludjeli

Panda Bear, *Person Pitch*, Paw Tracks, 2007.

The Beach Boys se uvijek spominju kada se govori o Panda Bearu, i to ne samo zato što on s njima dijeli sklonost određenim melodijskim zahvatima – kada dopusti da mu *reverb* uljepša glas, Noah Lennox, čovjek koji stoji iza Panda Beara, može zvučati nevjerojatno nalik na Briana Wilsona. Ta melodičnost daje albumu *Person Pitch* privlačnost koja nadilazi krug obožavatelja Animal Collectivea, Lennoxova matičnog benda, ali način na koji su pjesme napisane daje im i dašak neobičnosti. Veći dio albuma sastoji se od zanimljivo konstruiranih, višeslojnih, izrazito repetitivnih *loopova* uz koje Lennox pjeva neobično poznate i dirljive melodije. Ali, unatoč polaznoj točki koju ima u gitarističkom popu, *Person Pitch* ne možete pobrkati s radom benda. Album zvuči poput onoga što zapravo i jest: djelo čovjeka koji sam u svojoj spavaćoj sobi prčka po glazbenoj povijesti, bira i izabire njezine dijelove kako bi stvorio nešto izrazito osobno i vlastito.

Repetitivnost glazbe na tom albumu, iako ju je najvjerojatnije stvorilo računalo, ima čudnu kakvoću analognog zvuka. Pjesma *Take Pills* ponovo donosi zvuk defa i twang gitare u sporijem uvodu, a *industrial* semplovi zvuče poput prolaska autodijelova kroz traku za sklapanje i ispunjavaju golemi prostor. Snimke iz prirode donose vodeni zaokret u drugom dijelu pjesme, kada Lennox uzima akustičnu gitaru i zabavu seli na plažu, pjevajući tekst *I don't want for us to take pills anymore*, uz bezbrižnu melodijsku liniju, nalik na one koje su nekada izražavale misli poput *da doo ron ron*.

Još nisam ništa rekao o dvanaestominutnoj pjesmi *Bros*, zapanjujućoj skladbi koja ima glavno mjesto na albumu. U njoj repetitivnost albuma *Person Pitch* i DJ-ov smisao za tempiranje dolaze najviše do izražaja, a Lennoxov način skladanja dolazi do vrhunca. Nekoliko prvih taktova oslanja se na zlatno doba radija šezdesetih i sedamdesetih godina, uz nešto zveckavih udaraljki otkrhnutih sa Zvučnog zida Phila Spectora i na skladnu akustičnu gitaru koja je mogla biti preuzeta iz melodije *Girl Don't Tell Me* Beach Boysa. Ali kako se *loopovi* izmjenjuju u pjesmi, počinje ona nalikovati na fantastičan putopis, putovanje na kojem se usput mogu vidjeti svi glazbeni utjecaji: braća Wilson u svojim prugastim košuljama, mijenjanje faza i nasumični zvučni efekti – zvukovi podzemne željeznice, ljudi u vlaku u lunaparku, dječji plač – karakteristični za Leeja "Scratcha" Perryja. Kada Panda počne pjevušiti na polovici pjesme, čujemo odzvanjanje njegova matičnog benda, a kada se uključi neo-latino klavir tijekom posljednjeg dijela pjesme, transformirajući je od interno fokusirane meditacije u otvorenu isijavajuću svetkovinu, pomišljamo na klasičnu techno himnu *Strings of Life* Derricka Maya kako se ubacuje u DJ-ov nastup kako bi svi poludjeli.

Person Pitch u cjelini – a pjesma *Bros* posebice – podsjeća na obasjanost suncem Lennoxova novog portugalskog doma, Lisabona. Ali riječ je o onoj vrsti svjetlosti koju se najbolje može doživjeti zatvorenih očiju – kada zrake filtrirane kroz kapke pretvaraju svijet u različite nijanse narančaste boje. Možete osjetiti kako toplina izlazi iz glazbe i vidjeti apstraktne oblike njezine inspiracije kako bez prestanka ponovo kruže oko nje.

S engleskoga prevela Lada Furlan. Objavljeno na web-stranici www.pitcforkmedia.com/articla/record_review/41826-person-pitch. Oprema teksta redakcijska

Skidanje pozlate ili Lenjin u praksi

Jaroslav Pecnik

Istraživanja Dmitrija Volkogonova otkrila su nepoznate dokumente Lenjinova podrijetla; načina financiranja boljševičke frakcije; uloge tzv. njemačkog čimbenika u ruskoj revoluciji; iniciranja crvenog terora; izgona aristokracije, građana i inteligencije iz zemlje nakon građanskog rata; pogroma nad seljacima i svećenstvom; uništavanja pravoslavne crkve, pa sve do preispitivanja odnosa ideologije i mehanizma boljševičke (straho)vlade

Ruska revolucija, više od bilo koje druge,
nosi odsjaj Apokalipse
Nikolaj Berđajev

Sovjetski, komunistički totalitarizam, koji je vrhunac doživio pod Staljinovom (sve)vlašću, brojni su lijevo orijentirani intelektualci Zapada tumačili odstupanjem od Lenjinova učenja ili Staljinovom revizijom njegova političkog nasljeđa. Ali, radilo se zapravo samo o lošem i nes(p)retnom pokušaju puke "objektivizacije" Lenjinovih kontroverznih doktrina, dakako, u pravilu uvijek na tragu nepregledne, službene sovjetske hagiografske literature o vođi Oktobarske revolucije, koja je u najmanju ruku ignorirala i(li) namjerno pogrešno interpretirala povijesne činjenice, te samovoljno konstruirala zbilju ruske revolucije, sukladno svojim ideologijskim projekcijama. U Rusiji je tek nakon nedavnih istraživanja Dmitrija Volkogonova na svjetlo dana izašlo mnoštvo novih činjenica i nepoznatih dokumenata iz javnosti desetljećima nedostupne, tzv. zabranjene Lenjinove arhive, koji su na posvema nov način pridonijeli skidanju dosadašnjeg neprozirnog vela tajanstvenosti s brojnih i suštinskih pitanja Lenjinova rada i života. Time su stvorene pretpostavke nove i drukčije recepcije, primjerice: Lenjinova podrijetla; načina financiranja boljševičke frakcije; uloge tzv. njemačkog čimbenika u ruskoj revoluciji; iniciranja crvenog terora; izgona aristokracije, građana i inteligencije iz zemlje nakon građanskog rata; pogroma nad seljacima i svećenstvom; uništavanja pravoslavne crkve, pa sve do preispitivanja odnosa ideologije i mehanizma boljševičke (straho)vlade.

Svjesno žrtvovanje milijuna ljudi

Naravno, to je uključilo i pitanja u svezi Lenjinova odnosa prema supruzi Nadeždi Krupskoj, najbližim suradnicima (posebice prema Trockom, Staljinu i Buharinu), ali i njegove odgovornosti za smrt carske obitelji Romanov. Volkogonov je iznio dosad nepoznate detalje o uzrocima i posljedicama atentata koji je na Lenjina 1918. izvršila eserka Fanny Kaplan, nakon čega se pogoršalo zdravstveno stanje lidera ruske revolucije (progresivno širenje paralize), te je ubrzo nakon toga i umro 21. siječnja 1924. Nakon toga se žestoko zaoštrila borba oko njegovog političkog nasljeđa i nasljednika, koja je posvema devastirala zemlju, pretvarajući je u monstruoznu azijsku despociju, oblikovanu (samo)voljom novog sovjetskog diktatora Staljina.

Istina, na Zapadu je kod brojnih istraživača ruske revolucije (R. Conquest; R. Service; L. Fischer; J. Billington; O. Figes itd.) već od ranije bila prisutna recepcija "zabranjenih" tema i spornih podataka, ali uglavnom na razini (ne)dovoljno dokumentiranih pretpostavki, ili često dvojbenih uspomena i memoara bivših Lenjinovih suradnika ili oponenata. Volkogonov je, respektirajući i egzilnu i sovjetsku disidentsku historiografiju (Meljgunov; Berđajev; Solženjicin; A. Zinovjev; braća Medvedev itd.), ali prije svega vlastita arhivska istraživanja, definitivno skinuo s Lenjinova lika boljševičku pozlatu, odvajajući tako povijesnu osobu od političke legende i ideologijskih tabua. Time je omogućio jasnije i objektivnije sagledavanje i prosuđivanje njegova lika i djela; prije svega aktivne uloge u brojnim boljševičkim projektima, koji su nemilosrdno i svirepo realizirali tzv. revolucionarne ciljeve, svjesno žrtvujući milijune ljudi zarad nove političke religije i novog komunističkog božanstva. Nesporno, Lenjin je bio svojevrsni revolucionarni fanatik, ali i izuzetno uvjerljiv politički agitator i manipulator, posvećen isključivo ostvarenju jednog, jedinstvenog cilja: proleterskom revolucijom srušiti carizam i stari svijet, radničkom diktaturom učvrstiti pobjedu revolucije i izgraditi novo, komunističko društvo, bez ogleda na cijenu i žrtve. Zarad ostvarenja svojih ideja, beskompromisno se obračunavao sa svima koji su mu pri tomu stajali na putu.

Ikona i njezina groteska

Imaginarna, svijetla budućnost svekolikog čovječanstva trebala se ostvariti u krvi, revolucionarnim nasiljem, političkim eksperimentom kakvog ljudska povijest do tada nije poznavala. Ali, kao i u svakoj drugoj, tako je i u ruskoj revoluciji iz društvenog taloga i dna na površinu isplivalo mnoštvo besprizornih ljudi, koji su počinili stravične, masovne zločine u ime ideala iste te revolucije. Pogonsko gorivo ovim fanatiziranim "zlim dusima" goleme i tajanstvene (poput Sfinge, kako piše pjesnik Blok) Rusije, bilo je upravo dogmatizirano Lenjinovo učenje i bezobzirna boljševička revolucionarna etika i retorika. Boljševički obračun s tzv. klasnim neprijateljem, a to su bili svi oni koji nisu poslušno prihvatili i slijedili Lenjinov nauk, poprimio je razorno divovske, upravo apokaliptičke razmjere. Lenjin je ruskom stepom zaorao dubok, krvav trag, koji je sustavno pothranjivao iluzijama o mogućnostima totalne izmjene društva i svijeta, iako je neposredno nakon Oktobarske revolucije mnogima postalo kristalno jasno kako se revolucija pretvorila u monstruoznog Levijatana, koji više ne uništava samo prave ili navodne neprijatelje, već počinje proždirati i vlastitu djecu. Snagom osobne karizme, Lenjin je za života kombinacijom nasilja i vješte manipulacije uspijevao očuvati vjeru u moć i budućnost revolucije, ali kada je umro, njegovom nasljedniku Staljinu nije preostalo drugo negoli ga pretvoriti u kult, zarad očuvanja osobne moći i vlasti, koji s revolucijom više nije imao ništa zajedničko. Vođa je Oktobarske revolucije bio balzamiran i izložen u mauzoleju podno Kremlja; bio je pretvoren u svojevrsnu komunističku ikonu, samo kako bi pomogao golom održanju i opstanku doktrine "socijalizma u jednoj zemlji", a kojom je Staljin zapravo izdao internacionalne ciljeve proleterske revolucije, pretvorivši sovjetski komunizam u sablasnu lakrdiju i grotesku, za koju je uvelike bio odgovoran upravo i sam Lenjin.

Biografija

Vladimir Iljič Lenjin (rođen 1870. u Simbirsku, po ocu Rus i Kalmik, a po majčinoj strani asimilirani ruski Židov, odnosno ruski Nijemac; na koncu, njegova baka nije ni znala govoriti ruski, nego se s unukom Vladimirom sporazumijevala isključivo njemačkim jezikom), nakon smaknuća brata Aleksandra (1887., zarad sudjelovanja u uroti protiv cara), uključio se u ruski revolucionarni pokret. Po završenom studiju prava (studij je upisao u Kazanju, a svršio u Petrogradu), intenzivno je počeo izučavati Marxova i Hegelova djela, a nakon definitivnog preseljenja u Petrograd ubrzo je postao središnjom figurom tamošnjih marksističkih kružoka. Ilegalno je organizirao komunistički pokret, a nakon što je bio uhićen interniran je u Sibir, gdje je proveo tri godine pod nadzorom carističkih vlasti. Nakon puštanja na slobodu, emigrirao je na Zapad (najviše je boravio u Švicarskoj, kao bogati ruski rentijer), da bi se tek u travnju 1917. vratio u domovinu, u vrijeme kada je Rusiju već uvelike tresla revolucionarna groznica.

Još u vrijeme građanskog rata, Lenjin je zapovjedio formiranje prvih gulaga (ruske varijante konclogora na Solovjetskom otočju), u koje je internirao neprijatelje režima. Zapovjedio je: "Pucajte i ubijajte, nikoga i ništa ne pitajte, ne diskutirajte... jer samo se tako može obraniti vlast sovjeta"

antirevolucionarne revolucije

Od samog izbijanja rata 1914., Lenjin i boljševici su tražili nasilno rušenje privremene vlade; zagovarali su politički kaos koji bi vodio građanskom ratu i "sveuništavajućem požaru", nakon kojeg bi se, prema njihovom mišljenju, u Rusiji moglo pristupiti izgradnji novog svijeta; zapravo, ruska revolucija bi bila početak monumentalne, svjetske proleterske revolucije. U isto doba, njemački su generali željeli što je moguće brže okončati ratne operacije na tzv. istočnoj bojišnici i osloboditi si ruke za intenzivnije vojno djelovanje na Zapadu. Kako bi to ostvarili, odnosno kako bi što više urušili rusko carsko samodržavlje, tražili su saveznika među ruskim radikalnim, bolje rečeno ekstremističkim političkim krugovima. Na prijedlog Parvusa (o čemu uvjerljivo pišu Solženjicin i W. B. Scharlau), njemački je generalštab izabrao Lenjina i njegove sljedbenike kao najpogodniji kružok za ostvarenje svojih planova.

Građanski rat

U uvjetima posvemašnjeg ratnog kaosa, Nijemci su organizirali transport Lenjina i njegovih suradnika u Rusiju; financirali su njegov pokret, kako bi što je moguće utjecajnije djelovao među ruskim masama. Lenjin je otvoreno zagovarao boljševičko preuzimanje vlasti posredovanjem sovjeta, trenutni prekid svih ruskih ratnih akcija i zaključenje separatnog mirovnog ugovora s Njemačkom, a što je zapravo posvema korespondiralo s interesima Berlina. Rusija je u to vrijeme na svim dijelovima tzv. istočne bojišnice proživljavala pravu krizu; loše naoružana i slabo opskrbljena ruska vojska više nije željela ratovati, a to je sve išlo u prilog Lenjina i njegove boljševičke frakcije. U veljači 1917. bila je izvedena tzv. Prva ruska revolucija, a na čelo države došla je privremena vlada, pod vodstvom građanskog liberala Kerenskog. Ruski je narod očekivao da će privremena vlada potpisati separatni mirovni sporazum i omogućiti milijunima ruskih vojnika povratak s fronte svojim kućama. Ali, to se nije dogodilo; diljem Rusije su iznova počela izbijati masovna nezadovoljstva, koja su Lenjin i boljševici znali iznimno dobro iskoristiti za svoje interese. Naime, Lenjin je još u emigraciji osnovao rusku, komunističku stranku, nazvanu boljševičkom (većinskom), iako je u stvarnosti od svog osnivanja (London 1903.), pa sve do osamostaljenja (1912.) bila izrazito manjinska (brojala je najviše do 100 pristaša); u stvari konspirativnu organizaciju profesionalnih revolucionara koji nisu prihvaćali demokratske oblike političkog djelovanja, nego su u nasilnom preuzimanju vlasti vidjeli jedini mogući izlaz i spas za Rusiju i njezin napaćen narod. Obećanjima o predaji tvornica radnicima, a zemlje seljacima, 25. listopada (7. studenog po novom kalendaru) 1917., boljševici su oružanim ustankom, u kojem skoro da i nije bilo pravog sukoba, srušili Kerenskog i njegovu privremenu vladu, a svekoliku vlast u zemlji preuzeli su sovjeti, u kojima su glavnu riječ vodili Lenjinovi komunistički kadrovi. Nakon toga, Rusiju je zahvatio građanski rat, katastrofalan za zemlju i narod po svojim posljedicama (trajao je sve do 1922.), u kojem su tzv. bjelogardejci pokušali, uz međunarodnu podršku zapadnih sila, restaurirati carizam i uništiti boljševike, ali doživjeli su pravi fijasko. Lenjin je, uz pomoć Trockog, organizirao tzv. Crvenu armiju, kojom je u zemlji učvrstio proletersku diktaturu, žestoko se obračunavajući sa svim stvarnim i izmišljenim neprijateljima revolucije. Još u vrijeme građanskog rata, Lenjin je zapovjedio formiranje prvih gulaga (ruske varijante konclogora na Solovjetskom otočju), u koje je internirao neprijatelje režima. Boljševici su započeli s provođenjem stravičnog crvenog terora kako bi učvrstili svoju diktaturu, što je rezultiralo masovnim otporom seljaštva, neimaštinom i glađu, do tada nepoznatih razmjera u Rusiji. Boljševička policija (ČEKA) nasilno je rekvirirala građanska i seljačka gospodarstva i imovinu, kako bi prehranila radništvo u opustošenim i gladnim gradovima. Lenjin je zapovjedio: "Pucajte i ubijajte, nikoga i ništa ne pitajte, ne diskutirajte... jer se samo tako može obraniti vlast sovjeta".

Jednopartijska ideologija

Lenjinu je bilo posvema jasno: ako boljševici ne zapale vatru revolucije i u razvijenim zemljama Zapada, tj. ako revolucija u Rusiji ostane izolirana, i sama će propasti. U tu je svrhu Lenjin 1919. inicirao stvaranje III. Internacionale, koja je trebala ujediniti komunističke partije svijeta, ali i postati centralom "izvoza" svjetske revolucije. Ali, kada je replika boljševičke revolucije u Njemačkoj doživjela poraz, shvatio je da bez međunarodne radničke potpore mora primiriti kaotično stanje u zemlji, smanjiti represiju i poboljšati standard vlastitog stanovništva kako bi očuvao revoluciju od propasti. U tu je svrhu 1922. potaknuo novu ekonomsku politiku (NEP), koja je predstavljala značajnu reviziju njegovih ortodoksnih komunističkih stavova. NEP je potaknuo privatno poduzetništvo, počela se formirati nova klasa bogataša, ali obećanu agrarnu reformu Lenjin nije proveo, jer je oduvijek bio sumnjičav prema seljacima, smatrajući ih samo privremenim saveznicima i suputnicima revolucije, s kojima kad tad proleteri moraju definitivno obračunati.

Spletom okolnosti i snagom uvjerenja, Lenjin se nametnuo kao nesporni vođa revolucije; ruske su mase oduševljeno prihvatile njegove mirovne inicijative tijekom rata, zanesene obećanjima o dubokim društvenim reformama. Ali, samo nekoliko mjeseci potom, kada su boljševici spletkama i represalijama počeli s političke scene uklanjati svoje dojučerašnje saveznike, svima je postalo jasno da državu žele ustrojiti na jednopartijskom principu i ekskluzivnom klasnom interesu. Pobuna mornara u Kronštadu 1921. (u stvari, zahtjev za širokom demokratizacijom zemlje), a koju su boljševici u krvi ugušili, zorno je ilustrirala pravu, zločudnu i diktatorsku narav režima. Ali, to je već bilo i vrijeme otvorenog sukoba između Staljina i Trockog za Lenjinovo političko nasljedstvo, jer je nakon atentata vođa ruskih boljševika zarad bolesti bio sve manje prisutan u političkom životu zemlje. Istina, uoči smrti uputio je CK-u pismo u kojem je upozorio na Staljinovu divlju i neobuzdanu narav, aroganciju Trockoga, ali već je zapravo bilo kasno, jer je Staljin apsolutno kontrolirao partijski i državni aparat, koji se nakon Lenjinove smrti posvema podredio lukavom Josifu Visarionoviču. U borbi za Lenjinovo nasljeđe, Staljin se služio brojnim monstruoznim smicalicama. Primjerice, kako bi marginalizirao u partijskom članstvu i među masama uglednog Trockog, namjerno mu je poslao telegram s pogrešnim datumom Lenjinovog pokopa, te mu je tako onemogućio pojavljivanje na pokopu, gdje bi došlo do nesumnjive promocije Trockoga u Lenjinova nasljednika.

Kralj Ubu

Ugledni kroničar dadaizma, Dominique Noguez, objavio je ne tako davno knjigu, naslovljenu *Lenjin dada*, u kojoj je opisao Lenjinov boravak u Zürichu, u vrijeme formiranja ovog pokreta pod vodstvom Tristana Tzara, u kabaretu Voltaire. Lenjin je navodno tamo bio čest gost, te je upravo pod utjecajem dadaizma (za)počeo ideju revolucije shvaćati kao jednu veliku, krvavu i monstruoznu hiperbolu, po uzoru na kralja Ubuja i njegovu predstavu. Shvatio je da u obespravljenim masama mora pobuditi (lažnu?) nadu u bolji i pravedniji svijet; potom stari svijet nemilosrdno i nasilno odbaciti i uništiti, a novi svijet (iz)graditi pretvarajući proletere kao subjekte revolucije u poslušnu, robovsku radnu snagu, (o)pravda(va)jući se ideologijskim determinizmom i nužnošću nasilja, kakve do tada naša povijest nije poznavala. Noguez je zaključio: "Kralj Ubu je mogao Lenjinu samo zavidjeti i iskreno zapljeskati, jer je svijet pretvorio u pozornicu revolucije". z

k

Umro je Staljin

Dmitrij Prigov

Pod teretom nahrupljenoga u školi smo sve satove bili na koljenima, ritmički se ljuljajući po taktu učiteljeva zavijanja, udarajući se šakama po licu. Šake su nam bile male, ali oštre i žestoke. Do trećeg sata lica su nam već bila posve obliveni gustim modrilom, koje se prelijevalo u ljubičasto

Umro je Staljin.

Baš tada je umro Staljin.

Da, baš u tom trenutku umro je Staljin.

Da, da, ma kako to izgledalo nevjerojatno, umro je.

Ne, naravno, nije sve tako jednostavno kako bi se moglo učiniti. Evo kako to zvuči: umro je Staljin! Takvo nešto prije je iz područja običnog klicanja, podrhtavanja zraka. Zvukovi nekakvoga glasa, koji se poželio otkriti, skrenuti pozornost, fiksirati u nekom određenom trenutku vremena, na određenome mjestu, ali, pravo da kažemo, s nerazumljivim ciljem. Baš je tako. Podrhtavanje zraka – to je podrhtavanje zraka.

Zapravo on, Staljin, nekako nije potpadao pod taj proces, nego čak postavljanju uz taj pojam, neprirodno preuveličan. Čak i riječ, izgovorena slabašnim glasom koji se sam sebi čudi, uopće mu nije prianjala. Nije prianjala ni jeziku i grlu, koje je ispralo izgovaranje njegova imena. Ono se samo izvlačilo odnekud i ne dodirujući granice tjelesnosti letjelo dalje. No iz istog razloga nije moglo biti ulovljeno i potopljeno u mekoj i amortizirajućoj tjelesnosti.

Međutim, ipak se nešto dogodilo. Ipak je glas odjeknuo. Stvorio je nekakvu promjenu u mjesnome zraku. Odnosno, točnije, shvatio je, osjetio tu promjenu, a onda je pojačao, konkretizirao svojom artikulacijom.

Za početak je obolio. Na neki način se otkrilo da je obolio. Dodatno okolno zahladnjenje bilo je neznatno. Više se ne sjećam jesam li vam pričao da sam u to vrijeme živio u Sirotskoj uličici, koja je nakon nekog vremena postala Šuhovljevom ulicom u čast čuda tehnike tih godina, tornja inženjera Šuhova, koji se nalazio na uglu Šabolovskoj ulici od dvadesetih godina. Tada je ovdje bilo predgrađe grada. Iza nas počinjali su ribnjaci s brojnim punoglavcima, koje smo u proljeće smrznutim rukama iz tko zna kojeg razloga izvlačili iz ledene vode i gledali im u oči. Bojali smo se gledati. Pričalo se da tko izdrži dulje od pet minuta i sam postane punoglavac. Sata nismo imali, pa smo se brzo okretali bojeći se tih pet neuhvatljivih minuta. Na kraju nikada nismo do kraja niti osjetili gubitnički izazovne poglede stanovnika vode. Istina, pokazivali su mi na ulici jednoga koji je navodno izdržao pogled što ledi. Tumarao je sav krastav, s tri prsta na svakoj ruci, izvikujući nešto nerazgovjetno i prskajući pjenušavu slinu. To je jasno. Jednom je navalio na mene kreveljeći se, pljuckajući i teško dišući:

– Ieuaaaa!

Lako sam pobjegao od njega, krišom pogledajući svoje ruke – jesu li se i na njima počele pojavljivati kraste. Međutim, sljedećeg smo proljeća, kao da nas vuče nekakva zla tajanstvena sila, opet jurili na ribnjake i u rukama prevrtali jadna vodena nedorađena stvorenja.

Ali, Staljin! Odnosno, njegova smrt. Pa i on sam je, dakako, ponajprije – živ i velik, bio onkraj gra-

Da, baš u tom trenutku umro je Staljin. Da, da, ma kako to izgledalo nevjerojatno, umro je. Ne, naravno, nije sve tako jednostavno kako bi se moglo učiniti. Takvo nešto prije je iz područja običnog klicanja, podrhtavanja zraka

nica razumijevanja. Meni, i praktički cjelokupnom tadašnjem stanovništvu, bilo je nemoguće zamisliti ga u situacijama, danas tako raširenih i poželjnih priča, viceva, izmišljotina, gdje ima puno ponižavajućih, niskih životinjskih opisa i izraza. U to vrijeme to je jednostavno nezamislivo. To jest mehanički-manipulativno, možda, i zamislivo s očišta formalne, hladne jezičke prakse u nečijem hladnom apstraktnom umu. No, život to nije dopuštao, nije ostavljao praznim ni najmanji dio ideoegzistencijalnog prostora za mogućnost nastanka ovakvog ili prodora iz drugih, manje napetih mjesta. Za nas je

antirevolucionarne revolucije

sve to bilo jednostavno i nije zahtijevalo nikakve dodatne vanjske napore za održavanje te jednostavnosti i čistoće. Svijetlo lagano ime samo je mirno isplivavalo gore na površinu iz svih mogućih očito teških, smrdljivih masa. Isplivavalo je i isparivalo nimalo se ne prljajući. Kao anđeo kod Boehmea, koji leti u svom oblačiću raja usred crnoga pakla. Da, tada smo razmišljali samo u terminima herojstva, žrtvovanja i nevjerojatnih zanosa. Što, zar je to loše? Nemoguće? Moguće! I lijepo! Divno čak! Jednostavno prekrasno i nadahnjujuće! Da je barem sada tako! Ma, svašta!

A Staljina smo zamišljali samo isklesanog od nerazrušivog kamena (u kakvom obliku je on i uzdizao poput snažnih kipova po cijeloj zemlji), ulemljenog u nehrđajuće okvire, lebdećeg i besmrtnog. Kad ne bi bilo tada ipak zaostalih atavizama religiozno-moralne svijesti, on bi se pojavio čak s nekakvom aureolom Ljermontovljeva demona. Ali uvjetno, dakako. Uvjetno u pozitivnom smislu. U korist i u proširenje pozitivnih polja tumačenja za našega junaka. Čak ne niti junaka, nego božanstva.

I evo, jednom u novinama, čak ne niti u novinama, nego u šaptu zemlje, koji se širio u hladnom jutarnjem zraku, začulo se nerazumljiva, čak isprva ugodna uznemirujuća riječ "bilten" u blizini svakojakih magično-neshvatljivim, opčinjavajućim medicinskim terminima – Stock-Chaynesovo teško disanje i dr. Sama magija tih riječi za mene je pripadala drugom svijetu. Dodirnuvši nadsvjedskost našega junaka tim je više dobila značenje potvrdno-zapovjednoga manipuliranja nepoznatim svjetovima. Nikakvog realnog, životnog značenja u njima nisam ni pretpostavljao, stoga se nisam ni raspitivao ni kod koga od odraslih. I oni su sami znakovito šutjeli, djelomice se prepuštajući istoj magiji nemogućnosti ičeg ljudskog u sferi nadljudskog. Djelomice su šutjeli iz svima poznatih razloga, koje je danas izvanredno razotkrio i objasnio Solženicin i drugi razotkrivački pisci. Dakle, svi su se pritajili, nisu pokazivali razne vrste zbunjenosti. Nepoznatost, stanovita magična onostranost tih termina samo je potvrđivala voždovu podložnost isključivo onostranom, nedostižnom i neshvatljivom. A opisanu budnost odraslih shvatio sam kao običnu nespremnost na susret i doticaj s neočekivanim, koje se uvuklo u naša područja svakodnevnog života, koja nisu prihvaćala neljudsko. Neljudsko koje, makar bilo i beskrajna pojava sreće, pritiskalo bi ipak svojom neshvatljivošću. E pa kad se nije razmišljalo onda se osjećalo i doživljavalo. Čak i čudan krik dječaka na pragu škole jednog lijepog dana (Gospode! Što to govorim?! Kakav lijepi?!): "Hura, praznici! Umro je Staljin!" – doživljen je jednostavno kao svjedočanstvo nekih praznika u povodu jedne velike svečanosti. Pomalo mračno, ali veličanstveno.

Onostrane visine projicirale su se na našu malu školsku svakodnevicu u obliku neplaniranih izvanrednih ferija. Oprostite za tako kićen, nejasno-ekstatički jezik. No, čak i sad, nakon što je prošlo toliko godina, ne znam, ne mogu to opisati na neki drugi, jasniji način. A tko bi i mogao?

Naravno, naravno, postojao je posve jasan plan, razina opće suzdržanosti i budnosti, koje sam primjećivao kod odraslih – roditelja, učitelja, stražara, prodavača u trgovini, jednostavno prolaznika te starica iz našega stana, koje šutke miču usnicama. Međutim, bila je zima, studen, štakori su nevjerojatno živnuli – možda je to uzrok ovakve male strke i nemira? Uzgred, o tom dječaku s praznicima – kasnije smo čuli da su ga navodno izbacili iz škole. Čak i više od toga – nekamo je otputovao iz Moskve. Potom, kasnije, pričalo se da su mu oca, odgovornog djelatnika u tvornici nalivpera, otjerali vrag zna kamo. Ali, to je bilo kasnije.

A onda je na sve nas neočekivano navalila smrt. Bila je tim teža što je praktički nekako bila nemoguća. Odnosno, čak i kad se dogodila, bila je dio složenijega procesa obratnog infratranscendiranja za barem malčice mogući način njenoga smještanja u granice našega razumijevanja. Ispočetka je sve bilo komplicirano i teško. Ispočetka je postojala čak i jednostavna, obična, ljudska, nepromišljena tuga, oprostiva u svojoj iskrenosti. Pod teretom nahrupljenoga u školi smo sve satove bili na koljenima, ritmički se ljuljajući po taktu učiteljeva zavijanja, udarajući se šakama po licu. Šake su nam bile male, ali oštre i žestoke. Do trećeg sata lica su nam već bila posve obliveni gustim modrilom, koje se prelijevalo u ljubičasto. Natekla su nam od teških dubokih probadajućih rana s mračno-crnim krvavim podljevima. Pritom smo očajnički udarali glavom u pod. Međutim, neki su sa sumnjičavim oprezom. No, tijekom dugotrajnog djelovanja – nekoliko dana ipak tijekom osam, devet sati svakodnevno – i oni bi padali u zajednički trans. Preko modrica i krvi sve je bilo pokriveno prašinom s nekakvim sitnim trješćicama i komadićima koji su se lijepili i upijali u neosjetljivu, nabreklu, izranjavanu i gnojavu kožu. Drhtave modrikaste maske uz jednoličnu buku i zavijanje monotonih glasova čas su podizale glasove u teški smrdljivi zrak, čas se lijepile za pod obliven krvlju. Pristigle «hitne pomoći» odvozile su one koji se nisu mogli otrgnuti i odlijepiti od skliskih dasaka. U bolničara su ljubičaste maske lica bile u kontrastu s bijelim, zamalo zasljepljujuće škripavim ogrtačima. Cijeli grad se pretvorio u gomilu čudovišta koja se ljuljaju i polako gmižu kraj kuća, ograda i industrijskih postrojenja. Iz krznenih ovratnika, štrikanih kapa, sivo-zelenih šubara nalik vojničkima izvirivalo je nešto ljubičasto-tamno crveno, nalik na vime, što balavo mrmlja. Sve jača studen nije tome dopuštala da se raštrka ulicama u jedinstvenom sluzavom tijeku, ujedinjenom u nekakvi golemi kolektivni organizam nalik na meduzu. Kod nekih su kao rezultat neprekidnog višednevnog mara otekline bubrile poput hobotnica, kojima su po navici doticali prolaznike i luđački vikali od nepodnošljive boli. Grad se orio, nekako se neprestano markirao tim kricima, koji upozoravaju skladno, snažno jedinstveno bješnjenje tvorničkih i lokomotivskih sirena na dan stvarne smrti. Od boli ili od prenapetosti na kraju sveopće histerije ljudi su mahnitali i zaslijepljenih se očiju bacali se jedan na drugoga. Promašivali su, zaletavali se u zidove, ograde i stupove, rušili slabašne građevine i kioske. Već neosjetljivi na bol, brisali su s lica višak nečega što teče i kaplje. Na opip su nalazili smetove, uranjali i pokušavali zamalo ući u njih u pokušajima da hladnoćom zaustave neprestano širenje oslobođenog polutekućeg organizma. Posve neosjetljivi, smrzavali su se, pokrivajući se nemogućom, koja se prelijeva u svim bojama uzleta površine još bijelim svjetlucavim injem, a zatim oštrom ledenom površinom, kroz koju je provirivalo zloslutno plavetnilo.

Moje je lice također bilo unakaženo, ali ipak u granicama norme. Možda je mome nepotpunome

entuzijazmu i maru u slučaju samouništavanja pred licem nepodnošljivo zasljepljujuće tuge pogodovao je jutarnji razgovor s majkom. Njeno lice je baš izgledalo posve normalno – mršavo, pomalo oštro, nekako bezosjećajno ukočeno. Uzgred, tek tada sam uočio kako se jako razlikovala, što se kaže, ljudskim likom od svega onostranoga, što me okruživalo u posljednje vrijeme u školi, u dvorištu i na ulici. Iako treba naglasiti da se naš razgovor dogodio upravo uoči opisanih promjena. No on mi se urezao u pamćenje upravo na pozadini sveg tog modrog, ružičasto-ljubičastog tekućeg i svijetlog. Eto tako. Toga dana kad sam rano ujutro, prije odlaska u školu, pogledao kroz prozor i vidio crne zastave, shvatio sam što znače, s obzirom na to da sam bio pripremljen na to, blago sam iskrivio usta i upitao majku koja je stajala kraj mene: plakati ili ne plakati? U smislu – plakati sad ili malo pričekati? Međutim, sumnji glede plača nisam imao. Ona je bila mirna. Čak i više nego mirna. Kao da je bila odsutna. Rekao bih da se ukočila, kad to ne bi lažno podsjećalo na žene koje su se pretvorile u stupove soli. Ne, ona je očitovala nešto posve drugo. U njezinoj je šutnji postojalo nešto crno, određeno, što se nije amorfno rasulo, kao sve drugo u svojim balama i plaču. Nagnuo u nekakvom neuravnoteženom stanju s usnama koje su spremne razvući se u grimasu, i s očima spremnim briznuti u bjesomučni društveni plač.

– Hajde, plači malo, plači – rekla je ravnodušno, čak i suho, zatim je dodala: - Prije odlaska u školu moraš odnijeti i smeće.

Zbunjeno sam je pogledao.

– Jučer nisi odnio. Kanta je već puna.

– Ali baš danas... – počeo sam cendrati, imajući u vidu na neki način zakonitu indulgenciju zbog svega što se dogodilo. A i to, neobično je u vrijeme grandioznih događaja doticati takve čudne životne sitnice. Međutim, majka je i dalje ostala protestantski mirna i neumoljiva.

– Kad odneseš smeće, po povratku kupi kruha.

– Ali...

– Dvije žemlje i pola kile crnoga.

Odšutio sam.

– Da, i ne zaboravi svratiti teti Tanji. Ona je bolesna i zamolila je da joj kupiš mlijeko.

– Teti Tanji... – zacvilio sam i moje suze su se na prirodan način oslobodile, doduše, na glupi način povezane sa zemaljskom svakodnevicom. Stoga su ispali lišeni tog mogućeg svjetla i lakoće, no istodobno praćeni težine i zamućenosti koji naglašavaju pripadnost neobičnom događaju, čak nezemaljskom.

Na kraju je moj zadušnički entuzijazam bio ponešto zatupljen, zazemljen i ritualno ograničen samo na javna mjesta i opće izraze. Premda je to, dakako, dakako, beskrajno zaražavalo, bacalo u nepoznati mi trans, koji ni prije ni poslije nisam iskusio, kolektivno nestajanje.

S ruskoga prevela Irena Lukšić.
Ulomak iz romana Živjet ćete u Moskvi!

Ruska eksperimentalna mrtvačnica

Jaroslav Pecnik

Boljševički se eksperiment pokazao kao jedna od najbolnijih i najkrvavijih pogrešaka koje je čovječanstvo ikada počinilo. Kako bi se komunistička mrtvačnica širom otvorila i raskopala, istraživanja se moraju vratiti na sami početak, a to je ruska Oktobarska revolucija

Kao politički pokret, komunizam je tijekom minulog stoljeća ovladao većim dijelom naše planete. Lenjinistički komunizam svijetu se ponudio kao ekskluzivan, univerzalni medikament za radikalno liječenje svih društvenih bolesti, slično kao što nam se danas nameće i globalni kapitalizam, s tzv. novim svjetskim poretkom. Međutim, padom Berlinskog zida, definitivno nam se prikazao kao posvema diskreditirani projekt, jer ni jedan od proklamiranih ciljeva nije uspio do kraja dosegnuti ni ostvariti. Ali, kako nije došlo do radikalnog, nasilnog rušenja totalitarnog komunističkog sustava, već je njegov "hod po mukama", tj. agonija propadanja trajala (pre)dugo, za sobom je ostavio milijune dezorijentiranih ljudi, koji se, osiromašeni, prevareni, prezreni i odbačeni, danas, u uvjetima globalnog kapitalizma, naprosto ne snalaze. Međutim, ideologijski recidivi komunizma (uostalom, kao i nacifašizma), nažalost ni malo ne kompromitiraju moć i nasljeđe koncepta totalitarizma; tranzicijska društva srednje i istočne Europe to ponajbolje osjećaju na svojoj koži, prije svega kroz sve žešće divljanje (post)modernog kapitalizma, koji na sebe preuzima ulogu čovjekova skrbnika i graditelja novog, konzumerističkog svijeta, ili kako piše Jean Baudrillard: "Još je veća ironija što u stvari više uopće ne vreba totalitarno (staljinsko) ponovno ispisivanje prošlosti, već ponovno demokratsko ispisivanje povijesti..., a to je još jedna varka povijesti, nikako posljednja". Dakle, boljševički se eksperiment pokazao kao jedna od najbolnijih i najkrvavijih grešaka koje je čovječanstvo ikada počinilo. S time da ni novi svjetski poredak (Pax Americana) ni izdaleka ne funkcionira na očekivani način, dapače, a što je još gore, nikakve realne alternative postojećem tegobnom stanju nema na vidiku. Budući se razvijeni svijet, kao i suvremena Rusija (iznova sve važniji "igrač" na svjetskoj pozornici), profiliraju u novom svjetlu, provokativno i kontroverzno iskustvo Oktobarske revolucije iznova počinje intrigirati javnost, prije svega tzv. akademsku zajednicu, koja u traženju novih civilizacijskih modela kulturološkog djelovanja, rusko tragično iskustvo smatra podjednako inspirativnim i nezaobilaznim, prije svega u razobličavanju izokrenute logike legitimiranja principa zla kao prirodne sastavnice moderne politike.

Kolima i Auschwitz

U tom smislu, ugledni francuski akademik Alain Besanqon (u svom djelu *Le Malheur du Siecle*) neprestano se pita: zašto povijesno pamćenje ima različiti pristup komunizmu od nacizma, kada bi ista osuda trebala podjednako pogoditi oba prošlostoljetna zla? U tim raspravama o zločinačkom karakteru nacikomunizma, naglašava francuski autor, ne smije se pristati na licitiranje brojem žrtava, jer se u biti radi o istoj vrsti "izopačene duše". Nikakve razlike nema između klasnog univerzalizma i rasnog partikularizma; na jednoj se strani nalazi Auschwitz, stravični konclogor smrt s razrađenom industrijom masovnog uništavanja ljudi, a na drugoj je Kolima, kao dio razgranatog Arhipelaga Gulaga, s brojnim radnim logorima u kojima su milijuni ljudi bivali planski fizički uništavani. Usprkos zajedničkim korijenima zla, suvremena politološka znanost još nejednako tretira nacističke i komunističke zločine. Do cjelovite slike o nacizmu; koji je svojim zločinima nadmašio sve ono što se vjerovalo da je (ne)moguće i što ljudska imaginacija naprosto nije bila u stanju pojmiti; (zapadni) svijet je teško i sporo dolazio. Isto se mora dogoditi i s komunizmom, čija su (ne)djela otvorila isto toliko duboki ponor zla kao i nacizam, ali su još, na žalost, (pre)dobro prikrivena velom tajanstvenosti. Kako bi se komunistička mrtvačnica širom otvorila i raskopala, istraživanja se moraju vratiti na sami početak, a to je ruska Oktobarska revolucija. Putevi i načini kako je realizirana, a koji su iz ideologijskih razloga (pre)često bili mistificirani, zorno nam razotkrivaju moguće stranputice i nove opasnosti suvremenog, globaliziranog svijeta. U tom smislu, poznatu kronologiju Oktobra treba ponovo (pro)čitati u novom ključu, jer se kroz detalje najbolje (raz)otkriva cjelina. Dakle, totalitarizam mijenja samo lik, ali jednako razorno djeluje svojom snagom i utjecajem. Utoliko ga je važnije povijesno upoznati i utoliko ima smisla, uvijek iznova, preispitivati i povezivati ruski Oktobar s našom suvremenošću.

1917.

Za Rusiju, godina 1917. istodobno je bila sudbinska, povijesna i tragična. Prvi svjetski rat iscrpio je u svakom pogledu Rusiju više negoli što je to carska vlada bila spremna priznati. Malodušni car Nikolaj II., kako bi se skrio pred problemima i odgovornošću, s obitelji i najbližim suradnicima izolirao se u mir tzv. ratnog kabineta u Mogiljevu, a situaciju na bojišnicama prepustio je kontroli uglavnom nesposobnih generala. Situacija se u zemlji iz dana u dan pogoršavala; zavladala je neimaština i glad, kolaps željezničkog prometa razorno je djelovao na svagdašnji život, jer vojnici na bojišnicama nisu dobivali streljivo niti provijant; stanovništvo je ostajalo bez hrane i ogrjeva, a zime su bile snažnije nego ikada, tako da je širom Rusije zavladala beznađnost i posvemašnja rezignacija. Ako tomu pribrojimo golemu inflaciju, nezaposlenost, tradicionalnu korupciju i nesposobnost ruske administracije, te povećanu stopu kriminaliteta u društvu, susrećemo se sa slikom carske Rusije koja je na izdisaju.

U to doba, Rusija je imala oko 170 milijuna stanovnika, od čega je više od 80 posto otpadalo na, u pravilu, nepismene seljake – mužike. Od spomenutog broja, samo ih je 15 posto imalo vlastitu zemlju, a svi ostali su, bez ogleda na ukidanje kmetstva (ukinuto tek 1861.), i dalje radili na carskim, crkvenim ili plemićkim imanjima. Kada govorimo o socijalnoj strukturi ruskog društva toga doba, moramo napomenuti da je oko 250.000 plemića imalo u vlasništvu skoro svu obradivu zemlju u Rusiji, a na radništvo je otpadalo tek jedva dva posto stanovništva, tj. nešto oko dva milijuna ljudi. Najvitalniji dio ruskog društva bila je tzv. srednja klasa, koja je činila 18 posto stanovništva, ali je netom nakon Oktobarske revolucije u najvećoj mjeri emigrirala na Zapad, ili je kao klasni neprijatelj doživjela pravi pogrom.

Februarska revolucija

Uslijed svih spomenutih problema, 8. ožujka 1917. (po novom kalendaru) u Petrogradu je došlo do masovnih demonstracija, koje su trajale pet dana. Tek treći dan, kada je na ulice izašlo više od milijun ljudi, car je iz svoje izolacije u Mogiljevu odlučio silom suzbiti nemire; predsjedniku vlade Golicinu naredio je da oružano intervenira. Međutim, Petrogradom je zavladala anarhija; vojska i policija su otkazale poslušnost, a ruska Duma (parlament) naprosto se izgubila u svim tim zbivanjima. Daleko više iz nužde, negoli iz vlastitog htijenja, Duma je 13. ožujka 1917. inaugurirala privremenu vladu i objavila da preuzima vlast. Suprotno svim očekivanjima, car Nikolaj II. je bez otpora abdicirao (15. ožujka), a na funkciju premijera bio je imenovan knez

Najvitalniji dio ruskog društva bila je tzv. srednja klasa, koja je činila 18 posto stanovništva, ali je netom nakon Oktobarske revolucije u najvećoj mjeri emigrirala na Zapad, ili je kao klasni neprijatelj doživjela pravi pogrom

Georgij Lvov. Time je bila okončana tzv. Februarska revolucija (prozvana po starom, julijanskom kalendaru) i započelo je osmomjesečno, krajnje kontroverzno razdoblje djelovanja privremene vlade, koja je svojom nesposobnošću zapravo otvorila put dolaska na vlast Lenjinu i njegovim boljševicima.

Istina, privremena vlada našla se u krajnje teškoj situaciji, te je pitanje jesu li uopće postojali realni uvjeti za poboljšanje, u to vrijeme katastrofalnih uvjeta za život. Međutim, jedno joj se mora priznati: svih pet vlada (dvije pod vodstvom Lvova, a tri pod vodstvom Kerenskog) odlučno su radile na promicanju demokracije, iako su neprestano bile pod strašnim pritiskom brojnih nerealnih zahtjeva petrogradskog sovjeta, kojim je dominirala tzv. socijalistička opozicija, unutar sebe podijeljena ideologijskim nesporazumima i netrpeljivostima. Tako je bilo uspostavljeno svojevrsno dvovlašće (liberali versus sovjeti), ali Rusija je i pod novom vlašću nastavila ratovati kao saveznik Antante protiv Nijemaca i Austrijanaca. Bez ogleda na to, uspjela je i u tim izrazito teškim ratnim vremenima realizirati složene legislativne poslove. S druge strane, vlada nije imala uz sebe nikakav represivni aparat (vojska se raspadala, a policija je bila razoružana), tako da je teško odolijevala pritisku oporbe, a posebice je bila izložena napadima nakon što se Lenjin u travnju 1917. vratio u Rusiju i nastojao na svaki način destabilizirati aktualnu vlast. Lenjinova prednost bila je u tomu što je za svoju djelatnost imao otvorenu financijsku potporu Berlina, koji je upravo preko boljševika nastojao "razbiti" i dezintegrirati Rusiju. Drugim riječima, građanske političke stranke, a i različite struje ruskih socijalista, optužili su Lenjina da djeluje kao njemački "agent-provokator", a u akademskoj zajednici Lenjinove su ideje nailazile na podsmjeh i ironiju. Stoga nije ni čudo da je privremena vlada Lenjinove programatske tekstove i govore smatrala nerealnim i javnosti neprihvatljivim. Ali, ubrzo je postalo evidentno kako boljševička taktika posvemašnje društvene destabilizacije vodi u anarhiju, etničke konflikte, pogrome, jednom riječju, politički vandalizam, što je pragmatičnom fanatiku revolucije Lenjinu dalo krila, te je sa svojim pristašama u četiri navrata pokušao silom preuzeti vlast, ili barem vladu prisiliti na demisiju. Svi ti pokušaji su zapravo graničili s amaterizmom, a najveći uspjeh boljševici su postigli sredinom srpnja 1917., kada su uz pomoć I. pješadijskog puka potakli oružane demonstracije, koje je vlada jedva uspjela ugušiti.

Ubijanje kao program

Ovo je zapravo bio najkrvaviji događaj cijele 1917. godine, jer je na ulicama Petrograda ostalo više mrtvih negoli i tijekom Februarske, a i potom Oktobarske revolucije. Nakon tih događaja, petrogradski tisak argumentirano je optužio Lenjina da radi za njemačke a protiv ruskih interesa, uz objavljivanje dokumenata koji su te tvrdnje i potkrijepili. Naravno, lider boljševika je to demantirao, ali se ipak potom brzo sklonio u Finsku kako bi izbjegao uhićenje. U Rusiji se pojavio tek 7. listopada 1917., u (kasnim) popodnevnim satima, dakle na dan kada je tzv. Oktobarska revolucija zapravo već bila okončana, a boljševici imali vlast u rukama. Dakako, to je kasnija službena sovjetska historiografija zanemarila i mistificirala je Lenjinovu ulogu kao neprijepornog i neposrednog organizatora revolucije; uostalom kao što je potom (pre)naglašavala ulogu Staljina u tim događajima, iako je u to vrijeme bio posvema politički marginalan. Pritom moramo naglasiti nemjerljivu ulogu Trockog (kasnije, u staljinističkim čistkama posvema izbrisanog iz službenog sovjetskog "pamćenja") u oktobarskom prevratu, jer bez njegovih organizacijskih sposobnosti i neizmjerne političke agilnosti, teško da bi boljševici uspjeli. Naime, Trocki je također pripadao ruskoj socijaldemokraciji; nalazio se na čelu jedne od frakcija (mežrajonci), koje se nisu slagale s Lenjinom i njegovim boljševicima. Iako je oštro kritizirao Lenjinove diktatorske ambicije, na koncu mu je pružio podršku, smatrajući da su boljševici ipak manje zlo od nesposobne privremene vlade. Kao vrstan agitator i retoričar, a još bolji organizator (formirao je crvenogardijske odrede, Crvenu armiju), preuzeo je operativno vodstvo tijekom revolucije, tako da se uspio nametnuti za predsjednika petrogradskog radničkog sovjeta, što je zapravo i omogućilo Lenjinovu pobjedu.

Pripreme za oktobarski prevrat bile su intenzivne, a na čelu svih aktivnosti nalazio se neumorni Trocki. Lenjin je iz ilegale neprestano zahtijevao što je moguće brže preuzimanje vlasti, ali Trocki je tu bio daleko oprezniji; naglašavao je kako prije toga treba formirati vlastitu policiju, razaslati plaćene agitatore širom Rusije, kako bi nepismene ruske seljake – mužike pridobili na svoju stranu. Uoči same revolucije Trocki je u Petrogradu imao pod svojom kontrolom deset tisuća oružanih pristaša, a diljem Rusije broj tzv. crvenogardista premašio je brojku od 100.000. Pritom treba upozoriti na jednu prevažnu činjenicu: više od polovice crvenogardista tvorili su pripadnici neruskih nacionalnosti. Između Trockog i Lenjina došlo je do spora oko datuma puča, ali na koncu je pobijedila opcija Trockoga, koji je smatrao da preuzimanje vlasti treba realizirati za vrijeme održavanja Sveruskog kongresa sovjeta radničkih i vojničkih deputata, te bi tako boljševici zapravo ujedno i legalizirali svoju vlast. Trocki je uspio u Petrogradu okupiti deputate oko 400 sovjeta, što nije dostajalo za kvorum (u to vrijeme u Rusiji je bilo formirano oko 1400 sovjeta), a kako bi ipak omogućio rad Kongresa, petrogradski je sovjet po njegovoj naredbi naprosto imenovao svojih 200 članova deputatima, te tako formalno osigurao kongresni legitimitet.

Oktobarska revolucija

Naravno, bilo je jasno kako okupljeni deputati ne reprezentiraju sverusko radništvo, ali boljševicima, koji nisu krili da su im uzor jakobinci, jedino je bilo važno stvoriti pretpostavke za oružanu akciju protiv privremene vlade. U noći 6. listopada (po novom kalendaru) 1917. godine, oružane boljševičke postrojbe počele su zauzimati vladine urede i uhitile su veći broj vladinih dužnosnika. Crvenogardisti nisu nailazili na nikakav otpor, tako da je sama tzv. Oktobarska revolucija bila, kako to kaže Karel Kaplan, "nekrvava revolucija", osim prigodom zauzimanja Zimskog dvorca, gdje je došlo do manjeg oružanog sukoba u kojem su vladine snage bile brzo svladane. Boljševici su bili stacionirani u palači Smoljni, na periferiji Petrograda, tako da se u središtu grada nisu zamjećivale nikakve vojne akcije. Naime, velika većina građana Petrograda nije ni znala da je revolucija u tijeku, jer je svakodnevni život potpuno normalno tekao. Tek nakon što je puč bio svršen, građani su mogli u novinama pročitati kako je vlada Kerenskog svrgnuta, a da je na čelo nove vlade došla osoba koja se potpisuje kao Lenjin. Jedina promjena koju su novine zabilježile bila je uočena u nazivu, tj. privremena vlada je preimenovana u Sovjetsku vladu radnika i seljaka. Međutim, malo tko je zapravo razumio dubinu promjena koje su zahvatile Rusiju; počela je era boljševičke diktature, koja je postupno prerastala u osobnu Lenjinovu diktaturu. Jedan od malobrojnih koji je upozorio na ekstremizam i avanturizam novih vlasti bio je Maksim Gorki, koji je u svom listu *Novaja žiznj* (početak siječnja 1918.) napisao: "...boljševička revolucija je zapravo eksplozija političke gramzivosti, mržnje i revanšizma...". Kasnije, Gorki je posvema promijenio stanovište, prišao je boljševicima i postao je vodećim državnim književnikom, ali je na koncu ipak završio kao Staljinova žrtva, jer Koba nikome nikada ništa nije opraštao niti zaboravljao.

Rusko jednostranačje

Boljševici su preuzeli vlast u doslovno katastrofalnim uvjetima ruske zbilje: trgovine su bile prazne, transport je bio u kolapsu, ulice prepune kriminalaca, a inflacija golema. Istina, boljševici su se znali izuzetno dobro prilagoditi uličnom primitivizmu i anarhizmu ruske stvarnosti, ali sada, kada su kao vlast trebali ponuditi program obnove i izgradnje ruskog društva, za to jednostavno nisu bili sposobni. Uz to, sve ostale frakcije socijaldemokratskog i socijalističkog pokreta otvoreno su ih kritizirale; prigovarali su im da su uzurpirali vlast i da žele uvesti diktaturu. Formirali su Komitet za obranu revolucije; iskazali su javno nepovjerenje boljševičkoj vladi, a Drugi sveruski kongres sovjeta proglasili su nelegalnim. Zahtijevali su pregovore s boljševicima, na koje su Lenjin i Trocki, nakon svih pritisaka morali pristati. Tom prigodom, boljševički lideri su promovirali novi stil političkog djelovanja, tj. namjerno su otezali s pregovorima; čak su potpisali koalicijski ugovor o formiranju zajedničke socijalističke vlade, ali unaprijed su znali da ništa od obećanog neće ispuniti. Kada su vojno dovoljno ojačali, okrivili su socijalističke oponente za izdaju revolucije; pregovore proglasili nesvrhovitim i protivnike uhićenjima jednostavno eliminirali s političke scene. To je šokiralo ne samo građanske stranke i javnost, već i veliki dio boljševičkog članstva, koje se otvoreno usprotivilo takvom ponašanju. Međutim, Lenjin se poslužio "metodom uvjeravanja", koju je kasnije do perfekcionizma usavršio Staljin, odnosno, različitim ucjenama prisilio je članove CK svoje stranke na potpisivanje rezolucije kojom vodstvo boljševika u potpunosti podržava njega i Trockog. Lenjin je smatrao kako jedino diktatura može biti uspješno političko oružje u sređivanju katastrofalnih prilika u zemlji, ali socijalistička opozicija, bez ogleda na pritiske i uhićenja, za to nije željela ni čuti. Na koncu, Lenjin je privremeno popustio; u svoju je vladu imenovao šest eserskih (ruski socijalisti) narodnih komesara (rang ministra), ali već početkom iduće, tj. 1918. godine, prinudio ih je na demisiju. Od tog doba boljševička vlada je djelovala kao isključivo jednostranačka vlada, a građanska i socijalistička oporba bile su satjerane u političko podzemlje.

Neposredno nakon preuzimanja vlasti, Lenjin je državom upravljao pomoću tzv. Vojno-revolucionarnog komiteta, u čijem sastavu su djelovali i crvenogardijci Trockog. U prvo vrijeme Komitet je imao zadaću obračunati s tzv. kontrarevolucijom, ali postupno mu se djelokrug proširuje na izvršavanje čisto civilnih zadaća: organiziranje prijevoza hrane i goriva, stambeno zbrinjavanje itd. Ali, polovicom prosinca 1917. Lenjinova je vlada dekretom raspustila Komitet, većinu civilnih poslova preuzela su vladina ministarstva, a njegov vojni odjel je preformiran u zloglasnu Čeku, tj. policiju, koja je bezobzirno i brutalno obračunavala sa svima koje bi Lenjin prozvao. Na čelu Čeke našao se poljski komunist Felix Đeržinski, boljševički fanatik koji je nasilje smatrao jedinim relevantnim sredstvom za formiranje novog društva i čovjeka. Klasna borba i tzv. crveni teror poprimili su zastrašujuće razmjere; Lenjin je cinično tvrdio da u Rusiji mora biti eliminirano između deset do dvadeset posto svekolikog stanovništva, jer to je po njemu bio uvjet za stvaranje novog čovjeka komunističke ere.

Prvo ukidanje izbornih rezultata

U zapadnoj Europi, socijalistički prvaci poput Kautskog i Luxemburgove upozoravali su Lenjina na tragične posljedice takvog djelovanja, ali on nije odustajao. Polemizirao je s njima, uvjeravajući ih kako svaki društveni napredak zahtjeva žrtve, te da će na koncu u budućnosti sve to pasti u zaborav, kada se ostvari novo komunističko carstvo slobode i izobilja.

Lenjina mnogi drže za jednog od vodećih marksističkih teoretičara; svrstan je u tzv. klasike marksizma, ali moramo upozoriti na činjenicu kako do 1918. većinu svojih djela nigdje nije publicirao. Naravno, komunistička hagiografija je njegova djela, poput *Države i revolucije* proglasila genijalnim programom revolucije, ali u vrijeme kada je pisao većinu svojih djela, ruska socijalistička emigracija ga uopće nije doživljavala kao znanstvenika i(li) istraživača sociologijskih i ekonomskih problema, nego isključivo kao dobrog stranačkog radnika i talentiranog političara. Međutim, kada je došao na vlast, morao se suočiti s potrebom konstrukcije ruske zbilje, tj. iznalaziti cijeli niz konkretnih rješenja za konkretne probleme, a prije svega moralo se razriješiti problem državne forme novog režima. U tom pogledu, ranija teorijska i praktička destruktivnost nisu mu bile od velike koristi. Naime, još je Privremena vlada Kerenskog najavila formiranje ustavotvorne skupštine, što su prihvatili i boljševici. Izbori za skupštinu bili su zakazani za konac listopada 1917. godi-

antirevolucionarne revolucije

ne, ali kako su neposredno uoči zakazanog termina boljševici izveli državni udar, njihovo održavanje je postalo upitno. Lenjin je ipak procijenio kako uz "dobru pripremu" na izborima može osvojiti i legitimirati svoju vlast. Pri tomu, dakako, ništa nije ostavio slučaju; istaknute vođe i članove najjačih građanskih stranaka je dao uhititi; imenovao je novu izbornu komisiju i njezine članove stavio pod nadzor boljševičke policije. Oko 44 milijuna birača 25. listopada 1917. je glasovalo, a trebali su izabrati 800 zastupnika, ali, na veliko razočaranje Lenjina, premoćno su ga porazili eseri, koji su osvojili 419 zastupničkih mjesta, dok su boljševici bili drugi sa 168 zastupnika. Menjševička struja socijalista dobila je 22 zastupnika, a najjača građanska stranka, Kadeti, samo 17 zastupničkih mjesta. Lenjinu nije padalo na um priznati rezultate izbora, te je svim sredstvima nastojao onemogućiti formiranje novog parlamenta. Usprkos tomu, eseri su uspjeli na svoju stranu pridobiti tri vojnička puka, koja su istupila u obranu novoizabrane Dume. Ali, Lenjin je ponovo izvršio "dobre pripreme"; s vladom u Berlinu dogovorio je mirni prolaz boljševičkih mornaričkih snaga pribaltičke flote kroz njemačku blokadu, te je tako ostvario apsolutnu vojnu premoć kojom je onemogućio esere u formiranju nove parlamentarne većine. Time su Nijemci iznova pomogli Lenjinu; to je samo još jedan od dokaza koji jasno ukazuju na dvojbenu ulogu boljševičkog lidera. Naravno, Lenjin je dekretom raspustio Dumu, tako da je u ime revolucionarne diktature ukinuo demokratske forme političkog života. Istina, protivnici boljševika osnovali su Ligu za obranu Ustavotvorne skupštine, ali sredinom siječnja 1918. godine, crvenogardisti su silom onemogućili njezino djelovanje.

Priprema za građanski rat

Mnogi su se kasnije (u)pitali: zašto je otpor Lenjinovoj vlasti i moći bio tako mlak i slabašan? Prije svega, već u prosincu 1917. počeo je pregovarati s njemačkom vladom (kasnije su ovi pregovori formalizirani kao Mirovni sporazum u Brest-Litovsku), a oni su javnosti bili predstavljeni kao napuštanje dotadašnje ratne politike koju su zagovarale i caristička, a potom i građanska vlada. Istina, u tim pregovorima Lenjin je Berlinu prepustio više od trideset posto bivšeg carskog ruskog teritorija, oko četrdeset posto stanovništva je ostalo izvan granica boljševičke vlade, ali, zauzvrat, njemački se car obvezao financijski poduprijeti komunističku vlast u Moskvi (tri milijuna maraka mjesečno), što joj je omogućilo konsolidaciju. Lenjin je narodu obećao izlazak iz rata, a zapravo se spremao za građanski rat i obračun sa svim mogućim protivnicima i oponentima. Boljševička (straho)vlada u uvjetima ratnog komunizma (bili su ukinuti novac, slobodna trgovina i privatno vlasništvo), pokazala se na koncu posvema promašenom. U Rusiji nije bilo ničeg i ništa nije funkcioniralo osim crne burze, tako da su se tijekom ožujka 1921. protiv boljševika pobunili isti oni radnici i vojnici, koji su ih i doveli na vlast. Pobuna je izbila u mornaričkoj bazi Kronštad, pokraj Petrograda, a pobunjenici su zahtijevali Lenjinov odstup. Tek krajnjim naporima Trocki je u krvi uspio ugušiti ustanak, ali to je bio jasan signal vlastodršcima kako moraju popustiti i ograničiti "revolucionarni zanos", jer im u protivnom prijeti propast. Lenjin je inaugurirao novu ekonomsku politiku, ali to je zapravo bilo samo privremeno, taktičko odstupanje od terora, koji je svoje nakazno lice do kraja iskazao pod Staljinovom vlašću.

Dakle, privremena vlada Kerenskog je nakon uhićenja (carskog) generala Kornilova posvema izgubila autoritet, a potom i potporu u vojsci, tako da više nije imala čime spriječiti boljševički puč. Novim komunističkim vlastima u Moskvi pokušao se suprotstaviti general Aleksejev, koji je na Donu formirao tzv. Dobrovoljačku vojsku (jezgru su činili kozaci), ali odziv bivših carskih časnika bio je izuzetno mali, te su ove antiboljševičke postrojbe (posebice kasnije, pod vodstvom generala Denjikina, a potom i admirala Kolčaka) mogle djelovati efikasnije tek onda,

kada ih je počela financijski podržavati francuska vlada. U to su doba novi ruski vlastodršci već ojačali svoju moć, postupno preuzevši inicijativu i osiguravši vojnu prevagu, koja je postala očita nakon što je saveznička vojska bila prisiljena povući se iz Rusije, jer su se vlade u Londonu i Parizu uplašile realne mogućnosti "prelijevanja" "crvene" revolucije u vlastitu sredinu. Naime, radništvo diljem zapadne Europe masovno je iskazivalo solidarnost ruskoj revoluciji, zahtijevajući od svojih vlada prekid vojne intervencije i obustavljanje podrške tzv. bijeloj kontrarevoluciji. Nakon toga, unatoč neupitnoj premoći boljševika, razbuktao se građanski rat, koji je trajao sve do 1922. i koji je po svojim posljedicama bio više nego stravičan. Primjerice, prema novim podacima iz ruskih arhiva, ali i istraživanjima britanskog povjesničara Andrewa (tzv. arhivi Mitrohina), samo je Čeka tijekom građanskog rata strijeljala više od 250.000 ljudi; u ratnim sukobima je poginulo više od dva milijuna ljudi, a od raznoraznih epidemija, gladi i zime umrlo je više od deset milijuna ljudi. Ako tomu dodamo tri milijuna ljudi koji su emigrirali iz Rusije, možemo naslutiti strahote toga doba.

Ubijanje anarhista, menjševika, esera i seljaka

Kada je Lenjin došao na vlast, prvo se obračunao sa svim političkim protivnicima. U proljeće 1918. uhitio je i pobio sve anarhiste; sredinom iste godine počeo je obračunavati s menjševicima i poveo je pravi križarski rat protiv sela i seljaka, a nakon što je obračunao s eserima, zakazao je u jesen iste godine Šesti sveruski kongres sovjeta, na kojem je od 950 delegata, 933 mjesta pripalo boljševicima. Apsolutni monopol vlasti bio im je tako posvema osiguran. To je bilo vrijeme (rujan 1918.) kada je i službeno vlada proglasila tzv. crveni teror, kojem je bio cilj istrebljenje političkih protivnika i deportiranje tzv. klasnih neprijatelja (seljaci, građani i sl.) u novoformirane konclogore, gdje su zapravo pretvoreni u robovsku radnu snagu za izgradnju socijalizma, o čemu je inspirativno pisao Heinz Nawratil u *Crnoj knjizi deportacija*.

U studiji, naslovljenoj *O komunističkom totalitarizmu*, ugledni češki povjesničar, emigrant s prebivalištem u Berlinu, Michal Reimann, razmatrao je ulogu komunizma i uopće totalitarizma kao nezaobilaznu činjenicu u vrednovanju povijesti minulog stoljeća. Suprotno tezama autora, danas već klasičnog djela *Crna knjiga komunizma*, Reimann smatra da se o sudbini Rusije, usprkos svemu, nije odlučivalo na Zapadu, prije svega u Njemačkoj, nego je ruski carizam prestao postojati uslijed rasula i raspada dotadašnjih državnih struktura i institucija, slično kako se to ne tako davno dogodilo i sa sovjetskim sustavom. On smatra da su antikomunizam i strah od komunizma pridonijeli stvaranju fašizma (i nacizma), a što je dakako izazvalo i obrnutu reakciju: nacifašizam omogućavao je i jačanje komunizma. Tako je bila stvorena svojevrsna totalitaristička simbioza, ali bez ogleda na to, cjelinu komunizma i fašizma i metode njihova vladanja teško je izjednačiti, kako to mnogi danas čine, jer su socijalno-politički konteksti i ciljevi masovnih represalija u oba ova sustava bila vrlo različita. Pri kraju treba napomenuti kako se Reimann suprotstavio metodologiji utvrđivanja broja žrtava koju su primijenili, primjerice Stephane Courtois u *Crnoj knjizi komunizma* ili Aleksandar Solženjicin u *Arhipelagu Gulag*. Naime, potonji su sve komunističke žrtve podvodili pod zajednički nazivnik, ne respektirajući različitost povijesnih etapa (od Lenjina, preko Staljina, do Gorbačova), te ideologijskih i nacionalnih konteksta, kao što su to primjerice (u)činili Robert Conquest i Dmitrij Volkogonov. Reimann je smatrao da istraživači ruske komunističke revolucije i sovjetskog sustava moraju izbjeći zamku kolektivnog prebrojavanja žrtava terora, jer u protivnom će doći u opasnost da i posljedice, tj. žrtve represivne gospodarske politike, ekoloških i nuklearnih katastrofa i sl. pribroje žrtvama izravnog terora.

Trajanje terora

Dakle, povijesna svijest glede ideologija zla 20. stoljeća nalazi se pred velikim iskušenjima, jer dok o zločinima nacizma vlada svojevrsni intelektualni konsenzus, sveobuhvatne posljedice komunizma, iako sve jače emaniraju svojim zlokobnim formama, još su nedovoljno istražene. Stoga, devedesetogodišnjica Oktobarske revolucije priziva novo suočavanje s tragičnim nasljeđem i sablastima lenjinističkog, ali i (neo)staljinističkog fenomena, kao njegovog logičnog nastavka. U međuvremenu, lenjinizam i staljinizam nisu samo stvar prevladane povijesti; njihovi modificirani oblici i danas snažno opterećuju našu suvremenu civilizaciju. z

Anna Politkovskaja: ruski dnevnici

Anna Politkovskaja

Tekstove Politkovskaje prenosimo iz knjige *A Russian Diary* u izdanju njujorške izdavačke kuće Random House. Knjiga još uvijek nije objavljena na ruskom, ali iznimno je čitana u Rusiji. U trenutku objavljivanja ovog *Zarezova* temata, uhićen je jedan od najjačih vođa ruske opozicije, Gari Kasparov, budući da su upravo ovog tjedna zakazani sveruski izbori

13. rujna 2004.

Jedan od razloga ruske društvene bolesti dijabolični je cinizam tipičan za ljude na vlasti – funkcionare koji ionako žive u potpuno lažnoj stvarnosti. Ruski građani uopće se ne bore protiv cinizma vlasti. Naprotiv: povlače se još dublje u svoje oklope, osjećaju se bespomoćni, nijemi, inhibirani. Putin razumije ovaj mehanizam povlačenja i koristi bezočni cinizam kao antirevolucionarnu tehniku koja se u Rusiji doista pokazala najdjelotvornijom.

Sprovodi još nisu završeni, ali Putin je već veoma zaposlen. Objavio je vladi i zemlji da će odsad ubuduće on osobno birati regionalne lidere. Odlučio je kako nije potrebno da ljudi koje kani imenovati budu potvrđeni nikakvim lokalnim parlamentarnim izborima, a ako lokalne vlasti dvaput propuste potvrditi njegov izbor kandidata, u tom će slučaju biti raspuštene.

Već se dugo priča o Putinovoj žudnji da ukine građanske izbore guvernera, jer neki od izabranih pokrajinskih lidera malo previše misle svojom glavom. U ovakvim bi se okolnostima opozicija, barem ako želi biti učinkovita, trebala angažirati u razumijevanju regionalnih problema, kad već nije u stanju nositi se s predsjedničkom administracijom u Moskvi.

Putin tvrdi kako je razlog za raspuštanje parlamentarnog biranja guvernera u stvari *prijetnja od terorizma*. U zemlji se nije čuo čak ni tihi mrmor protesta.

16. rujna 2004.

Jedina reakcija koja je uslijedila došla je od Komiteta 2008, čiji su članovi objavili tekst pod nazivom *Prijetnja državnim udarom u Rusiji*:

"Predsjednik ruske federacije, Vladmir Putin, objavio je da se sprema provesti državni udar u Rusiji. Njegov govor od 13. rujna 2004. godine (...) sadrži detaljan prijedlog ukidanja temeljnih institucija demokracije u Rusiji. Prema prvom članku našeg Ustava, Rusija je parlamentarna demokracija. No Kremljin u ovom trenutku nastoji likvidirati tri osnovne premise demokracije u Rusiji.

Putinova Rusija nije demokratska zemlja jer su njezini građani lišeni mogućnosti da izađu na slobodne izbore, premda su upravo slobodni izbori, prema postojećem Ustavu, 'najviši i najneposredniji izraz volje građana'. (...) Pozivamo

predsjednika ruske federacije Vladimira Putina da poštuje Treći članak državnog ustava, u kojem stoji: 'Nitko nema pravo prigrabiti vlast unutar ruske federacije. Zloupotreba ili prigrabljivanje moći državnih

službenika tretirat će se kao povreda federalnog zakona'."

Državne vlasti potpuno su ignorirale ovaj tekst. Nitko od građana nije protestirao.

27. rujna 2004.

Vlasti su zabrinute zbog toga da bi aktivisti za ljudska prava lako opet mogli postati disidenti, odnosno da opasnost prijeti upravo od aktivista, a ne od profesionalnih opozicijskih političara. Zbog toga pokušavaju konstituirati paralelni pokret za ljudska prava koji će djelovati pod najstrožim državnim nadzorom. Putin je osobno potpisao direktivu za osnivanje "internacionalnog centra za ljudska prava". Direktiva je karakteristično naslovljena *Dodatne mjere državne podrške pokretu za ljudska prava u ruskoj federaciji*. Iza ove direktive je Ella Pamfilova, šefica predsjedničke komisije za ljudska prava. Njezina je uloga javno ponavljati izjave tipa: "Potpuno odbacujem nečuvene optužbe kako je jedan od zadataka Međunarodnog centra za ljudska prava uvesti centraliziranu kontrolu nad pokretom za ljudska prava. Ova inicijativa nam svima želi pomoći. Ona će omogućiti voditeljima organizacija za ljudska prava da lakše stupe u kontakt jedni s drugima (*gdje? U Kremlju? Op. A. P.*).

Teško da itko vjeruje u sliku koju stvara Pamfilova, slikajući benignu prirodu i demokratske kvalifikacije Putina. Jelena Bonner izjavila je u intervjuu za *Ježenedeljni žurnal*:

"Postoji filozofija i politička orijentacija organizacija za ljudska prava, a postoji i filozofija te politička orijentacija ljudi koji predstavljaju vladine ciljeve. Njihovi interesi i njihova misija posve su različiti. Smisao pokreta za ljudska prava jest obraniti građane od državnog autoriteta, služeći se sredstvima civilnog društva. Cilj svakog državnog autoriteta je konsolidirati vlastitu moć. Zbog toga je veoma čudno vidjeti da poznati aktivisti za ljudska prava odjednom pristaju na vladin program. Ako pristaju, onda više nisu zastupnici ljudskih prava. Ako pristaju, srodili su se s državnim autoritetima. To svjedoči o krizi pokreta za ljudska prava. (...)

Ja ne pozivam na revoluciju. Nemamo vođe koji bi je bili u stanju provesti, niti mislim da je zemlja za tako nešto spremna. Zbog toga će i nastaviti slijediti Putinov put. Što nam drugo preostaje? Ukinuti su lokalni izbori, ukinuto je pravo građana na referendume, a odgovornost izbornih institucija prema građanima već je odavno izbrisana. Ono što nam u ovom trenutku najviše treba je pravo na slobodne izbore, kao i pravo na slobodne medije. Izbori su već dugo pretvoreni u prevaru i farsu, dakle nedostaje nam temeljni mehanizam za uspostavu demokracije. (...) Prestali smo biti demokratska država, kao što smo prestali biti i republika. Svi kanali legalne i mirnodopske promjene ove situacije zatvoreni su. Zbog toga će ovaj zapečaćeni bojler ubrzo postići temperaturu eksplozije."

Putinov Međunarodni centar za ljudska prava nikad se nije maknuo dalje od nacrta. Doduše, dodijeljena su mu sredstva iz državnog budžeta, a netko ih nesumnjivo i prigrabio, ali od spomenute institucije nema ni traga ni glasa.

Putinov autoritet temelji se isključivo na tome da unutar njegova sustava nije moguće proizvesti nikakvu političku alternativu: njegovi su suradnici bez lica i osobnih obilježja. To se još naziva i "Putinovom usamljenošću". U njegovu timu nema nikoga tko bi ga mogao zamijeniti u slučaju izvanrednog stanja. Okružen je pigmejima s napoleonskim kompleksom, ili čak poslušnicima bez ikakvih kompleksnijih ambicija.

28. rujna 2004.

Putin nas nije ostavio da dugo čekamo. Bez ikakve političke debate, u Dumi su prošli amandmani na izborni zakon koji ukida građanski izbor regionalnih guvernera. (...)

Godina 1937. predstavlja vrhunac staljinističkog terora. Današnja 1937. godina u Čečeniji postupno se pretvara u 1937. godinu za cijelu Rusiju. U ovom trenutku svatko od nas može otići po kruh i više se nikad ne vratiti. Ili se vratiti dvadeset godina kasnije

Anna Politkovskaja bila je ruska aktivistkinja za ljudska prava i međunarodno ugledna novinarka, u Rusiji i svijetu poznata kao "izgubljena savjest Rusije". Zbog tekstova o Putinovoj vladi, ubijena je 2006. u liftu svoje zgrade u Moskvi. Počinitelji zločina i dalje nisu poznati.

antirevolucionarne revolucije

6. listopada 2004.

Tipično je za Rusiju da su nam današnji aktivisti za ljudska prava, poput Ljudmile Aleksejeve, Sergeja Kovaljova i Jurija Samodurova, poznati još kao sovjetski disidenti – s time da je riječ o ljudima koji su i dan-danas daleko odlučniji i progresivniji od postojećih partija i političara. Jedino oni pozivaju političare da konačno nešto poduzmu!

23. listopada 2004.

U Moskvi su održane velike demonstracije protiv rata u Čečeniji, ujedno komemorirajući i žrtve terorističkih napada. Početak je zakazan za pet sati popodne, ali od deset sati ujutro Puškinov trg bio je pun demonstranata. Žrtve terorističkog obračuna tijekom predstave *Nord-Ost* sada su se prvi put pojavile na demonstracijama (...).

Demonstracije nisu bile "službene". Nakon pomora u školi u Beslanu u cijeloj je zemlji uslijedio val službeno organiziranih antiterorističkih inicijativa koje je pokrenula predsjednička administracija. No centralni moskovski vlastodršci nekako se složili da se dopusti okupljanje i šačice neslužbenih demonstranata: očekivalo se petstotinjak ljudi. Pojavilo se oko tri tisuće ljudi. Vlasti su odmah upozorile građane da su se pojavili u prevelikom broju. Upozorili su ih i na nepropisne slogane koje su donijeli: ne samo da su tražili mir u Čečeniji nego su eksplicitno prozivali i vladu. Zbilja čudno, kao da vlada doista *i jest* odgovorna za taj rat?

Mnogi od demonstranata pojavili su se u skupim automobilima: pripadnici srednje klase koja se obično ne pojavljuje na sličnim skupovima. Hladna, gusta kiša ispirala je ulice, ali ljudi su ipak došli i ostali stajati na trgu. To mi se čini značajnim. Kao što je rekao Boris Nadeždin, član Komiteta 2008: "Ovo su demonstracije koje dokazuju da ljudi ne žele biti taocima ideološki proizvedenih strahova koje im se nastoji nametnuti nakon Beslana... Čečenija je užasna rana koja je uzrokovala i tragediju *Nord-Osta* i Beslan. Godine 1999. Rusiji se nudio liječnik koji nam je obećavao lijek, zbog čega smo ga i izabrali. No njegova se obećanja nisu ostvarila. Danas kad u Rusiji više ne postoje slobodni mediji ni parlamentarna demokracija, jedino što nam preostaje jest provoditi pritisak na državne autoritete – zbog čega smo se ovdje danas i okupili".

To više nije neosovjetska ideologija: to je sovjetski sustav u svim svojim najsurovijim i najjednostavnijim elementima. I dok se komunistička elita još nije riješila nasljeđa svog neograničenog bogaćenja na račun Centralnog partijskog komiteta, njezina se ideologija ponovo obnavlja s novom elitom. Iako je tek počela jesen, politička zima ledi krv u žilama.

25. listopada 2004.

Časopis *Itogi* upitao je peterburšku guvernerku: "Bi li Rusija mogla biti parlamentarna demokracija bez predsjednika?". Valentina Matvienko, jedna od bližih Putinovih suradnica, odgovorila je: "Ne, to u slučaju naše zemlje ne bi funkcioniralo. Ruski mentalitet zahtijeva gospodara, cara, predsjednika. Drugim riječima: vođu". Matvienkova je sposobna jedino ponavljati ono što čuje u Putinovom kabinetu. Organizacija za ljudska prava odgovorila joj je:

"Zgroženi smo vašom izjavom koja predstavlja uvredu nacionalnog dostojanstva ruskog naroda. Smisao vaših riječi očito je u tome da su ruski građani robovi koji ne mogu bez gospodara, podređeni subjekti koji ne mogu opstati bez cara iznad sebe. To što ste cara i predsjednika kao figure vlasti uopće stavili u isti kontekst otkriva do koje mjere vidite ovu državu kao mjesto koje ne vodi demokratski vođa, već autoritarni velmoža. Već je i sama predrasuda o urođenosti ruske servilnosti rasistička. Ona se zapravo nalazi u središtu svih rusofobnih teorija. Upravo su se njome poslužili i ideolozi njemačkog nacizma kad su željeli stvoriti netrpeljivost prema Rusima. Posebno je odbojno što takva stajališta dolaze od osobe koja je zadužena za herojski grad Lenjingrad. Zahtijevamo trenutnu ostavku Valentine Matvienko."

No nitko na vlasti nije se smatrao dužnim odgovoriti na ovo pismo. Nova vladajuća elita više uopće ne skriva svoj stav prema većini sunarodnjaka, niti mari za principe konstitutivne demokracije.

29. listopada 2004.

Država stoji na rubu ponora, vukući sve nas sa sobom. Državni tužitelj Vladmir Ustinov u Dumi je objavo da u ime vlade i u svoje ime smatra nužnim hitno usvojiti zakon koji bi regulirao kazneno djelovanje povodom terorističkih napada. Njegov se glavni prijedlog sastoji u osnivanju brzinskih sudskih procedura kojima bi bili povrgnuti svi osumnjičeni za terorizam, kao i rođaci osumnjičenih, koje bi u slučaju odsutnosti osumnjičenih bilo nužno zadržati kao taoce. Predloženo je i da se konfiscira imovina osumnjičenih terorista.

Mogućnost da država potencijalnim teroristima oduzme video rekorder, televiziju ili auto čini mi se prilično nerealnom prijetnjom za ljude koji su ionako spremni na javno samoubojstvo ili ubojstvo.

S druge strane, generalova ideja o prijekim sudovima za osumnjičene teroriste predstavlja izravno oživljavanje Staljinovih "masovni čistki", jedino se danas iste metode kriju pod imenom "antiterorističke djelatnosti" ili "osiguranja". Sve su nam ove procedure predobro poznate iz Čečenije i Ingušetije, gdje su na djelu već punih pet godina. Sve ruske sigurnosne agencije (ministarstvo unutrašnjih poslova, FSB, središnja obavještajna služba i druge) ionako hapse koga god žele, katkad prethodno dobivši i upute od vlasti, a katkad bez ikakva povoda. Oni tuku, osakaćuju, muče i siluju kako god ih volja, iznuđujući priznanja o terorističkoj aktivnosti (ili o "simpatijama" za terorističku aktivnost) od ljudi koje slučajno pokupe na cesti, pri čemu je sustav takav da im čak ni ta iznuđena priznanja zapravo nisu potrebna.

Postoje dva moguća ishoda optužbe za antiterorističku djelatnost: ako ste previše osakaćeni tijekom mučenja, ubit će vas i zakopati. A ako je vaša obitelj uspjela sakupiti dovoljno novca za mito, organizirat će protiv vas sudski proces. Nikoga ne zanimaju nikakvi dokazi. Prisutnost odvjetnika i tužitelja tijekom samih procesa posve je dekorativne prirode, kako bi se simulirala legalnost statistika o osuđenim i oslobođenim teroristima. Cilj odvjetnika obično je uvjeriti optuženoga da "sve prizna"; cilj tužitelja je da uvjeri obitelj i rodbinu kako bi podizanje bilo kakve žalbe samo "zakompliciralo" slučaj.

Naš se generalni tužitelj učinkovito pobrinuo da unaprijed odbacimo mogućnost nevinosti optuženih. U "zoni antiterorističkih operacija", dakle u Čečeniji i Ingušetiji, već se dugo vjerovalo da će se ovakve prakse optuživanja proširiti na čitavu Rusiju. (...) To se doista i događa. (...) A državne vlasti ne miču se sa svojih zaposjednutih fotelja po cijenu naših života. I to je sva istina.

Govor državnog odvjetnika u Dumi je prekinut – pljeskom. Cijeli naš parlament izrazio je oduševljenje idejom o prijekim sudovima. Predsjednik Putin, navodno zakleti zaštitnik ustava, naravno nije smijenio državnog tužitelja koji je upravo predložio ogromno kršenje postojećih ustavnih zakona.

Godina 1937. predstavlja vrhunac staljinističkog terora. Današnja 1937. godina u Čečeniji postupno se pretvara u 1937. godinu za cijelu Rusiju (...). U ovom trenutku svatko od nas može otići po kruh i više se nikad ne vratiti. Ili se vratiti dvadeset godina kasnije. U Čečeniji se ljudi za svaki slučaj temeljito opraštaju čak i kad idu na plac.

Dana 29. listopada 2004. godine, po običaju, ruski narod nije reagirao na opisane događaje nijednom jedinom riječju, nadajući se da će ubojice ipak svratiti po naše susjede, a ne po nas. z

Priredila i prevela Nataša Govedić

Sve ruske sigurnosne agencije (ministarstvo unutrašnjih poslova, FSB, središnja obavještajna služba i druge) ionako hapse koga god žele, katkad prethodno dobivši i upute od vlasti, a katkad bez ikakva povoda. Oni tuku, osakaćuju, muče i siluju kako god ih volja, iznuđujući priznanja o terorističkoj aktivnosti (ili o "simpatijama" za terorističku aktivnost) od ljudi koje slučajno pokupe na cesti

Putin, posljednji ruski car

David Remnick

Nekadašnji KGB-ovac Vladimir Putin sebe vidi ne samo kao ujedinitelja nego kao novog cara, čija je misija obnoviti snagu i samosvijest koje je Rusija izgubila tijekom sramotnog poniženja komunističke epohe

U modificiranom i skraćenom obliku prenosimo tekst iz *New Yorkera* (1. listopada 2007.) na temu stogodišnjeg kontinuiteta državnog "revolucionarnog" terora te situacije u današnjoj Rusiji

Dok se ruska opozicija stišće po zakucima i kuhinjicama u središtu Moskve, Vladmir Putin smireno klizi iz pobjede u pobjedu. Mora se priznati da je imao sreće. Rusija je druga iza Saudijske Arabije po proizvodnji petroleja, zadržavajući svjetsko prvenstvo u proizvodnji prirodnog plina. Bez ruskog plina većina Europe smrzla bi se u krevetu. Cijene nafte utrostručene su od 2000. godine. Ruski prihodi i bruto nacionalni dohodak nastavljaju rasti. Plaćen je i ruski višemilijardski dug međunarodnoj zajednici. Kao stručnjak za džudo, Putin čak uspijeva kritizirati moralne i egzekutivne poraze Busheve administracije te srušiti na pod američki model demokracije.

Svatko ima pravo na MOJE mišljenje

Prošle veljače Putin je u Münchenu kritizirao SAD zbog stvaranja "jednovlasnog" svijeta. Općenito je razvio bahati, optužujući ton prema Zapadu: "Naravno da sam ja apsolutno istinski demokrat", nedavno je primijetio. "Jedina je tragedija u tome što sam veoma usamljen. Nema sličnih demokrata. Amerikanci muče zatvorenike u Guatanamu, u Europi policija protiv demonstranata čak koristi otrovni plin. Katkad su prosvjednici na europskim ulicama i ubijaju. Mi u Rusiji, s druge strane, imamo moratorij na smrtnu kaznu." Putinov glasnogovornik Dmitrij Peskov rekao mi je da "svijet želi da se Rusija vrati u devedesete, kad je zemlja bila slaba. Uvijek je udobno imati slabu Rusiju tik do bogate Europe. Ali Rusija više nije na rubu dezintegracije".

Putin sebe vidi ne samo kao ujedinitelja nego kao novog cara, čija je misija obnoviti snagu i samosvijest koje je Rusija izgubila tijekom sramotnog poniženja

komunističke epohe. Jedan od vođa opozicije, Gari Kasparov, kao i mnogi drugi članovi ruske opozicije, uvjereni su da je Putin postao multimilijarder tijekom svojih mandata na vlasti, vjerojatno se pobrinuvši da bude doslovce najbogatiji čovjek u zemlji, kao i da novac pohrani u sigurnim, stranim bankama. Nema dokaza o Putinovu bogatstvu, ali prema Kasparovljevu mišljenju bilo bi beznadno naivno sumnjati da je propustio šansu zgrtanja kapitala. O tome na osobit način progovaraju i dva filma Alekseja Balabanova: *Igra skrivača* i *Blef mrtvaca.* Oba uspijevaju u portretu Rusije devedesetih godina: krvave, korumpirane i nasilne. Svaki od navedenih filmova pojedinačno sadrži više scena mučenja od sabranih djela Quentina Tarantina. U oba slučaja, poanta je da par sadističkih ubojica uspijeva od svog šefa ukrasti pet kila heroina i tako zaraditi "početni kapital" za posao u Putinovoj birokraciji u Kremlju.

Sranjekracija

U današnjoj Rusiji, riječ "demokracija" preformulirana je u "dermokraciju" ili vladavinu sranja. Potpuno su degradirane osnovne ideje liberalizma, dakle pretpostavka nužnosti civilnog društva, građanskih sloboda i otvorene ekonomije. Od svih demokraciji bliskih aktivista iz osamdesetih i devedesetih godina, samo se jednog čovjeka Rusi sjećaju s poštovanjem: fizičara i borca za ljudska prava Andreja Saharova. I tome je možda tako jer je Saharov umro 1989., dvije godine prije kolapsa sovjetskog režima. Nije se stigao kompromitirati. Solženjicin, tome nasuprot, danas u svojim osamdesetim godinama i u prilično krhkom zdravstvenom stanju, pozitivno govori o Putinu (usporediti intervju dan časopisu *Der Spiegel*), unatoč tome što je upravo Solženjicin cijelu svoju stvaralačku karijeru posvetio kritici sustava koji je proizveo Putina. U Solženjicinovim nešto mlađim danima, Putin je profesionalno djelovao kao jedan od uglednih KGB-ovih pukovnika. Nekadašnji šahovski prvak, danas jedan od mogućih vođa ruske opozicije na predstojećim izborima, Gari Kasparov, govori o ruskoj psihologiji prihvaćanja Putina kao o dubinskom strahu od bilo kakvih promjena. I dodaje: "Ne možete uopće objektivno govoriti o Putinovoj popularnosti kad su svi mediji pod državnom kontrolom. U takvim okolnostima, popularnost od sedamdeset posto zapravo je minimum, a ne maksimum građanskog pristanka uz vođu".

Policijska država i njezina alegorija

Dvije velike tradicije uspijevaju preživjeti u svim političkim previranjima Rusije: moć tajne policije i moć javnog izricanja istine alegorijskim sredstvima. U Putinovoj Rusiji, alegorija je jedan od učinkovitijih načina opisivanja policijske države. Nedavno je Vladmir Sorokin, pedesetogodišnji pisac s posebnom naklonošću za atmosferu nadrealne brutalnosti, objavio distopijski roman pod nazivom *Dan opričnika.* Opričnici su tajna policija iz šesnaestog stoljeća, KGB iz vremena Ivana Groznog. U Sorokinovu opisu autoritarnog ruskog režima u 2008., vladar kontrolira sve sudbine i sve informacije. Država ovisi o plinu i nafti, a individualno preživljavanje moguće je samo uz bespogovornu vjernost krvoločnom despotu i njegovom krugu opričnika. Država je, treba li isticati, duboko konzervativna, tradicionalna.

Ovu je alegoriju lako dešifrirati. Putin i mnogi od njegovih službenika u Kremlju doista su potekli iz KGB-a, štoviše: doslovce su se školovali zajedno u Peterburgu. Jeljcin je oprezno pokušao reformirati tajne službe, ali nije u tome uspio. "Sustav političke policije je preživio", priznaje Jeljcin, a prema mišljenju mnogih analitičara, neki od najužasnijih događaja recentne ruske povijesti, kao politička ubojstva novinara, hapšenja neposlušnih poslovnih lidera te nekontrolirano slijevanje stranog kapitala u Rusiju, povezani su s nekadašnjim KGB-ovskim službenicima, danas djelatnicima

"Sustav političke policije je preživio", priznaje Jeljcin, a po mišljenju mnogih analitičara, neki od najužasnijih događaja recentne ruske povijesti, kao politička ubojstva novinara, hapšenja neposlušnih poslovnih lidera te slijevanje stranog kapitala u Rusiju, povezani su s nekadašnjim KGB-ovskim službenicima.

FSB-a (Federalne sigurosne službe). Uostalom, tko može Putinu dokazati da stabilnost i prosperitet neke zemlje zahtijevaju *demokratsku* politiku? Pogledajte samo Kinu: bez ikakvih "zamki" demokratske uprave, Kina upravo postaje najveća svjetska ekonomska sila. Naftom bogat i ljudskim pravima siromašan Iran (kao i Venezuela) na posve su identičnoj uzlaznoj putanji ekonomskog rasta. A i Rusija je sve bogatija.

Ruski "neprijatelji"

Putin je, nadalje, obilato iskoristio tradicionalnu rusku sumnjičavost prema autsajderima. Boris Dubin iz Centra Levada (instituta za javno mnijenje s reputacijom nezavisnog istraživanja i pouzdanih rezultata), izjavljuje da je 1994. godine 41 posto građana Rusije vjerovalo da je Rusija okružena neprijateljima, dok se taj broj u 2003. popeo na 77 posto Putinu se srčano plješće kad god vrijeđa ruske susjede – primjerice, kad obustavlja obustavu plina Ukrajini ili vodi hladni rat s Gruzijom. S time je izravno povezano i jačanje nacionalističke retorike. Zvuči poznato? Baš kao i prošireno uvjerenje da će Putinova vlast trajati i nakon isteka njegova drugog predsjedničkog mandata. Nedavno je izjavio: "Nikako nemam namjeru sve što sam dosad postigao reducirati na nulu".

Izabrala i prevela Nataša Govedić

Temat priredila Nataša Govedić

PONEDJELJKOM

Sportski prilog na osam stranica u boji

SPORT

UTORKOM

Prilog o kulturi na osam stranica u boji

Kultura

SRIJEDOM

Prilozi o gospodarstvu i multimediji, svaki na osam stranica u boji

Mmedia GOSPODARSTVO

ČETVRTKOM

Vanjskopolitički prilog na osam stranica u boji

HRVATSKA EUROPA&SVIJET

PETKOM

Najopsežniji program hrvatskih televizijskih postaja na 16 stranica u boji

RTV vodič

SUBOTOM

Vrhunac tjedna

7dana

UREDNIŠTVO - Telefon: 61 61 680 i 61 61 682 / Faks: 61 61 650 i 61 61 602 / E-mail: vjesnik@vjesnik.hr / MARKETING: Telefon: 61 61 709 / Faks: 61 61 709 / E-mail: marketing@vjesnik.hr

k

Sveobuhvatni Beethoven

Trpimir Matasović

Barezin je Beethoven skladatelj koji je istovremeno konzervativan u svom pozivanju na Händela i druge barokne majstore, ali i avangardan u otvaranju puteva kojima će kasnije kročiti, recimo, Brahms, Bruckner ili Mahler

Ludwig van Beethoven, *Missa solemnis*, Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, Zagreb, 22. studenog 2007.

Posljednjih nekoliko desetljeća na rijetke je izvedbe Beethovenove *Misse solemnis* monopol imao Milan Horvat. Takva njegova pozicija, doduše, nije bila namjerna, ali je, s druge strane, ipak itekako imala pokrića. Jer, Horvat je bio jedan od rijetkih naših umjetnika koji je imao i iskustva i kapaciteta za ovladavanje ovom teškom glazbenom gromadom, možda i najzahtjevnijom unutar cijele europske glazbe prije 20. stoljeća. K tome, na raspolaganju su mu uvijek bili vrsni izvođači – redovito vrhunski solisti, gromoglasan Akademski zbor Ivan Goran Kovačić, te Zagrebačka filharmonija, koja je u doba njegove posljednje izvedbe tog djela još uvijek bila na relativno pristojnoj sviračkoj razini.

Uz takve premise, Horvat je opetovano gradio interpretaciju koja se sastojala od monumentalnih zvučnih blokova, obilježenima dinamičkim ekstremima, kojih u partituri uistinu ne nedostaje. Na taj način zazvučala je tradicionalna vizija Beethovena kao vječnog borca, koji će, nakon krajnje mukotrpne borbe, ipak uvijek uspjeti izvojevati pobjedu nad čitavim svijetom, ali i nad samim sobom.

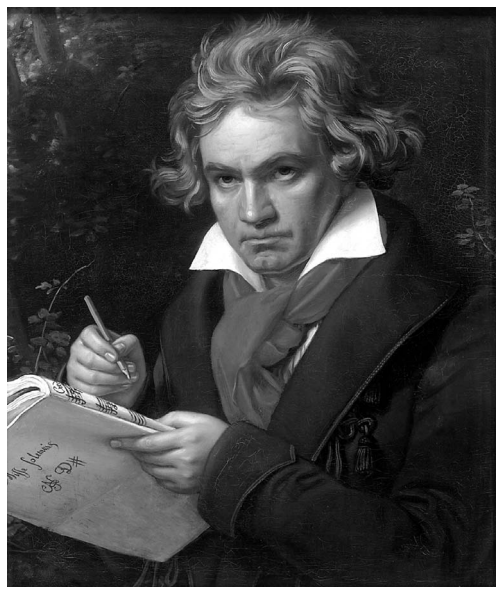

Klicanje umjesto vikanja

Horvatov je monopol, međutim, prekinuo Nikša Bareza, i inače jedini hrvatski dirigent koji u ovom trenutku snagom svog umjetničkog autoriteta može Horvatu parirati, pa čak ga i nadmašiti. Naizgled, izvodilački mu sastav nije išao na ruku, ali je Bareza prividne nedostatke znao okrenuti u svoju korist. Simfonijski orkestar Hrvatske radiotelevizije ne posjeduje, doduše, Filharmonijinu okretnost, ali je zato bitno fleksibilniji i kompaktniji ansambl, pa stoga povremena manja tehnička posrtanja ni u jednom trenutku nisu ugrozila integritet izvedbe. Slično je bilo i s kvartetom vokalnih solista. Mihaela Komočar, Dubravka Šeparović-Mušović, Tomislav Mužek i Ante Jerkunica pjevači su koji jesu mlađi i donekle neiskusniji od umjetnika koje je svojevremeno bio angažirao Horvat. No, to su ujedno i glazbenici koji su istovremeno u naponu snage, ali i još otvoreni za nova iskustva. Rezultat je tako bio maksimalno usklađen kvartet, kakav se uistinu rijetko čuje, a doprinosi svakog od njegovih članova bili su vrhunski, čak i u rijetkim trenucima popuštanja koncentracije sopranistice.

Goranovci su pak element koji povezuje Horvatove i Barezinu izvedbu. No, to kao da ovaj put nije bio isti zbor, i to ne samo zbog činjenice da je bio diskretno pojačan određenim brojem članova Zbora Hrvatske radiotelevizije. Jer, usprkos moćnom zvuku fortissimo dijelova, ton je uvijek ostajao u granicama dobrog ukusa. To treba ponajprije zahvaliti zborovođi Luki Vukšiću, ali i Nikši Barezi, koji je ispravno shvatio da njemački glagol *schreien*, izričito naveden u skladateljevim uputama, ne mora značiti samo *vikati*, nego i *klicati*, što je glagol čije značenje ima više idejne nego vokalne konotacije, i to bitno primjerenije Beethovenovim zamislima.

Temeljito istraživanje povijesnih izvodilačkih praksi

Ipak, najveća razlika između dvojice dirigenata, u kojoj Bareza ostvaruje bitnu prednost, jest pristup idejnom svijetu *Misse solemnis*. Jer, nasuprot Horvatu, koji Beethovena čvrsto smješta u njegovo vrijeme, ali iz perspektive 19. i 20. stoljeća, Bareza istražuje sve ono što je na skladatelja utjecalo, ali i ono čime je on ostavio traga na sljedeće generacije. Horvatov je Beethoven tako tek jedan od najvećih suvremenika Haydna, Mozarta i Schuberta; Barezin je, međutim, skladatelj koji je istovremeno konzervativan u svom pozivanju na Händela i druge barokne majstore, ali i avangardan u otvaranju puteva kojima će kasnije kročiti, recimo, Brahms, Bruckner ili Mahler.

Sve je to, i opet u opreci prema Horvatu, obogaćeno temeljitim istraživanjem povijesnih izvodilačkih praksi, u kojima izbor inače neuobičajenih tempa i sviračkih artikulacija nije tek pomodno pozivanje na povijesnu obaviještenost, nego rezultat uvjerenja kako će revolucionarnost skladateljevog pisma najbolje do izražaja doći upravo unutar zvučne slike kakvu je i sam imao na raspolaganju.

Taj i takav Barezin Beethoven u konačnici progovara mnogo snažnije, ali i univerzalnije od Horvatovog. Jer, iako je tek Gustav Mahler bio onaj koji je ustvrdio kako "simfonija mora sadržavati čitav svijet", tu ideju implicitno u djelo provodi već i Beethoven. A ovaj skladatelj, barem kad ga čita Nikša Bareza, svojom simfoniziranom oratorijskom misom obuhvaća i mnogo više – ne samo svijet nego i svemir, u svoj njegovoj fizičkoj, ali, što je još i važnije, i duhovnoj sveobuhvatnosti. Z

Dodir sa stvarnošću

Trpimir Matasović

Pogorelić pokazuje kako je dubinski ušao u smisao Rahmanjinovljeve glazbe, čija je hiperromantičnost svojevrstan eskapistički izlet u neki bolji, ali davno prošli i gotovo zaboravljen svijet. Većina će pijanista ovu partituru shvatiti doslovno – no, Pogorelić u njoj iščitava prikrivena značenja, vjerojatno prisutnija u skladateljevov podsvijesti nego svijesti

Uz nastup Ive Pogorelića sa Zagrebačkom filharmonijom, Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, Zagreb, 23. studenog 2007.

Ivo Pogorelić poznat je kao umjetnik koji svoje nastupe planira rijetko, a realizira još rjeđe. Svuda u svijetu njegovi se koncerti iščekuju s uzbuđenjem, ali i neizvjesnošću, s obzirom da su njegova otkazivanja nastupa u posljednji trenutak postala već gotovo poslovična. No, bez obzira na iz toga proizašle, nerijetko i prilično neukusne spekulacije o Pogorelićevom karakternom profilu, pa čak i psihičkoj stabilnosti, takvi postupci jednog od najvećih svjetskih pijanista nisu nelogični. Jer, on se beskompromisno drži načela da publici treba pružiti samo najbolje, te da je stoga, u slučaju eventualne indisponiranosti, bolje uopće ne nastupiti, nego održati koncert koji bi bio ispod razine koja se od njega očekuje.

Do posljednjeg su se trenutka tako mnogi pitali hoće li se Pogorelić 23. studenog uopće pojaviti uz Zagrebačku filharmoniju na podiju dvorane Lisinski. Jer, umjetnik je u Zagreb na prvi pokus došao tek večer ranije, a, u krajnjoj liniji, ne bi mu bilo prvi put da nakon pokusa otkaže nastup. Ako je to svojevremeno mogao napraviti Karajanu i Bečkoj filharmoniji, sigurno ga, da je kanio, ništa ne bi spriječilo da isto ponovi sa zagrebačkim orkestrom i dirigentom Ivanom Repušićem.

Dijalektička borba

Srećom, zajednički je jezik očito pronađen, jer se Pogorelić na kraju zaista ukazao u Lisinskom, što mu je prvi nastup uz orkestar u toj dvorani još od vremena danas već gotovo zaboravljene Univerzijade. Do trenutka kad je on i zasvirao i Zagrebačka se filharmonija koliko-toliko probudila, nakon što je na svoj poslovično površan način uredno odsvirala Bjelinskijevu *Suitu iz Korkyre*, a nešto manje uredno i Šostakovičevu *Prvu simfoniju*.

Umjetnički polet mladog dirigenta Ivana Repušića, čije su zanimljive intepretacijske zamisli o Šostakovičevoj simfoniji bile donekle zamućene Filharmonijinim brljavljenjem, do punog su izražaja došle u Rahmanjinovljevom *Drugom glasovirskom koncertu*. Izvedba tog djela bila je poprište prave glazbene dijalektičke borbe između solista i orkestra, što je, uostalom, i glavna pokretačka snaga ovog djela.

Ipak, u središtu je pozornosti, i očekivano i zasluženo, bio Ivo Pogorelić. Za razliku od svoja posljednja dva solistička recitala u Zagrebu, ovaj je put bio iznenađujuće discipliniran, gotovo čak i suzdržan. Iako se njegova čuvena, da ne kažemo zloglasna rastezanja tempa često sa solističkog prenose i na koncertantne nastupe, ovaj je put sve ostalo u granicama normale. Rahmanjinovljev koncert, kojeg je svojevremeno znao oduljiti i na pedeset minuta izvedbe, ovaj je put tako protekao u relativno sporih, ali sasvim prihvatljivih četrdesetak minuta. U smislu odnosa prema protoku glazbenog vremena općenito nije bilo nikakvih ekscesa, i u tom bi se pogledu moglo reći da je Pogorelićeva interpretacija bila možda čak i prekonvencionalna.

Interpretacijski trzaji

No, sve to pada u drugi plan obrati li se pozornost na njegovo minuciozno promišljanje i razradu detalja. Tijekom čitave izvedbe ponovno je bila zamjetna Pogorelićeva sklonost isticanju dubljih, mračnijih registara spektra glasovirskog zvuka. Široke Rahmanjinovljeve melodije predstavljene su gotovo sustavno *non legato*, čime kao da se signalizira njihova izvještačenost, pa čak i neprimjerenost u kontekstu mjesta i vremena nastanka djela.

Također, u sva su se tri stavka svako malo pojavljivali začudni interpretacijski trzaji, ostvareni minimalnim, ali ipak vrlo jasno prepoznatljivim iznenadnim ispadima iz dinamičke kolotečine. Pogorelić tako pokazuje kako je dubinski ušao u smisao Rahmanjinovljeve glazbe, čija je hiperromantičnost svojevrstan eskapistički izlet u neki bolji, ali davno prošli i gotovo zaboravljen svijet. Većina će pijanista ovu partituru shvatiti doslovno – no, Pogorelić u njoj iščitava prikrivena značenja, vjerojatno prisutnija u skladateljevov podsvijesti nego svijesti. Naš najveći pijanist kao da Rahmanjinovu poručuje da je njegov arkadijski glazbeni svijet koliko prekrasan, toliko i, zapravo, nestvaran. Pogorelić stoga skladatelju nudi dodir sa stvarnošću – dodir koji može biti bolan, ali i kreativno poticijan, te, kao takav, umjetnički ispunjavaći, podjednako za interpreta i publiku, ali i, na metaforičkoj razini, za Rahmanjinovljev opus. Z

kazalište

Što je ignoriranje Brechta prema njegovom uprizorenju

Trpimir Matasović

Dolenčić stalno balansira između izbjegavanja preidelogizacije, što mu i uspijeva, i zaobilaženja pretjerano vodviljskih rješenja, što ipak nije uvijek uspio izbjeći. No, općenito uzevši, to balansiranje nije previše vješto – nije to siguran hod po žici, nego stalno poljuljano i grčevito održavanje ravnoteže

Uz premijeru *Opere za tri groša* Bertolta Brechta i Kurta Weilla u režiji Krešimira Dolenčića, Hrvatsko narodno kazalište, Zagreb, 16. studenog 2007.

Vjerojatno nijedan dramatičar nije iza sebe ostavio toliko izravnih uputa i estetskih smjernica budućim uprizoriteljima svojih djela kao što je to učinio Bertolt Brecht. No, upravo se u toj činjenici krije i osnovna zamka u koju lako može upasti svatko tko se lati njegovog opusa. Naime, sva ta gomila popratne literature, od *Malog organona za teatar* nadalje, često se čita selektivno, pa se iz nje uzima samo ono što pojedinom režiseru u datom trenutku odgovara. Postoji, međutim, i druga opasnost – da se od pretemeljitog iščitavanja detalja izgubi iz vida kazališna i idejna cjelina.

Sve to izaziva ponekad i pretjerano (straho)poštovanje prema Brechtu, što se očituje i u činjenici da je riječ o autora na kojeg se mnogi rado pozivaju, ali ga se rijetki usuđuju postaviti na pozornicu. Ovoj potonjoj skupini pripada Krešimir Dolenčić, koji je svojevremeno u Gradskom kazalištu komedija već postavio *Majku Hrabrost*, a sada se latio i najnovije produkcije *Opere za tri groša* u zagrebačkom Hrvatskom narodnom kazalištu. Dolenčiću se može prigovoriti štošta, ali ne i da nije pročitao svog Brechta – no, čini se da je to učinio i previše revno. Sve pročitano pretočeno je u predstavu – tu su neizostavni natpisi koji najavljuju pojedine glazbene brojeve, glumci koji vidno mijenjaju svoju funkciju kad pjevaju songove, a dramska je doslovnost uistinu, kako se i očekuje, ustupila mjesto simbolici (stereo)tipova. Iz Dolenčićeve se predstave, osim toga, može prepoznati Brechtova društvena kritika, no, jednaka je, pa i veća pozornost posvećena autorovoj zamisli da teatar mora imati i zabavljačku funkciju.

Izjalovljene dobre zamisli

Dolenčić stalno balansira između izbjegavanja preidelogizacije, što mu i uspijeva, i zaobilaženja pretjerano vodviljskih rješenja, što ipak nije uvijek uspio izbjeći. No, općenito uzevši, to balansiranje nije previše vješto – nije to siguran hod po žici, nego stalno poljuljano i grčevito održavanje ravnoteže. U takvom kontekstu čak su se i neka zaista dobro zamišljena rješenja izjalovila. Tako je, recimo, posve u suglasju s Brechtom ideja da se pozornicu prikaže kao ogoljenu, ironiziranu zrcalnu sliku gledališta s ložama, u kojoj se neobarokna pozlata pretvara u jeftin cirkus. No, ono što se unutar tog cirkusa događa ponekad je previše "zabavljačko", čime se gubi ironijski i društveno-kritički potencijal takvog postupka.

Moglo bi se reći kako je Krešimir Dolenčić u konačnici više pogodio intencije Kurta Weilla nego Bertolta Brechta. Ovaj režiser je, naime, vještiji u glazbenom nego u dramskom teatru, pa tako i ova *Opera za tri groša* bolje funkcionira ako je shvatimo kao glazbeno-scensko djelo s govorenim odsjecima, a ne kao dramu sa glazbenenim brojevima, kako su je osmislili Brecht i Weill, kao, uostalom, i njihovi prethodnici John Gay i Johann Christoph Pepusch, autori predloška kojim se Brecht poslužio u svom djelu. Doduše, za razliku od Pepuscha, koji se zadovoljio smještanjem pučkih napjeva i Händelovih arija u novi, ironijski kontekst, Weill je otišao i korak dalje. On tako već i samom glazbom ironizira obrasce operne patetike, bojeći ih elementima popularnog zvuka.

Sve je to Dolenčić dobro shvatio i prikazao, i u tom bismo pogledu mogli reći da je ova *Opera za tri groša* jedna od najboljih Dolenčićevih *opernih* režija – razigrana, dinamična, u suglasju s glazbom i prepuna benevolentno vrckavog ismijavanja operne forme. U tome je bitnu ulogu imao Duško Zubalj, koji je dirigirao dobro uvježbanom instrumentalnom sastavu, a glumci nisu previše odmogli, bez obzira što im većini (uz iznimku Danka Ljuštine kao Jonathana Peachuma i Dore Lipovčan u ulozi Lucy) pjevanje općenito, a pogotovo pjevanje Weillovih songova očito nije jača strana.

> Dolenčić je vještiji u glazbenom nego u dramskom teatru, pa tako i ova *Opera za tri groša* bolje funkcionira ako je shvatimo kao glazbeno-scensko djelo s govorenim odsjecima, a ne kao dramu sa glazbenenim brojevima. U tom bismo pogledu mogli reći da je ova predstava jedna od najboljih Dolenčićevih *opernih* režija – razigrana, dinamična, u suglasju s glazbom i prepuna benevolentno vrckavog ismijavanja operne forme

Lica i naličja stereotipizacije

Svakako je uspjeh i da je režiser uspio razigrati HNK-ov dramski ansambl na način koji već dugo nije viđen. Moglo bi se, doduše, reći i kako neki glumci kao da igraju uvijek istu ulogu, poput Nikše Kušelja (Mackie Nož), koji, ne baš osobito uvjerljivo, uporno pokušava biti *alfa-mužjak*, ili Branke Cvitković (Celia Peachum), čija je isforsirana zločestoća ponovno bila na rubu grotesknog. No, kako Brechtov teatar ionako barata stereotipovima, kreacije ovo dvoje glumaca pokazale su se manje rogobatnima nego u, recimo, *Dundu Maroju*, odnosno *Domu Bernarde Albe*. Igranje glumačkim tipovima u nekim je slučajevima, dapače, bilo vrlo učinkovito, pa je tako rođena subreta Dora Lipovčan konačno zaigrala u ulozi koja kao da je skrojena po njenoj mjeri. Ipak, čini sa da ne treba uvijek igrati na tu kartu – Zrinka Cvitešić (Jenny) ostvarila je jednu od najsnažnijih glumačkih interpretacija u ovoj predstavu upravo zbog svog nepristajanja na ulazak u skučeni kalup "napuštene kurve". S druge strane, Dolenčićev pokušaj da, uz baratanje nekolicinom standardnih stereotipa (fetišističko presvlačenje, slušanje opernih arija), potcrta homoerotsku stranu lika Tigra Browna ostao je nedorađen i nedorečen, i to usprkos vrlo temeljitoj i proživljenoj igri Siniše Popovića.

Podvučemo li crtu pod ovo najnovije zagrebačko uprizorenje *Opere za tri groša*, možemo reći kako je riječ o visoko profesionalno odrađenoj i nadasve zabavnoj predstavi. No, bez obzira na neupitno i posve razvidno poštovanje prema Brechtu, Dolenčić ipak nije uspio ostvariti ono što je autoru bilo možda i najvažnije – da gledatelj o onome što je vidio u predstavi nastavi razmišljati i nakon izlaska iz kazališta. Nije da se nije trudio – već spomenuto zrcaljenje kazališta kao cirkusa, ili, pak, zaključno prikazivanje bivših prosjaka, lopova i kurvi kao "uglednih građana" svakako su mogli, uz temeljitiju razradu, dati materijala za naknadno promišljanje u glavi svakog gledatelja. Ova predstava, međutim, takav materijal ne nudi – ona je tek jedna vrhunski, upravo spektakularno koncipirana kolektivna razbibriga. Nju je svakako ugodno gledati – no, pitanje je koliko bi Bertolt Brecht bio zadovoljan takvim pristupom svom djelu.

Lice Rakana Rushaidata

Nataša Govedić

Na čitavoj izvedbenoj sceni, malo je glumaca koji se usuđuju "razgrnuti" svoju emocionalnu zaštitnu opnu na način Rushaidatove bespoštenosti (veoma je bolno igrati bol), a da pri tom ne upadaju ni u terapijsko odrađivanje emocija, ni u sentimentalno preglumljivanje

Uz nagradu hrvatskog glumišta dodijeljenu Rakanu Rushaidatu za ulogu u predstavi *Gospodin Lojtrica* (redatelja Saše Anočića, repertoarno ugošćenu na Sceni KNAPP)

Jedan od najdarovitijih hrvatskih glumaca, Rakan Rushaidat, ovog je tjedna zasluženo dobio priznanje Hrvatskog društva dramskih umjetnika: nagradu za najbolju mušku glumačku ulogu 2006./2007. godine u iznimno uspjeloj predstavi *Gospodin Lojtrica* redatelja Saše Anočića. Tom prigodom vrijedi otvoriti temu položaja "nesapuničkih" glumaca u matičnoj im zemlji. Rushaidat, istaknimo, nije nositelj repertoara Hrvatskog narodnog kazališta (kao najelitnijeg, najprestižnijeg mjesta državne teatralnosti), niti je član ijedne od umjetnički utjecajnih zagrebačkih kazališnih kuća kao što su Gavella, Teatar &TD, Kerempuh, EXIT ili Zagrebačko kazalište mladih. Njegova mjera talenta, dakle, *nije* vrednovana profesionalnom niti institucionalnom sigurnošću. U usporedbi s glumicom Natašom Janjić, kao heroinom sapunica i redovitom članicom Gavellina ansambla, Rushaidat je i socijalno "nevidljiv". Nisam sigurna da ga prepoznaju po dućanima i kafićima. Sigurna sam da mu ne plješću zato što u gotovo svakoj predstavi utjelovljuje lik "ljepotana". Štoviše, njegove kompleksne izvedbene transformacije kao da ga još više udaljavaju od senzacionalističke "prepoznatljivosti". Rushaidat uglavnom glumi političke gubitnike, ogrezle u *anonimnosti*. Njegovo lice dopire do publike zato što je u stanju komunicirati satrtost, strah, posramljenost, stidljivost, nesreću, nemir, nezadovoljstvo, bijes, vrišteću povrijeđenost. Na čitavoj izvedbenoj sceni, malo je glumaca koji se usuđuju "razgrnuti" svoju emocionalnu zaštitnu opnu na način Rushaidatove bespoštenosti (veoma je bolno igrati bol), a da pri tom ne upadaju ni u terapijsko odrađivanje emocija, ni u sentimentalno preglumljivanje. Rushaidat se, naime, nikada ne odriče glumačke refleksivnosti. Riječima Lee Strasberga: "Gluma *mora* uključivati i mišljenje, a ne samo osjećanje. Mišljenje kao rigorozno samoispitivanje. Uloga je tema. A izvedba je personalizirano *promišljanje* teme." Pa i na performerskoj pozornici, veterani poput Damira Bartola Indoša nikada nisu postigli nijansiranost Rushaidatova "prozirnog" lica. U Rakanovo je lice katkad neizdrživo gledati, upravo zato jer iz njega "teče" ono što Levinas naziva "poništenjem granice između pojedinačnog i zajedničkog: bol pripadanja ljudskoj zajednici".

Geografija zakutaka

Da je kojim slučajem Rakan Rushaidat rođen u Beču ili Berlinu, odavno bi vladao tamošnjim nacionalnim pozornicama. Naprosto zato jer bi njegov emocionalni intenzitet zasigurno privukao i simetrično sposobne redateljske talente (isto vrijedi i za Bojana Navojca, što navodim kao daljnji prilog pamćenju domaćeg marginaliziranja glumaca koji odskaču od "otaljavanja" zadanog repertoara). U Hrvatskoj je Rushaidatovo umjetničko mjesto perverzno rezervirano za dno glumačkog hranidbenog lanca – osim u nezavisnim produkcijama (proslavio se u Raguževu Teatru EXIT, a dojmljive je uloge napravio u Gavelli te na sceni Mamut igrajući Genetove *Sluškinje* u redateljskoj suradnji s Damirom Zlatarom Freyom), Rushaidat za mjesečnu plaću nastupa u kazalištu Trešnja, uglavnom glumeći nezahtjevne uloge dječjeg repertoara. Nedavno je surađivao i s Paolom Magellijem na predstavi *Pir malograđana*, gdje je također ostvario zanimljivu ulogu kronično degradiranog supruga koji sve surovije kažnjava svoju grubu ženu pasivnom agresijom i preljubom, ali čini se da je Rushaidatov zasad "najdraži" suradnik zapravo Saša Anočić. Anočić je, pak, tipičan primjer sposobnog glumca koji sve više prerasta u ozbiljnu redateljsku nadu (poznat je po "neuravnoteženo" dobrim i "neuravnoteženo" lošim predstavama), no ujedno je i riječ o osobi kojoj vidljivo nedostaje dramaturško i teorijsko obrazovanje.

Glumac tjeskobe

Drugim riječima, Rushaidat nema ni "svog" redatelja, ni "svoju" kazališnu kuću. Ali zato ima svoju "kreativnu tjeskobu", u značenju koje joj pridaje japanski butoh mag Tatsumi Hijikata: *Tjeskobu je moguće pronaći ama baš svugdje. Ona prethodi svakom djelovanju, poput školskog dječaka koji mokri u gaće prije no što se oglasi zvono za nastavu ili pucanj koji započinje utrku. Riječ je o tjeskobi pred onim što na nas navaljuje kao sadašnjost, kao i o tjeskobi očekivanja budućnosti. Zanimljiivo je da ova tjeskoba ne uključuje strah. Zato se ni djeca ne boje. Znaju da neke stvari nije moguće regulirati, zbog čega je strah naprosto suvišan. Tjeskoba je, međutim, drugačija. Svi bismo trebali imati daleko više povjerenja u energiju koja se u nama rađa kroz patnju.* Japanska priroda Rakana Rushaidata naročito se jasno vidi u predstavi *Gospodin Lojtrica*, u kojoj je središnji glumački zadatak "mirno" podnijeti lavinu sulude nepravde koja se svakominutno svaljuje na protagonista (napušta ga žena, dobiva dijagnozu raka, gubi posao, napuštaju ga prijatelji, ponižavaju ga u zdravstvenim službama itd).

Pa i na performerskoj pozornici, veterani poput Damira Bartola Indoša nikada nisu postigli nijansiranost Rushaidatova "prozirnog" lica. U Rakanovo je lice katkad neizdrživo gledati, upravo zato jer iz njega "teče" ono što Levinas naziva "poništenjem granice između pojedinačnog i zajedničkog: bol pripadanja ljudskoj zajednici"

Ali što zapravo znači "mirno" izdržati poniženje? U najmanju ruku, ne odgovoriti na zlo i izdaju istom mjerom. Kao što znamo iz svakodnevnice, a ne samo iz kazališta, preokretanje zla u razumijevanje njegovih počinitelja veoma je zahtjevan etički proces. Rakan Rushaidat u tom je smislu osobit učitelj nenasilja, daleko kompleksniji od filozofije koju nam nude predstave Renea Medveševeka, ali čitava je ova "škola" plaćena i osobitom vrstom samozatajnosti koja po mom mišljenju vremenom može postati opasna (po samog glumca). Iako ne sumnjam da će Rushaidat još zadugo dubinski ostati na strani žrtve, s opravdanim povjerenjem u "energiju stradanja", vjerujem da je riječ o glumcu koji ne bi smio "specijalizirati" isključivo tehnike gubitničkog identiteta. Veliki glumac treba veliki raspon uloga. Zbog toga bi Rushaidat morao doslovce *zahtijevati* da igra i sasvim drugačije role, morao bi se otvarati novim redateljskim imenima, kao i riskirati pripremu vlastite umjetničke produkcije (s punom sviješću da glumac ostaje istinski autor *svakog* kazališnog događaja, dakle da je "samostalnost mišljenja" ionako upisana u scenski posao glume). U Hrvatskoj je veoma lako "ostati" u poziciji talenta kojemu su i na sceni i izvan nje diskretno namijenili herojski, koliko i *restriktivni* status žrtve. Nagrada je utoliko dobar povod da Rakan Rushaidat, a i sredina kojoj pripada, sagleda ovog glumca u novom svjetlu.

Politika uloge

To je neobično važno i za publiku, čije se pasivno prihvaćanje "moćnih" žrtvovalačkih uloga (od Isusa do Lojtrice, ako smijemo povući paralelu) također pretvara u mjeru patološke građanske pasivnosti, a ne građanskog revolta zbog postojeće nepravde. I dok na HNK-ovoj pozornici trijumfira drski, razbojnički Mackie Nož u glumačkoj interpretaciji Nikše Kušelja čijim licem dominira podrugljivost i nestrpljenje, sve očitijim postaje da bismo iz tronutog suosjećanja prema žrtvi trebali prijeći na osporavanje njezine "apsolutne opravdanosti". Umjesto na nemoć, možda bi naglasak valjalo staviti na prkos poniženih i uvrijeđenih. Kao politička i kazališna kritičarka, voljela bih da u tome imamo savezninka u genijalnom glumcu poput Rakana Rushaidata.

Igor Grubić

Aktivizmom protiv crne mrlje na duši

Suzana Marjanić

S konceptualnim umjetnikom razgovaramo o njegovim akcijama i performansima, kao i pozivima na umjetničke akcije i provokacije s podlogom građanske samoinicijative, a u povodu skore četrdesete obljetnice akcije *Crveni Peristil* (10. siječanja 1968. – 10. siječnja 2008.)

Krenimo od tvog najnovijeg rada koji si predstavio na ovogodišnjem* Festivalu prvih *na temu* Društvena odgovornost kapitala. *Riječ je o video radu* Crvenkapica *koji interpretiraš kao priču "o hrvatskoj realnosti devedesetih u kojoj su građani pretvorbenom pljačkom dovedeni do ruba siromaštva". Gdje si i kako snimio staricu s crvenom maramom na glavi koja se odlučila na jedinu preostalu strategiju preživljavanja u ovoj hrvatskoj pustopoljini kojom je osuđena na prekapanje po kontejnerima?

– Snimio sam je u susjedstvu, sa svog prozora kroz zavjesu tako da joj se ne prepoznaje identitet; često sam upravo toj bakici davao prazne boce da ih proda. Zgrožen sam činjenicom da svakih dvadesetak minuta dolazi netko drugi prekapati po kontejneru. Cijenim to da se ljudi bore za preživljavanje, al' tužno je da penzionerima osim kontejnera druge mogućnosti u ovom društvu ne preostaju. U socijalizmu nije bilo toliko siromaštva, toliko beskućnika, ovisnika, prostitucije, kriminala... Gdje je ta obećana zemlja blagostanja u kojoj smo svi, proglašenjem samostalnosti, trebali živjeti? Mislim da ovo gdje smo sada nije dobar model društvenog poretka, i ne može biti kad je nastao na najvećoj prevari i pljački u hrvatskoj povijesti. Mi u Zagrebu često nismo svjesni kako živi ostatak naroda u zemlji. Svako malo se suočavam s time kada odlazim snimati neke reportaže ili dokumentarce po Hrvatskoj. Sve te porodice koje jedva preživljavaju govore da im je u socijalizmu bilo bolje. Nekad su radili 8 sati, a danas nakon posla, zbog zaista male plaće, rade dodatno u fušu da bi mogli preživjeti i djecu školovati. Tako postajemo robovsko društvo iz kojega nema izlaza. Taj videorad završava tekstom da "svaka priča ima šanse za sretan završetak, pa tako i u ovoj postoji nada u neku novu revoluciju". Iskreno mislim da je to u ovom pasivnom i rezigniranom društvu nemoguće. Ni SDP kad je došao na vlast 2000. nije ispunio svoja obećanja da će se obračunati s pljačkašima privatizacije, što govori da je svima na vlasti cilj zajedničko umrežavanje kako bi i sami iskoristili poziciju moći za stjecanje vlastite koristi. Jedino tko zaista može nešto učiniti i dovesti do konkretne promjene su prevareni i razočarani radnici. Da su se ti bijesni i nezadovoljni ljudi mogli organizirati i da su krenuli takvi ujedinjeni činiti pritisak na rješavanje problema, pa čak i silom ako je potrebno, stvari bi se sigurno promijenile.

Anđeli garavog lica

Ujedno, ove godine sudjelovao si na izložbi* Oktobar *u milanskoj galeriji Artra u povodu devedesete obljetnice Oktobarske revolucije, za koju su kustosi izložbe odabrali dva tvoja rada* – Anđeli garavog lica *i* Mikromuzej revolucionarnog nasljeđa. *Kako su nastali navedeni radovi?

– *Mikromuzej* je projekt koji radim već nekoliko godina i sastavljen je iz nekoliko manjih cjelina koje su kao takve već bile izlagane na različitim izložbama. Funkcionira kao mali multimedijalni muzej nasljeđa revolucionarnih ideja iz perioda modernizma, kada su umjetnici istinski vjerovali da će umjetnošću promijeniti svijet. Moto instalacije je citat Majakovskog "Razbijamo u komade mit o apolitičnosti umjetnosti!".

Drugi rad *Anđeli garavog lica* realiziran je u rudniku Kolubara pokraj Beograda. Taj rad se referira na događaj rušenja Miloševića s vlasti kojemu sam slučajno prisustvovao 2000. Scena odlaska tisuće ljudi da daju podršku rudarima ostavila je snažan dojam na mene. To me je podsjetilo na ujedinjavanje nevladinih organizacija kod nas u predizbornoj kampanji *Glas 99* u kojoj sam sudjelovao, i na naknadni kolektivni osjećaj olakšanja koje je donijelo svrgavanje s vlasti HDZ-a. Taj štrajk rudara je imao ključnu ulogu u rušenju Miloševićevog režima. S obzirom na to da se 50% električne energije u Srbiji proizvodi zahvaljujući rudnicima Kolubare, radnici su osvijestili kolika je moć u njihovim rukama i upotrijebili su je u ključnom momentu. Gotovo sve moje dotadašnje umjetničke akcije su ukazivale na potrebu da preuzimamo sami inicijativu u našem osobnom i društvenom životu, a kako se ovdje to dogodilo na kolektivnoj razini, ovim radom sam htio slaviti upravo radnike koji su osvijestili snagu koju posjedujemo. Kako je taj događaj ujedno obilježio i kraj socijalizma na ovim prostorima odlučio sam napraviti fotografije u monumentalnom stilu slika iz perioda socrealizma koje veličaju ulogu radnika. Naslovom *Anđeli garavog lica* sam nastojao povući paralelu sa situacijom pljačke društvenog vlasništva koja se dogodila prilikom privatizacije u svim državama nastalim raspadom Jugoslavije, i s činjenicom da su upravo mali ljudi, radeći teške fizičke poslove, mukotrpno zarađujući svoj kruh, ostali čistih obraza i čiste savjesti, za razliku od one bande političara koja je mahala nacionalnom zastavom u ime boljeg života za sve, istovremeno kradući gdje god je stigla te tako ostajući ukaljanih ruku i savjesti.

Nikad nisam shvaćao kako većina ljudi kada dospije na poziciju moći, počne prodavati i prostituirati svoju dušu. Zato cijenim nekolicinu onih koji, ukazujući na istinu, prkose društvenom poretku zasnovanom na nepravdi i iskvarenim vrijednostima. Ovaj rad se simbolično dotiče upravo onih koji ostaju dosljedni sebi samima.

> Zgrožen sam činjenicom da svakih dvadesetak minuta dolazi netko drugi prekapati po kontejneru. Cijenim to da se ljudi bore za preživljavanje, al' tužno je da penzionerima osim kontejnera druge mogućnosti u ovom društvu ne preostaju. U socijalizmu nije bilo toliko siromaštva, toliko beskućnika, ovisnika, prostitucije, kriminala...

Gerilske strategije u artu

Možeš li rezimirati sve medijske reakcije i strategije nadzora onovremene vlasti koje su primjenjivane povodom tvoje akcije* Crni Peristil *koju si izveo na tridesetu obljetnicu* Crvenog Peristila*?

– Akciju *Crni Peristil* sam namjeravao izvesti u veljači 1997., ali onda sam shvatio da će izvođenje akcije na točno isti dan kao slavljenje tridesete obljetnice imati puno jači učinak, tako da sam čekao još godinu dana. Trebala su sudjelovati još dvojica prijatelja, ali zbog nekog spleta okolnosti, dogodilo se da radim sam. Sam čin slavljenja obljetnice bio mi je bitan zbog društvene važnosti i težine koje takva slavlja imaju u javnosti. Smatrao sam da će tako taj čin imati jači utjecaj na javnost i medije, a samim time i da će čin provokacije biti jači. To sam svakako želio potencirati jer ovaj je čin prije svega čin protesta i provokacije. Bio sam odjeven u kutu, imao sam čizme i rukavice, veliku kantu s bojom i partviš kojim sam bojao, dakle, odjenuo sam se kao službena osoba. Na vratima obližnje turističke agencije ostavio sam zalijepljenu poruku: "U čast grupi Crveni Peristil 30 godina poslije. Peristil poput magičnog zrcala reflektira stanje društvene svijesti". Potpisao sam s Crni Peristil. Ritualno mi je također bilo bitno da prenesem poruku duhovne komunikacije s grupom Crveni Peristil, jer kad su oni bojali Peristil u crveno, rekli su da pripremaju scenografiju za kazališnu predstavu. Isto tako sam na pitanje jednoga prolaznika rekao da radim na pripremi scenografije za kazališnu predstavu i da će televizija ujutro doći snimati. Mislio sam da to zapravo neće završiti u javnosti, ali taj prolaznik je to ispričao Anti Kuštri, što je onda on objavio u časopisu *Tjednik.* U likovnom smislu iščitao sam pravokutni oblik Trga koji je bio obojan u crveno kao jedan od objekata iz suprematizma i konstruktivizma, i reagirao sam s drugim likom, a to je crni krug, pridodavši mu kontekst društvene kritike. Izjavio sam da je ta crna točka "poput mrlje na duši svakog pojedinca koji bi mogao doprinijeti da stvarnost bude drugačija a to ne čini". Kada sam vidio reakcije javnosti, bilo mi je jasno da sam pogodio u društveni nerv. Kako sam od početka koristio gerilske strategije u djelovanju, odlučio sam tako nastaviti dalje. Sljedeći dan nazvao sam prijatelja novinara sa *Stojedinice*, Sašu Radusina, kojemu sam objasnio akciju, budući da sam *Stojedinicu* smatrao nezavisnim medijem. Saša je sa Zinkom Bardić napravio sa mnom kratki intervju, odnosno dao sam im telefonski izjavu. Snimili su tu izjavu i pritom modulirali moj glas. Zanimljiva je činjenica da su se oni sami iznenadili kad su drugi mediji tražili od njih da im transferiraju intervju, tako da je nastala neka vrsta mreže koja je sugerirala ideju pobune. Onda sam odlučio također poslati anonimno pismo *Feralu* koje sam potpisao kao Crni Peristil. Tada mi je bilo bitno provociranje državnih institucija sugeriranjem postojanja pokreta otpora u Hrvatskoj u to vrijeme. Bio sam ogorčen situacijom u kojoj je masa intelektualaca devedesetih godina u Hrvatskoj bila pasivna. Činjenica je da je HDZ gušio gotovo sve kulturne punktove suvremenog izričaja – SC, Kinoteku, razne galerije... Suvremena umjetnost nije se podržavala u institucionalnom smislu, već se favorizirala folklorizacija umjetnosti, čime se pobuđivala nacionalna emocija u narodu, tako da je *Crni Peristil* bio reakcija, protest na tu postojeću situaciju. Osim toga, masa je mojih frendova-umjetnika tada, nezadovoljna situacijom,

gundala po kafićima, ali nitko nije bio spreman istupiti s društveno-angažiranim radom. Postojala je samo nekolicina umjetničkih radova koji su komentirali stanje Hrvatske devedesetih, a pogotovo je bilo malo onih koji su provocirali. Svijest o svemu tome meni je bila izuzetno bitna. Naravno da sam osjećao određenu količinu straha, ali unatoč tome sam odlučio djelovati i kretati naprijed. Pritom je bila bitna činjenica da je riječ o lako perivoj boji. Naime, HDZ je cijelo vrijeme sugerirao da je nastalo uništavanje kulturnog spomenika i da je korišten katran, što naravno nije istina. Uostalom, fotografije pokazuju kako se boja ispire vrlo jednostavno samo metlom i vodom. Kasnije sam na Zagrebački salon poslao medijsku recepciju rada, čime sam sugerirao da se akcija nastavlja kroz medije. Na Salonu sam dobio drugu nagradu. Na dodjeli nagrada sam se pojavio i opet sam učinio jednu provokaciju: naime, kad su novinari uperili mikrofone, rekao sam da sam samo kontakt osoba koja je došla preuzeti nagradu, a da će grupa Crni Peristil istupiti onoga trenutka kad bude imao potrebu odaslati poruku. Tako su se neki novinari osjećali isprovocirani te su svojim komentarima i naknadnim reakcijama, interpretacijama u medijima ponovo oživjeli sâm rad. Dakle, nakon dodjele nagrada na Salonu nastao je drugi medijski val. Ubrzo sam dobio (apsurdan) policijski poziv od Odjela za ratni zločin i terorizam. Na razgovor sam došao s odvjetnicom i rekao da ne želim dati nikakvu izjavu. Nakon toga sam taj podatak nastojao iskoristiti za ocrtavanje prave slike društva u kome smo živjeli. Nazvao sam novinara iz *Novog lista* Radu Dragojevića i rekao mu da sam bio pozvan na navedeno saslušanje. On je o tome napisao članak, nakon čega se ponovo dogodila reakcija vlasti. Tek nakon toga su odlučili podići optužnicu za uništavanje društvenog vlasništva – osam mjeseci nakon same akcije i tri mjeseca nakon Zagrebačkog salona. Nakon toga, hrvatski intelektualci su odlučili podržati pravo na provokaciju, kritiku i protest u suvremenoj umjetnosti. Dakle, cijela je akcija trajala simboličnih devet mjeseci, i jasno je reflektirala u kakvom represivnom društvu smo živjeli, te da je postojala potreba za reakcijom i promjenom.

Devedesete ili HDZ-ova strahovlada

Kako komentiraš sljedeću Dodigovu percepciju tvoje akcije* Crni Peristil*? "Trebalo je, naime, aplicirati visinu (kupole) – znači 24 metra – na tlocrt Peristila i radijus kupole šest metara kao savršenoga kruga. Tada bi se u potpunosti mentalno korespondiralo

s nečim što bi bio odmak od same akcije* Crveni Peristil. *Metodom se nije dogodio bitan pomak. Dogodio se samo pomak u boji, ali ipak u okviru same rezimencije. Umjetnik nije pretpostavio da jedna pločica u središnjici samog Peristila označava i oslobađa cjelovitost plohe od 50 kvadratnih metara." (Zarez, 94-95)

– Mnogi govore da on osobno nije bio prisutan kad se dogodila sama akcija *Crveni Peristil*. Inače uz sav respekt Trokutu i njegovom umjetničkom angažmanu, doživljavam da voli mistificirati. Moj pristup je potpuno drugačiji, tj. pojednostavljujem stvari i nastojim u svom djelovanju biti jasan i direktan. Život je prekratak da bi ga komplicirali. Ljudi imaju i previše svojih problema da bi trošili vrijeme na mozganje o nečijoj hermetičnoj umjetnosti. Uopće mi nije bitno da li neko misli da se nije dogodio metodološki pomak. Nakon Duchampa umjetnici postmodernizma su se davno prestali zamarati idejom originalnosti. Sve strategije su dopuštene. Mene je zanimalo odašiljanje poruke i efekt koji će ona postići, a on je postignut kao rezultat tog protesta i provokacije. Dodirna točka između *Crvenog* i *Crnog Peristila* je bojanje trga. Daljnja strategija djelovanja kroz medije je bliska metodama i provokacijama Laibacha i Novog Kolektivizma osamdesetih, npr. plakat za Štafetu mladosti. Za razliku od *Crvenog Peristila* koji je koristio isključivo usmenu predaju, jasno mi je bilo da u novom, drukčijem medijskom vremenu takav pristup ne može nigdje dovesti. Ipak je tu razmak od trideset godina. Zato mi je intencija bila koristiti sve moguće medijske kanale, a time i galerijski prostor da bi se poput mantre ponavljala informacija o protestu, dok ne dođe do kritične točke u kojoj će se početi dešavati neka promjena. Doživljavao sam da je društvo previše pasivno i zastrašeno pod HDZ-ovom strahovladom da će oni koji se suprotstave mišljenjem, biti proglašeni izdajnicima, društvenim neprijateljima i Soroševim plaćenicima; kao što su proglašavani neki nezavisni mediji poput *Arkzina*, *Ferala*, *Stojedinice* ili neke nevladine organizacije. Većina građana, naime, nije svjesna moći koju posjeduju, nego prepuštaju drugima da odlučuju za njih. Iz te pozicije sam reagirao.

> Nikad nisam shvaćao kako većina ljudi kada dospije na poziciju moći počne prodavati i prostituirati svoju dušu. Zato cijenim nekolicinu onih koji, ukazujući na istinu, prkose društvenom poretku zasnovanom na nepravdi i iskvarenim vrijednostima. Rad *Anđeli garavog lica* simbolično se dotiče upravo onih koji ostaju dosljedni sebi samima

Umjetnost i aktivizam

Obično se navodi kako si manifestaciju* Knjiga i društvo – 22% *te iste godine organizirao u suradnji s ATTACK!-om; međutim u posljednje vrijeme ističeš kako je inicijativa ipak bila samo tvoja. O čemu je riječ?

– Većina ljudi ne zna pravu situaciju, nego svi prenose po inerciji negdje davno napisane netočne izjave, i nastojim stvari postaviti na svoje mjesto. Sama ideja i inicijativa za protest su potekle od mene, a obratio sam se Vesni Janković, koju sam znao iz *Arkzina*, i udruzi ATTACK! da mi pomognu oko organizacije te akcije jer mi je bio blizak njihov ljevičarsko-anarhistički svjetonazor. Kolektivizam je potreban jer pojedinac vrlo teško može nešto promijeniti, ali udružena grupa istomišljenika može dovesti do bitnih društvenih promjena. Međutim, oni su u tom momentu bili u totalnom kaosu jer su ih izbacivali iz prostora Tvornice igračaka u Heinzelovoj 33, tako da ono što sam od njih očekivao kao pomoć nije se dogodilo, te sam cijelu akciju na kraju organizirao sam. Oni su na kraju dali financijsku podršku u obliku pokrivanja troškova. Inicijativu sam pokrenuo s obzirom na situaciju devedesetih u zemlji kada je vladala velika ekonomska kriza, kada si normalan čovjek s tako malom plaćom nije mogao priuštiti knjigu. Tada je cijena knjige kod nas bila duplo veća u odnosu na Njemačku, Austriju i druge zemlje s većim standardom, a što je dodatno povećano s porezom na dodatnu vrijednost od 22 posto. Sve statistike su pokazivale rapidno padanje prodaje knjiga, a svima je jasno što se događa u društvu koje nema mogućnosti kulturnog uzdizanja. Smatrao sam nužnim da se reagira. U tome mi se pridružilo 35 renomiranih umjetnika različitih generacija. Zanimljiva je činjenica da su tek nakon naše akcije počeli intenzivnije reagirati izdavači i pisci, tako da je vršenjem društvenog pritiska PDV na knjigu nakon godinu dana ipak bio ukinut.

Projekt s warholovskim radnim naslovom* Velvet Underground *utemeljio si na razgovorima sa štićenicima zatvora u Lepoglavi, a sadrži fotografije osuđenika – ili tebe kao umjetnika – u njihovim ćelijama, iza zatvorskih rešetaka, odjevenih u edipalne kostime plišanih životinja. Fotografije su praćene tekstovima s inicijalima zatvorenika, godinom njihova rođenja, pravnim zapisom o njihovu "zločinu i kazni" i autobiografskim evokacijama djetinjstva. Primjerice, osoba maskirana u kostim plišanoga medvjedića rođena je 1962., a osuđena je za razbojništvo na četiri godine i osam mjeseci. Što je danas s tim osobama i na koji si način ostvarivao povjerenje u razgovorima s osuđenicima?

– Na žalost, ne znam što je s njima danas jer nisam imao njihove osobne podatke. Oni su se dobrovoljno prijavili da sudjeluju u projektu. Znao sam samo njihove inicijale i kaznu koju služe. Svakome sam prilazio iskreno s razlozima zbog kojih radim taj rad. Nisam se štedio, govoreći im o vlastitim glupostima koje sam radio u određenoj fazi odrastanja, kao što je eksperimentiranje s drogama, destrukcija prema sebi i svojim bližima, i tragedije koje sam proživljavao s nekim bliskim osobama. Uspostavio sam neku razinu uzajamnog povjerenja, jer nakon što sam se ja njima otvorio, oni su se osjećali opuštenije. U razgovorima sam se fokusirao na njihovo djetinjstvo, na period kada smo svi nekako nevini, bezbrižni, i kad svi vjerujemo da nas čeka neka svijetla budućnost. Pretpostavlja se da kao djeca svi imamo neke jednake predispozicije, ali na žalost većina ovih ljudi su imali zaista teško djetinjstvo. Razmišljao sam kako ih je društvo u tom periodu moglo zaštititi. Zato sam se u radu želio fokusirati na dječji svijet, na period kada društvo i roditelji imaju mogućnost modelirati nečiju osobnost, i time njegovu budućnost. U školskom sustavu bi se trebali više posvetiti stvarnim životnim potrebama malih ljudi – građenju njihovog samopouzdanja, razgovaranju o problemima koji ih muče, jer kada dijete vidi da i druga djeca proživljavaju iste probleme, postajat će otvorenije i sigurnije u sebe. Znanstvenim istraživanjima je dokazano da u sredinama gdje su se u školama provodili takvi programi, kasnije je bivao daleko manji postotak nasilja, kriminala i depresije. Kada znamo takve činjenice, nejasno mi je da se takvi programi rada s djecom ne provode svugdje. Želio bih da se u društvu doista nešto ozbiljnije promijeni u pitanju rada s djecom u školskom sustavu, jer vjerujem da ćemo tada imati sigurnije i zadovoljnije društvo. Z

Libra Libera #21
01 MADDOX
× Zoran Roško: Muškarci nisu pičkin dim [2]
× MADDOX: Najbolja internetska stranica na svijetu [4]
× MADDOX: Abeceda muškosti [14]
02 WANG XIAOBO
× Katarina Peović Vuković: U ljubavi i ropstvu [44]
× Wang Xiaobo: 2015 [46]
× Wang Xiaobo: Istočna palača, Zapadna palača [59]
03 JOE'S BAR
× Jurica Starešinčić: José Muñoz i Carlos Sampayo: serijal stripova o Alacku Sinneru [78]
× José Muñoz i Carlos Sampayo: Joe's Bar [80]
04 DARKO VRLAC
× Smaknuće romana ili struja pomućene svijesti [106]
05 DJECA MRAČNE NOĆI
× Aljoša Antunac: Djeca mračne noći
× Caryl Chessman: Ćelija 2455, red smrti [126]
× Aleksandar Panagulis [146]
× Stephen Wayne Anderson [154]
06 STRANA TIJELA U REKTUMU [166]
9 771331 986004

cmyk

Pitajte Beškera

Dalibor Jurišić

Ne briljantna, ali vrlo dobra knjiga, vrlo dobro došla u hrvatskoj nestašici popularnijih i opuštenijih a pametnih knjiga o (hrvatskom) jeziku. Napisao ju je autor koji je, s jedne strane, nekad možda površan, katkad učini amaterske pogreške, ali autor koji je i stručno i šire obrazovan, neuobičajeno obaviješten, inteligentan, svakako neukalupljen i vrlo zainteresiran te koji jako dobro i zanimljivo piše

Inoslav Bešker, *Filološke dvoumice*; Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2007.

Predrag Matvejević u predgovoru kaže kako Beškerova knjiga "zaslužuje vidno mjesto u bibliografijama jezikoslovlja i napose leksikografije". Osim toga upravo je nominirana za pulskog Kiklopa u kategoriji knjige eseja godine. Sjećam se da je Vladimir Anić na jednom od svojih fakultetskih predavanja, usputno govoreći o tome što bi netko koga zanima jezik morao imati u vlasništvu od literature, rekao da bi to bio rječnik te neka knjiga koja nadahnjuje. Tada je Anić već bio autor i *Rječnika* i jedne od najneobičnijih te potencijalno inspirativnijih knjižica o jeziku u nas – *Glosara za lijevu ruku*. Pisac *Filoloških dvoumica* čita i citira Anićev rječnik, a i inače su leksikografska djela u središtu Beškerova filološkog interesa. O svojoj knjizi autor kaže kako u prvom redu želi navesti na razmišljanje, bez obzira na (ne)slaganje u mišljenju.

Promatrajući o kojim se rječnicima u ovoj knjizi piše, vidi se što Beškera u vezi s jezikom najviše zanima. S jedne je strane to zavičajna, dalmatinska tema jezika u sjeni (degradiranog izborom štokavskog standarda) ili u nestajanju, pri čemu je razvidna emotivna nota (na jednom mjestu autor će u samoobrani istaknuti da je čakavac, i tako pripadnik jedinog ekskluzivno hrvatskog narječja); a s druge strane tu je internacionalna i interkulturna problematika, koja se s prvom djelomično prožima, ali i odaje obaviještenost i širi pogled autora koji dobar dio života i rada provodi u inozemstvu. Prikazuju se tako ovdje i razmatraju leksikografski uradci o bračkim govorima, govoru velovaroškega Splita, o romanizmima u hrvatskome, migracijskom i etničkom nazivlju, te se piše o toponimima u višejezičnim rječnicima i mogućem čitanju *Papinskog godišnjaka* kao višejezičnog rječnika.

Lokalnu zainteresiranost potvrđuju i dva teksta, o čakavštini i o dalmatskom jeziku, koja ostaju na razini popularne, informativne leksikonske natuknice, i za čije uvrštavanje u knjigu ne vidim drugi razlog osim u službi tog zalaganja za zavičajnu stvar. Nasuprot njima stoje prilozi o položaju latinskoga u Finskoj, o tek nedavnom talijanskom proglašenju službenog jezika, o hrvatskome u Moliseu i uopće u Italiji i dr., koji domaćem čitatelju donose vrijedne informacije, ali i zanimljive autorove osvrte. Dakle ponuđeni su nam zabavni kurioziteti, ali i pogled s druge strane koji može izazvati stanovitu nelagodu, naročito kad je riječ o manjinskoj/emigrantskoj problematici.

Društvena i politička određenost standardnog jezika

Svoju recenziju Isakovićeva *Rječnika bosanskog jezika* Bešker je naslovio *O bosanskom jeziku*, ali u njoj se *enigma* tog novoštokavskog standarda ne razrješava. Bešker međutim demonstrira moć svojeg oštrog i minucioznog pogleda pokazujući kako je Isaković u metodološkom smislu napravio veoma traljav posao i kako se iz njegova rada ne vidi jasno što bi to bosanski imao biti. U istom tekstu razmišlja i o piscima s ovih prostora, poput Andrića ili Desnice, čiji bi se nacionalnokulturni identitet mogao učiniti upitnim ili neodlučenim te zdravo zaključuje kako oni mogu pripadati i više nego jednoj nacionalnoj kulturi. Taj prilog povezuje autorovu sklonost leksikografiji i zainteresiranost za pitanja sociolingvističke situacije na južnoslavenskom prostoru, s kojom se hvata ukoštac u nekoliko uvodnih tekstova.

Kada piše o novoštokavskim standardima, njihovim identitetima, njihovu razgraničavanju i položaju u zapadnoj znanosti i sveučilišnoj praksi, kao i kad se radi o drugim temama, Bešker prije svega nastoji razumjeti stvar i pritom će se poslužiti svime što mu može pomoći da je rasvijetli. Ne ograničava se kakvom unaprijed izabranom ideološkom ili metodološkom pozicijom, nego eklektično, kao čovjek iz struke, s pripadajućim formalnim obrazovanjem, ali ipak ne predmetu potpuno posvećen (riječ je u profesionalnom smislu u prvom redu o novinaru), pokušava misliti svojom glavom. To ponekad dovodi do svježih i "neopterećenih" uvida, a kadšto i do otkrivanja tople vode - primjerice kad je riječ o tome da pitanje o nacionalnom ili standardnom jeziku nije samo lingvističko. Ovo potonje ističe i Matvejević (citirajući od Beškera citiranog Greimasa) u svom predgovoru. To međutim, čini mi se, ne govori mnogo o Beškeru i Matvejeviću, nego o hrvatskoj javnosti i o osjećanju potrebe da se neke stvari ponove ili istaknu jer su nekako nedovoljno

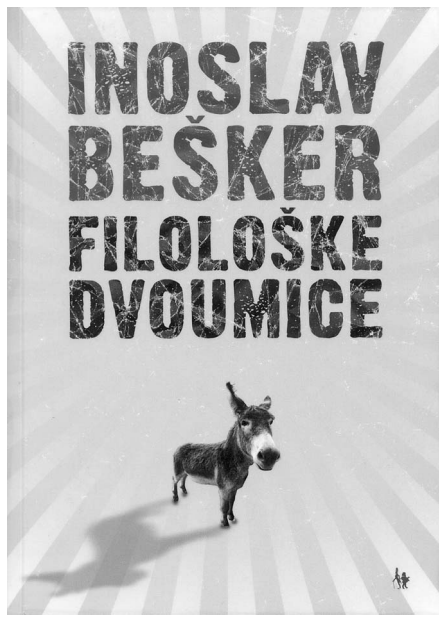

Bešker prije svega nastoji razumjeti stvar i pritom će se poslužiti svime što mu može pomoći da je rasvijetli. Ne ograničava se kakvom unaprijed izabranom ideološkom ili metodološkom pozicijom, nego eklektično, kao čovjek iz struke, s pripadajućim formalnim obrazovanjem, ali ipak ne predmetu potpuno posvećen, pokušava misliti svojom glavom. To ponekad dovodi do svježih i "neopterećenih" uvida, a kadšto i do otkrivanja tople vode

jasne. Vodećim je hrvatskim jezikoslovcima, naravno, ne samo poznata društvena (pa i politička) određenost standardnog jezika nego su o njoj i ozbiljno pisali, ali je u svojim prigodnim javnim istupima neki od njih znaju prešutjeti. Zanimljivo je, uglavnom kada nastupaju kao branitelji hrvatskog jezika/identiteta (dakle u svojim društvenim i političkim, a ne lingvističkim akcijama), da upravo tada izbjegavaju društveno-političku, a u prvi plan guraju uže jezikoslovnu argumentaciju. U tom je kontekstu Beškerova toplovodna aktivnost sasvim opravdana (nešto poput spomenutog slučaja prikaza čakavštine i dalmatskoga). A to što o "vrućim" temama piše ideološki neostrašćeno, kao kad govori o serbokroatistici na stranim univerzitetima ili o položaju hrvatske manjine vani, samo je dodatna vrijednost.

I za širu publiku i za stručnjake

U *Filološkim dvoumicama* sabrani su raznovrsni tekstovi, razvrstani u raprave, recenzije, pabirke i prijepore. Osim tematskih krugova koje sam pokušao predstaviti, dobar se dio kraćih priloga ponaša kao dio nekog jezičnog savjetnika, što je na neki način ironično. Jezični su savjetnici oruđe (katkad oružje) purizma i njihova je uloga čistunska, oni određuju što je standardnojezično, a što nije, i uglavnom naređuju kako se mora govoriti/pisati. Ovdje su skupljeni odgovori iz internetske rubrike u kojima odgovarač *savjetuje* sa sasvim drukčije, prije opisane, pozicije. Da je riječ o rubrici *Pitajte Beškera*, u knjizi se ne spominje, kao što nisu navedeni ni izvori ostalih tekstova, što je svakako propust. Za svaki je tekst, inače, navedena godina nastanka, a knjiga ima i tri kazala (pojmova, imena i geografskih naziva, kako ih se tu naziva).

Ne znam je li pred nama knjiga eseja godine, to ovisi o konkurenciji. Nije briljantna, ali je vrlo dobra i vrlo dobro došla u hrvatskoj nestašici popularnijih i opuštenijih a pametnih knjiga o (hrvatskom) jeziku. Napisao ju je autor koji je, s jedne strane, nekad možda površan (pa ne problematizira ili ne spominje problematičnost termina dijasistem ili to je li današnji refleks jata diftong itd.), katkad učini amaterske pogreške (pa kaže da čakavština pretežno čuva mjesto izgovora naslijeđeno od staroslavenskoga), ali autor koji je i stručno i šire obrazovan, neuobičajeno obaviješten, inteligentan, svakako neukalupljen i vrlo zainteresiran i koji jako dobro i zanimljivo piše. Može se preporučiti i široj publici i stručnjacima, i onima kojima je Bešker inače kongenijalan (što mu je jedna od frekventnijih riječi u knjizi) i drugima. Nisam siguran da ima inspirativnu moć Anićeva *Glosara*, ali svakako je moćna potaknuti i dokoličarsko mozganje i ozbiljno razmišljanje. z

Postmodernizam nije *passé*

Boris Postnikov

Ovaj izbor priča učvršćuje Spahićev status rijetko vještog pripovjedača koji već sada, u tridesetoj godini, piše zrelije, promišljenije i odgovornije od većine ovdašnjih, znatno starijih književnika, a svoju pomalo elitističku poziciju s lakoćom ovjerava zavidnom literarnom erudicijom. Njegova knjiga također iznova potvrđuje značaj pojave novih crnogorskih pisaca na hrvatskoj književnoj sceni. Oni su ukazali na neutemeljenost difamacije postmodernističkih postupaka

Ognjen Spahić, *Zimska potraga*; Durieux, Zagreb, 2007.

Nastup novog naraštaja pisaca tijekom devedesetih u crnogorskoj književnosti značio je radikalan poetički i ideološki preokret. Kod nas su ta zbivanja, iz razloga koje je lakše razumjeti nego opravdati, prošla gotovo posve nezapaženo. Tek početkom ovog stoljeća, prvenstveno zahvaljujući inicijativi Nenada Popovića i suradnji njegove izdavačke kuće Durieux s Otvorenim kulturnim forumom Cetinje, upoznali smo te, mahom vrlo mlade autore. Isprva, njihov se ulazak na hrvatsku književnu scenu uklopio u sve izraženiji trend rasta popularnosti romana. Tako su, nakon nezasluženo zapostavljene *Privatne galerije* Balše Brkovića i izvanrednog *Mimesisa* Andreja Nikolaidisa, na police knjižara dospjela i *Hansenova djeca* Ognjena Spahića. Alegorijska pripovijest o posljednjem europskom leprozoriju na jugoistoku Rumunjske, u kojem izolirani gubavci skončavaju dok se oko njih, zajedno s cijelim istočnim blokom, urušava Ceausescuova država, zaslužila je pohvale naših uglednijih kritičara da bi 2005. dobila i nagradu "Meša Selimović" za najbolje prozno djelo s područja ondašnje Savezne republike Jugoslavije, Bosne i Hercegovine te Hrvatske.

Spahić i njegove kolege po tipkovnici pisali su visoko estetizirane tekstove impregnirane teorijom i premrežene bogatim kulturnim referencama, neopterećeni optužbama kojima su se par godina ranije hrvatski mlađi književnici obrušili na postmodernističke postupke koji hermetiziraju izričaj i guše komunikativnost pisma. I dok su naši neorealisti, željni velike čitanosti i popularnosti, u postmodernističkim modusima pisanja prepoznavali tek samosvrhovito poigravanje tekstom, crnogorski književnici otkrivali su u njima znatno produktivnije potencijale. Borislav Jovanović, pjesnik i kritičar koji je pozorno pratio rad nove generacije, daje o tome svjedočanstvo "iz prve ruke". "Što je crnogorska postmoderna?", pita se on. "Ona je kompenzirala u kratkom vremenskom periodu sve čega se tokom cijelog 20. vijeka nijesmo dotakli. (...) Tek s postmodernom i mehanizmima njene dekonstrukcije, crnogorska je književnost ušla u nov prostor čitanja i pisanja ukupnog crnogorskog iskustva i stigla do univerzalnijih, standardnih formi modernog: riječ je o crnogorskom duhovnom i estetskom čistilištu, odnosno, o prelomnici između devetnaestostoljetne i trećemilenijumske Crne Gore", tvrdi Jovanović u tekstu *Crnogorski književni urbanitet*. Ono što je, dakle, "na domaćem terenu" značilo kulturalno revolucionaran obračun s dominantnim obrascima mitotvorne svijesti, kod nas je donijelo tek dobrodošlo osvježenje od već zamornog inzistiranja na poetici takozvane stvarnosne književnosti. I to je, međutim, bilo dovoljno da novi crnogorski pisci s vremenom dobiju sve značajniji status u Hrvatskoj, a stvar je kulminirala njihovim zajedničkim gostovanjem na prošlogodišnjem festivalu Sa(n)jam knjige u Puli, oportuno promoviranim kao premijerni inozemni kulturni nastup netom osamostaljene države te popraćenim pompoznim novinskim naslovima poput: *Suvremena crnogorska proza – novi književni brend*, ali i objavljivanjem prve antologije – ambiciozno zamišljena, ali traljavo priređena zbornika *Sinovi*, s pričama petorice autora. Naslov knjige pregnantno izražava poetičku i ideološku poziciju pisaca, njihov kompleksan odnos spram literarne, kulturne i civilizacijske tradicije u koju su, s jedne strane, uronjeni i protiv čijih se patrijarhalnih modela, s druge strane, bore. Čast da zatvori zbornik pripala je priči *Zimska potraga* Ognjena Spahića. Upravo pod tim naslovom sada, kada je nova crnogorska književnost bliža matici tuzemnih literarnih strujanja no ikad, dobili smo i knjigu njegovih priča, napisanih u razdoblju od 2001. do 2006. Šest pripovijetki izabrao je i objavio Nenad Popović.

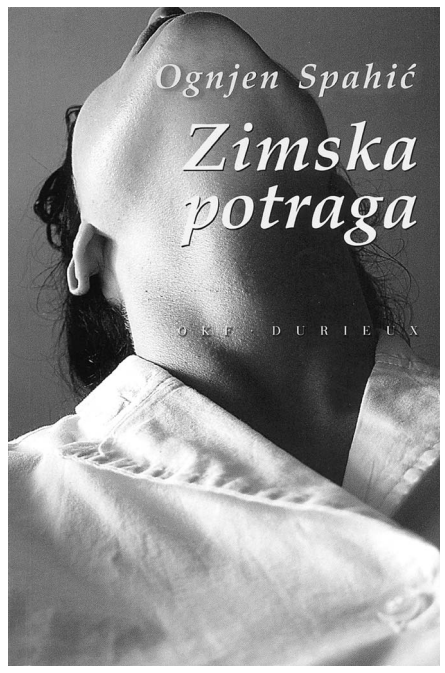

Posvete Bernhardu i Carveru

Kratkim pričama Spahić potvrđuje ono što se dalo primijetiti još na stranicama *Hansenove djece*: da je pisac istančanog osjećaja za jezik i arhitekturu rečenice, nesklon stilski izlizanim formulacijama. Sada se, međutim, otkriva i kao pripovjedač iznimno umješan u svrhovitom izmjenjivanju i "miješanju" registara, a priče su mu, gušće nego roman, protkane literarnim referencama: aluzijama, citatima, posvetama... Gotovo da i nema pripovijesti u kojoj se ne pojavljuju knjige, mahom djela suvremenih majstora: Calvina, Bernharda, Pynchona, Austera, Carvera; kroz njih kao likovi promiču Joyce i Bulgakov, potom nekolicina fiktivnih literata...

Kratkim pričama Spahić potvrđuje ono što se dalo primijetiti još na stranicama *Hansenove djece*: da je pisac istančanog osjećaja za jezik i arhitekturu rečenice, nesklon stilski izlizanim formulacijama. Sada se, međutim, otkriva i kao pripovjedač iznimno umješan u svrhovitom izmjenjivanju i "miješanju" registara, a priče su mu, gušće nego roman, protkane literarnim referencama: aluzijama, citatima, posvetama...

Priču *Pacovljenja*, tako, pripovijeda u prvom licu autor izgubljenog teksta istoimenog romana. U početku, doznajemo kako je u njemu pisao o Fritzu, štakoru, kućnom ljubimcu svoga ljubavnika. Kroz prepričavanje, Fritz se nadaje neobičnom zvjerkom profinjenog ukusa, čiji postupci graniče s ljudskim. Potom se, međutim, ispostavlja kako je sadržaj romana bio znatno opsežniji, a tema ambicioznija: radilo se o svojevrsnoj povijesti štakorskog roda. Nije lako pretpostaviti kako je ta povijest mogla izgledati. Digresivno pripovijedanje u kojem o njoj slušamo, naime, meandrira asocijativnim tokovima dražeći radoznalost i propitujući strpljenje, a začinjeno je duhovitim autoreferencijalnim doskočicama i samosvjesnim, ironičnim komentarima pripovjedača o čitateljima koje takvo učeno digresiranje zamara i koji žele tek doznati odgovor na prastaro pitanje: "tko je to učinio?" Priča završava efektnom scenom u kojoj doznajemo da rukopis romana, zapravo, nestaje upravo u trenutku pripovijedanja: autor njime hrani gomilu štakora, koji ga pomahnitalo proždiru, oblaporno gutajući vlastitu povijest. Spahić je ovdje najbliži onom tipu postmodernističkog pisma od kojeg se ovdašnjim borcima za naklonost šire publike diže kosa na glavi, a na sličnim poetičkim premisama počiva i druga priča u kojoj značajna uloga pripada liku životinje – *Muva*.

Ta posveta Thomasu Bernhardu, vjerojatno najradikalnijem zlovoljniku i mizantropu suvremene europske književnosti, čiji su mračni reci uvelike nadahnuli i prošlogodišnji roman *Sin* Andreja Nikolaidisa, majstorski je sklopljena pripovijest o čudnovatom noćnom susretu crnogorskog pisca na boravku u Beču s naizgled običnom muhom. Ona – slučajno ili ne, teško je reći – slijeće na stranice Bernhardova romana *Beton* i, hodajući niz tekst, "citira" jedan znakovit pasus. Dvoumeći se kako protumačiti taj događaj, pripovjedač se upušta u literarne meditacije odmijenjene suptilnim naznakama fantastike, dok egzistencijalne iskaze tjeskobe prekidaju nepredvidive, komično iščašene situacije. I inače, vrijedi spomenuti, Spahić spada među književnike sa smislom za rafiniran, ali i vrlo razigran humor, koji odmjereno i svrhovito uklapa u svoje priče. Stoga mu je i lakše oprostiti rijetka otkliznuća u stereotipizaciju i površno duhovit komentar, kao što je kratka analeptička epizoda iz *Muve* u kojoj na već viđen način lamentira o stupidnosti zapadnjačke političke korektnosti. Ističem je i stoga što predstavlja iznimku, pa je i ova kritika neka vrsta posrednog komplimenta: naime, što je kritičarska primjedba sitničavija, to je implicitna pohvala djelu u cjelini veća.

U knjizi osvjedočenog bibliofila Bernhard, dakako, nije jedini književnik koji je dobio prozni *hommage*. *Rejmond je mrtav. Karver je umro, rekoh* posvećena je piscu kojega su ovdje neumjereno hvalili brojni neorealisti, a niti u Crnoj Gori ne uživa manju popularnost – jedna se podgorička knjižara čak zove po njemu. Spahić pripovijeda isječak iz života mladog bračnog para u noći u kojoj je Carver preminuo. Niz naizgled nebitnih, slučajnih, uobičajenih događaja strukturiran je u mikrokozmos ljubavlju, nadama, sumnjama i strahom protkane

intime, dok je temeljna alijeniziranost likova suptilno naznačena lajtmotivom televizijskih ekrana pred kojima se sviknuto samuje udvoje. Priča je napisana na Carverovu tragu, a opet s odmakom dovoljnim da se ne ostane s pogrešne strane linije koja demarkira posvetu i epigonstvo. Izričaj je suzdržan i škrt, ozračje izranja iz onoga što je prešućeno, a otvoreni kraj podcrtava specifičnu nedorečenost ispričanog.

Uronjenost u patrijarhalnu tradiciju

Otvorenim krajem završava i naslovna pripovijest o sinu koji nakon majčine smrti pokušava sačuvati i održati odnos s ocem – ili je tu, ipak, riječ o predodžbi koju je o njemu stvorio. Otac se mijenja: njegove geste, raspoloženja i navike nove su. Sve manje razgovara, zatvoren je i, naposljetku, odbija obići ženin grob na godišnjicu njene smrti. Sin će tamo otići sa svojom bivšom suprugom i njezinom sestrom, tek da bi se i sam susreo s prazninom vlastite prošlosti. Tu je i misteriozni telefonski poziv koji je oca prekomjerno uzbudio, ali o kojem ne želi ništa reći. I kada konačno zamoli sina da ga odveze automobilom nekamo kamo neizostavno mora stići još iste večeri, ne želeći ništa reći o svrsi potrage, njih dvojica kreću na put kroz veliku zimsku oluju i ogromne snježne nanose. Pripovjedač ih tu napušta; dok se voze pustim, zametenim cestama, njihove dvije samoće kao da su ipak nešto bliže jedna drugoj.

Oko odnosa oca i sina osovljena je, manje uspjelo, i priča *Sve to*, inače naslovna pripovijetka Spahićeve premijerne zbirke iz 2001. Razlika je u tome što je ovdje otac onaj koji pripovijeda. Pokušavajući pomoći sinu, još dječaku, da se suoči sa smrću prijateljice iz razreda, sam se suočava s nerazriješenim, opterećujućim uspomenama iz svoga djetinjstva, kada mu je nakon smrti oca, posve u duhu patrijarhalnog koda u kojem su organizirani društveni odnosi, bilo zabranjeno plakati – jer je muško.

Naposljetku, priča *Glasnik*, također jedna od ranijih, odudara od ostalih jezovitom atmosferom i spretno upletenim žanrovskim obrascima proze strave i užasa, koje autor aktivira u naznakama i vrlo promišljeno – da bi i opet progovorio o ambivalenciji odnosa sinova spram očeva. Ovdje, međutim, ti se odnosi ne pojavljuju samo na individualnoj nego i na općenitijoj ravni uronjenosti u patrijarhalnu tradiciju i njezinu vrijednost neupitna autoriteta koji opravdava svaki oblik nasilja, a kojoj glavni lik nastoji izmaći.

U konačnici, ovaj izbor priča učvršćuje Spahićev status rijetko vještog pripovjedača koji već sada, u tridesetoj godini, piše zrelije, promišljenije i odgovornije od većine ovdašnjih, znatno starijih književnika, a svoju pomalo elitističku poziciju s lakoćom ovjerava zavidnom literarnom erudicijom. Također, *Zimska potraga* iznova potvrđuje značaj pojave novih crnogorskih pisaca na hrvatskoj književnoj sceni. Oni su bacili prodorno svjetlo na neutemeljenost difamacije postmodernističkih postupaka koju šire dominantne prozne poetike. Ta je difamacija bila provedena u ime književnosti koja bi, najjednostavnije rečeno, trebala govoriti o društvenoj aktualnosti, o onome što se zbiva ovdje i sada. Crnogorski literarni "sinovi" podsjetili su kako nema valjana razloga da erudicija i osviještenost tradicije u koju se nova djela upisuju onemoguće pisca da tekstom zasječe duboko i beskompromisno u tkivo društva.

Između nasilja i milosti

Dario Grgić

Osnovna namisao Eagletonove knjige je u famoznom stavu da je naše društvo zapravo posve nesposobno sama sebe vidjeti u kompleksnijem okviru koji nadrasta crno-bijele podjele i živi sa sviješću da su njegovi zakoni utemeljeni na jednoj vrsti nepravednosti

Terry Eagleton, *Sveti teror*; s engleskoga preveo Dinko Telećan; Jesenski i Turk, Zagreb, 2006.

U svojoj knjizi *Sveti teror* Terry Eagleton se ne bavi terorom koji puni naslovnice od 11. rujna. Njegovo očište usmjereno je iza tih prijelomnih događaja, prema takozvanoj suštini – ono što se obično kvalificira kao Eagletonov metafizički obrat u mišljenju, naravno, ujedno je i oslanjanje na višestoljetnu filozofsku i teološku literaturu. Naime, Eageton posljednjih godina odbija biti instrumentom pomodnog teoretiziranja i stvari pokušava sagledati iz dubljeg tradicijom uspostavljena mišljenja. Kao moto *Svetom teroru*, prema zaključcima koji se iz teksta nameću, mogle bi stajati i Spinozine riječi iz *Teologijsko političke rasprave*: "No tko je ikada stvorio nešto tako mudro da iz toga nisu mogla proizaći zla? Onaj tko želi vladati svime pomoću zakona prije će izazvati nedostatke nego ih ispravljati. Ono što ne možemo zabraniti moramo bezuvjetno dopustiti, čak i ako to privremeno dovodi do štete".

Osnovna namisao Eagletonove knjige je u famoznom stavu da je naše društvo zapravo posve nesposobno sama sebe vidjeti u kompleksnijem okviru koji nadrasta crno-bijele podjele i živi sa sviješću da su njegovi zakoni utemeljeni na jednoj vrsti nepravednosti. Foucaultove teze iz *Historije ludila u doba klasicizma* prema kojima je moralni probavni trakt nesposoban provariti neugodne istine o sebi, dobrim dijelom stranica Eagletonove studije dobiva svoju teoretski vrlo utemeljenu potvrdu. Bog i batina druge strane naših uredno isparceliranih vrtova je Dioniz, i nadasve je "zdravo priznati ludilo, a mahnito zamišljati da bi takvo ludilo ikad moglo biti naprosto silom pretvoreno u razum". Eagleton svoje misli obilato potkrepljuje primjerima iz književnosti, konkretno, dionizijsku podlogu naših civilizacijskih normi podupire Euripidovim *Bakhanticama*, gdje imamo sukob između silovitog vlastodršca i boga. Oholi vladar suprotstavlja se Dionizu i stradava uslijed "manjka pijeteta", što Eagleton stavlja u račun znatnom dijelu današnje zapadne politike. Odbijanje da se bakhanticama (našem otkačenom dijelu) pruži utočište istoznačno je s nasiljem nad našom prirodom, kojoj je "u naravi da prekoračuje svoju narav". Takav oblik isključivog, apsolutističkog, fundamentalističkog vladanja izjednačiv je s nihilizmom, i, čini se, s nekom vrstom štreberskog držanja slova zakona: namjesto ljubavi stižu zakoni.

Posebno stoga mjesto u ljudskim stvarima ima ideologija, čija je osnovna zadaća "da nas uvjeri kako smo potrebni". Svijet je mnogo slučajniji nego što nam kazuju naše teorije o njemu, što je iritantno farizejima koji vole kada točno znaju što im je činiti, u koliko sati moraju na molitvu, koliko od prihoda moraju odvojiti za hram. Eagleton se smješta u kršćansku tradiciju pišući kako nam moralni zakoni ne bi bili potrebni kada bismo znali živjeti u skladu s njegovim nalozima, a "stručni termin za to je milost". Međutim, u temelju našeg bića sve podrhtava od "okrutno ravnodušne šopenhauerovske volje" ili onog famoznog Drugog. Isusova je veličina što je bio "kadar prepoznati sebe" u njegovu začudnom zahtjevu i pozivu. Druga je strana praznina i ponor koji fundamentalista "teži ispuniti apsolutnim vrijednostima i krutim načelima". Šopenhauerovsku zlobnu volju što se u nama "ustoličuje kao neprestana žudnja i čežnja" Eagleton uspoređuje sa SF-filmovima poput *Aliena*: ona stanuje u nama kao "gospodar koji nas koristi za svoje nedokučive ciljeve". Stoga u Schopenhaueru vidi jednog od izvora znanstvene fantastike.

Nagonski se užasavamo tuđe sreće, a tim povodom Eagleton nastavlja, kao uostalom u cijeloj knjizi, nizati primjere iz književnosti i filozofije; tako citira Dostojevskog koji piše "o neobičnom unutarnjem sjaju zadovoljstva koje doživimo kad katastrofa zadesi našeg susjeda", dok je Nietzsche i ovdje otišao najdalje: od užitka gledanja drugih kako pate veći je jedino užitak koji doživimo kada patnju nanosimo osobno. Kvaka je u tome da nismo samo "sado" nego i "mazo": upravo u našem uživanju u zastrašenosti krije se i tajna dugovječnosti društvenih poredaka. Mi živimo u ispraznim vremenima u kojima je politika lišena smisla, nad nama vlast sprovode menadžeri, a ovaj je oblik vladavine "ispražnjen od tolikih značajnih pitanja", što za kontrarezultat ima teroristički oblik politike koji je posve nezainteresiran za njena uobičajena uobličavanja. No osim fundamentalista, mi smo i revolucionari, samo što je ime za našu revoluciju *status quo*. Naša je revolucionarnost poglavito u usklađivanju krvlju omašćenih početaka sa srednjostrujaškim idealizmom. O potrebi brisanja vlastite geneze pisao je još i Pascal, naime, što ste "stariji kao nacija, to ugledniji postajete, jer vam odavna zakopani zločini prirastaju srcu kao stari pajdaši". Legitimnost je stoga dugovječnost.

Za nas Hrvate utješno je znati da su se i tako umne i ugledne glave poput Eagletona (ili Žižeka, kojeg nekoliko puta navodi) slagale kako je nacionalizam sekularni nadomjestak transcendencije. Dvojbe u tako prepletenom i zamršenom svijetu nipošto nisu male; Eagleton podsjeća na distinkciju koju je uočio Alain Badiou – razlikovanje između *puti* i *duha* nije razlikovanje između tijela i duše, nego je ovdje riječ o dvama oblicima življenja: po kriterijima nasilja i požude te kriterijima pravde i samilosti. Svijet sa svojim brojnim slojevima možda je doista kompliciran, iz čega Vrag zaključuje da je banalan, no Chesterton je u konstantnom ponavljanju svega uspijevao vidjeti vječiti bis, vječiti naklon, da se tako izrazimo, stare dame – vječnosti. No, Eagletona more druge brige: riječ je o sjajnoj knjizi koje je ovo sinopsis ili, kako se to danas kaže: *trailer*.

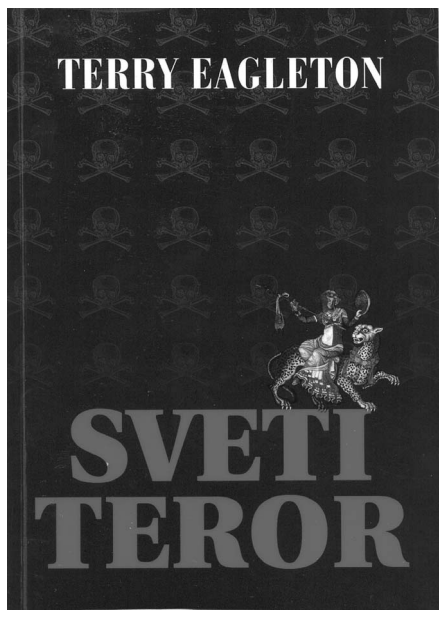

Odbijanje da se bakhanticama (našem otkačenom dijelu) pruži utočište istoznačno je s nasiljem nad našom prirodom, kojoj je "u naravi da prekoračuje svoju narav". Takav oblik isključivog, apsolutističkog, fundamentalističkog vladanja izjednačiv je s nihilizmom, i, čini se, s nekom vrstom štreberskog držanja slova zakona: namjesto ljubavi stižu zakoni

Biološki temelji društvenosti

Aleksandar Benažić

Osnovna Wilsonova ideja jest da je ponašanje, pa tako i društveno ponašanje svih životinja uvjetovano evolucijom, a glavni nositelj evolucijskog razvoja su geni. Iako su mu ideje često uvjerljive i zanimljive, nije ih dovoljno znanstveno potkrijepio

Edward Osborne Wilson, *O ljudskoj prirodi*, s engleskoga preveo Belmondo Miliša; Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2007.

Edward Osborne Wilson poznati je svjetski biolog. Svoju je znanstvenu karijeru otpočeo već kao dječak baveći se proučavanjem kukaca (entomologijom). Kasnije se specijalizirao u mirmekologiji, proučavanju mrava. Proučavajući društveno ponašanje insekata zainteresirao se za ponašanje životinja uopće i za njihov društveni život te za opća načela i zakonitosti tog ponašanja. 1975. godine izlazi njegova knjiga *Sociobiology: The New Synthesis* koja mu donosi svjetsku slavu izvan onih entomoloških krugova u kojima je bio već otprije cijenjen. Wilson je skovao riječ *sociobiologija* kao pokušaj da objasni evolucijsku mehaniku koja leži iza ponašanja životinja. Posebno ga je zanimalo ponašanje koje čini društvene odnose kao što su agresija, altruizam i odgoj. Wilson definira sociobiologiju kao sistematsko proučavanje bioloških osnova cijelog ponašanja. Iz takve definicije i darvinističke evolucijske filozofije koju Wilson zastupa jasno je da takav pristup mora dovesti do izučavanja ponašanja čovjeka.

Kultura i genetsko nasljeđe

Godine 1979. objavljuje knjigu *O ljudskoj prirodi* za koju dobija Pulitzerovu nagradu, a čiji je prijevod izašao u nakladi Jesenski i Turk. Osnovna Wilsonova ideja jest da je ponašanje, pa tako i društveno ponašanje svih životinja uvjetovano evolucijom, a glavni nositelj evolucijskog razvoja su geni. U genima su zapisane upute za ponašanje kod životinja. Kako je i čovjek proizvod evolucije i biološki pripada životinjskom svijetu, i na njega možemo primijeniti iste metode proučavanja i opća načela. To znači da i čovjekovo ponašanje određuju geni. Čovjek se ne rađa kao *tabula rasa* u koju će kultura u cijelosti upisati vlastite upute, već čovjek svojim rođenjem u cijelosti dobiva upute koje će odrediti njegovo ponašanje u budućnosti.

Kultura i genetsko nasljeđe u stvari zajednički oblikuju čovjeka. Naše biološko nasljeđe toliko je da i nemamo drugih ciljeva izvan naše biološke prirode. Čak se i religija razvila zato da omogući bolji opstanak i utjecaj jednih članova zajednice na druge. Pa i na moral možemo gledati kao na evoluirani instinkt.

Svaka je vrsta evolucijski eksperiment. Favorizira se opstanak i dalje širenje onih gena koji upravo toj funkciji pridonose. Ljudska vrsta veliki je evolucijski eksperiment. On promatra sociobiologiju kao složenu znanost koja integrira u sebe rezultate i metode drugih znanosti. Na primjer, za razliku od etologije koja proučava samo ponašanje životinja, sociobiologija obuhvaća i poznavanje genetike i ekologije. Važno je proučiti ponašanje u kontekstu okoliša i naći koji geni i u kojoj mjeri određuju to ponašanje. Stvar je i u tome da ponašanje, kao i druge osobine organizma, ne određuje jedan gen nego se radi o kombinaciji gena.

Pitanje je, je li naša slobodna volja samo iluzija? Ljudsko se ponašanje može predvidjeti samo do određenog stupnja, između ostalih i zbog općih matematičkih principa vjerojatnosti.

Razvoj i pojavu civilizacije možemo smatrati jednom vrstom hipertrofije – iznimnog rasta već od prije postojećih struktura. Bazične društvene međuakcije lovaca sakupljača prerasle su u neočekivano razrađene oblike. Takav su primjer nacionalizam i rasizam. Današnji oblik hipertrofije je hipertrofija znanja. A baš je znanje to koje nam može pomoći da se emancipiramo. "Bolje poznavanje naše vrste će nam sigurno pomoći da otkrijemo biološke temelje prirode iz kojih su se razvili neobični oblici suvremenog društvenog života. Ono će svakako pomoći da razlikujemo korisne od štetnih načina djelovanja. Možemo se nadati da ćemo lakše odvojiti korisne elemente ljudske prirode koje valja njegovati od onih koje treba potisnuti; one u kojima smijemo uživati od onih koje treba pažljivo nadzirati. Unatoč takvomu znanju, sve do dana kada naši potomci budu u stanju mijenjati svoje gene, mi nećemo moći utjecati na temeljnu biološku strukturu naše vrste."

Razlozi agresivnosti

Wilson dalje razmatra po njemu četiri osnovne kategorije ponašanja: agresivnost, spolnost, altruizam i religiju.

On smatra da je čovjek prirodno *agresivan*, iako nije među vrstama najsklonijima nasilju. Kad bi šumski pavijani posjedovali atomsku bombu oni bi za tjedan dana razorili svijet. Ali i primjeri nenasilnog društva samo su mu pokazatelj prilagođavanja uvjetima. Krajnji cilj agresivnog ponašanja je promovirati genetsku sposobnost održavanja u borbi za opstanak, kao na primjer u borbi za ograničene izvore hrane. Postojanje agresije kao prirodnog svojstva čovjeka, ne znači da je čovjek nužno agresivan u svakoj prigodi. "Kao i većina ostalih sisavaca, i ljudi posjeduju čitavu skalu mogućnosti koje se... mogu pojavljivati i nestajati. Takav fleksibilni obrazac ih razlikuje od ostalih životinja." Međutim, agresija nije jednostavan obrazac ponašanja. Prijašnji istraživači su pod agresiju stavljali mnoge oblike ponašanja koji nisu isti. Obrana, napad, lov, borba za seksualnog partnera, iako ponekad naizgled slične i s ponekom zajedničkom osobinom, u stvari su potpuno različiti oblici neuronskog i tjelesnog odziva na različite izvanjske poticaje. Borba za seksualnog partnera, iako jest borba, izaziva nagonski kod raznih vrsta potpuno drukčije pokrete tijela od onih kada se bore za život i od onih kada love. Imaju potpuno drukčiji slijed koda naredbi.

Dio ljudske agresije prije je uvjetovan kulturom i učenjem nego biološkim čimbenicima. Kada bi agresija bila samo onaj poticaj koji raste dok se ne iskaže a ako se ne iskaže onda u jednom trenutku eksplodira, onda bi aktivnosti poput sporta smanjivale agresiju, i društva koja bi imala razvijene sportske aktivnosti bila bi manje agresivna. Ako je pak agresija stvar kulture, onda bi militantna društva imala razvijenije sportske aktivnosti, a sport bi pojačavao agresivnost. Ispitivanje kulturne antropologije pokazala su da je stvar upravo u ovom drugom. Sport je razvijeniji u militantnim društvima. "Agresija nije nikakva tekućina koja raste i sve snažnije pritiska na zidove posude, niti je ona skup sastojaka u nekoj praznoj posudi. Ona se prije može usporediti sa smjesom kemikalija koje se, pod utjecajem određenih katalizatora, mogu u određenom trenutku promijeniti."

Spolnost, altruizam, etika

Spolnost je temelj ljudske biologije. Njezina svrha nije, međutim, samo razmnožavanje. Kada bi samo to bila svrha, ljudi bi se mogli razmnažati samooplodnjom. Njezina uloga nije niti u stvaranju zadovoljstva. Riječ je više o stvaranju različitosti. Seksualna različitost omogućava podjelu rada. Postoje genetičke razlike između muškaraca i žena. U prvobitnim društvima je univerzalna dominacija muškaraca. Biološke razlike same ne propisuju tijek akcija vezanih uz spolnost i spolno ponašanje, ali definiraju opcije. Spolne spone nadilaze samu seksualnu aktivnost, one potpomažu prednosti u borbi za opstanak koje donosi organizacija obitelji. Ljudski spolni organi su hipertrofirani u usporedbi s drugim životinjama, što ukazuje na važnost ljudske spolnosti. Uživanje u spolnom odnosu služi pojačavanju veza, a ne samo produženju vrste, kako judeokršćanska tradicija tvrdi. Homoseksualnost je biološki normalna, često je riječ o altruističkom ponašanju, i ima uspješnu ulogu u mnogim primitivnim društvima – vjerojatno je nasljedna.

Altruizam i sklonost prema njemu jedno je od ponašanja po kojemu se ljudi razlikuju od ostalih kralješnjaka, ali je uobičajeno među nižim društvenim vrstama poput mrava i pčela. I kod viših životinja možemo naći mnoge i česte oblike altruističkog ponašanja, ali ne u onoj mjeri kao kod društvenih insekata. No ovo je ponašanje u velikoj mjeri određeno kulturom. Kod vjerskih zajednica kao kod ranih kršćana altruizam je toliki da su pojedinci spremni dati život za opstanak zajednice. U ratovima ljudi su također spremni umrijeti za zajednicu. Svetost nije hipertrofija ljudskog altruizma nego njegovo okoštavanje. Ona je podložna biološkim

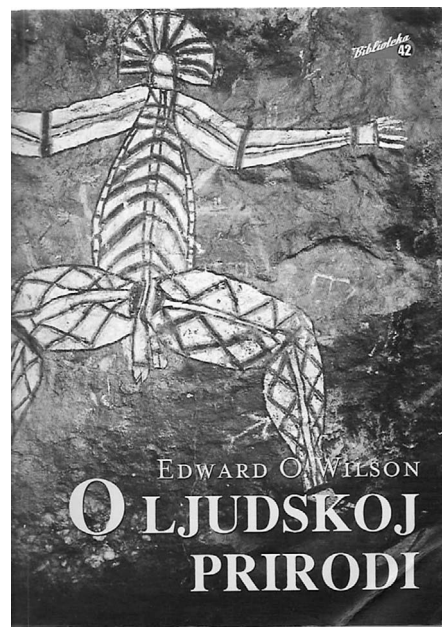

Kultura i genetsko nasljeđe u stvari zajednički oblikuju čovjeka. Naše biološko nasljeđe toliko je da i nemamo drugih ciljeva izvan naše biološke prirode. Čak se i religija razvila zato da omogući bolji opstanak i utjecaj jednih članova zajednice na druge. Pa i na moral možemo gledati kao na evoluirani instinkt

imperativima a nije iznad njih, kako to mnogi zamišljaju. Do prave humanizacije altruizma, u smislu mudrijeg i dubljeg uvida u društvene dogovore moguće je doći tek kroz pomnije znanstveno ispitivanje moralnosti.

Wilson slijedi Kohlberga stručnjaka za psihologiju odgoja koji je skicirao šest faza u razvoju etičkog razmišljanja, a koje čine dio ljudskog mentalnog razvoja. 1. poslušnost pravilima i autoritetu da se izbjegne kazna; 2. prilagodba ponašanju grupe da se dobije nagrada i razmijene usluge; 3. ponašanje "dobrog djeteta", želja da se svidi drugima i izbjegne odbačenost; 4. usmjerenost na dužnost, nastojanje da se izbjegne kritika autoriteta; 5. legalistička usmjerenost, priznavanje vrijednosti sporazuma, relativna proizvoljnost u izradi pravila da bi se sačuvalo zajedničko dobro; 6. svjesna usmjerenost, ili usmjerenost prema načelima, temeljna vjernost načelima izbora, koja omogućuje nadilaženje zakona, ako ti zakoni donose više štete nego koristi. Ovisno o inteligenciji i odgoju, razvoj se može zaustaviti na bilo kojoj prečki ove ljestvice. Do četvrtog stupnja nalazimo se otprilike na razini pavijana ili čimpanza... Činjenica da postoje i sociopati, ali većina ljudi dostiže četvrti ili peti stupanj i tako stječe sposobnost za skladan život – u pleistocenskom logoru lovaca-skupljača. Budući da ne živimo u čoporima takve vrste, šesti stupanj pripada području onkraj biologije i stoga je najviše od sviju podložan hipertrofiji. Pojedinac sada bira načela prema kojima prosuđuje grupu i zakon. Ipak, neće biti moguće stvoriti kulturu koja bi se zasnivala na drugim zakonima mimo genske evolucije.

Mozak je također proizvod evolucije. Ljudsko je ponašanje – kao i najdublje sposobnosti za emocionalne reakcije koje ga vode – samo tehnika koja omogućava zaštitu genskog materijala. Nije moguće dokazati niti jednu drugu funkciju morala.

Nužnost fuzije biologije i društvenih znanosti

Unatoč vjeri ljudi i ideoloških pravaca da će *religija* razvojem znanosti potpuno nestati, to nije slučaj. Sjedinjene Američke Države, koje su najznanstvenija država na svijetu, po snazi religijskih uvjerenja i rasprostranjenosti druga je država na svijetu, odmah iza Indije. Wilson se pita odakle ta snaga religiji. Analizira razne antropološke podatke i teorije. Ismijava primitivni materijalizam i marksizam, koji naziva sociobiologijom bez biologije, da bi na kraju zaključio da snaga religije izvire iz mita. Smatra da mit još upravlja našim životima, te da se najveći dio sporova temelji na sukobu triju velikih mitologija – religije, marksizma i znanstvenog materijalizma. Religija uspijeva jer se povukla u posljednju utvrdu iz koje je nitko neće moći istjerati. Ta utvrda je ideja o Bogu unutar mita o stvaranju - Bogu kao volji, kao uzroku egzistencije... Kad god drugim filozofima popusti pozornost, teisti će, služeći se procesnom teologijom, govoriti o sveprožimajućoj transcendentnoj sili ili čak postavljati hipoteze o čudima.

Za razliku od religije, o moći znanstvenog materijalizma nema nikakve sumnje. On isto tako ima svoje mitove – od stvaranja svijeta, do stvaranja života i čovjeka...

Kao kruna svega, mi smo danas došli do ključne etape u povijesti biologije, kada sama religija postaje predmet znanstvenih istraživanja prirodnih znanosti. Sociobiologija može uz pomoć načela prirodne selekcije koja djeluju uz pomoć načela prirodne selekcije koja djeluju zahvaljujući genetički modificiranoj strukturi mozga, razjasniti i porijeklo cjelokupne mitologije... Duhovna slabost znanstvenog materijalizma leži u tome što ne posjeduje duboki izvor emocionalne snage koji koja izvire iz priznavanja besmrtnosti pojedinca i božanskih privilegija društva. Wilson završava ovo razmatranje pitanjem nije li došlo vrijeme da se upitamo: postoji li način da se moć religije skrene u pravcu služenja novom velikom poduhvatu kojim ćemo razotkriti samu srž te moći.

Knjigu završava davanjem skice izgradnje *nove etike* zasnovane na sociobiologiji. Glavni su tri principa: 1. mora se sačuvati ljudska genska raznolikost, 2. isto tako genska raznolikost svih vrsta, 3. priznanje univerzalnih ljudskih prava. Izgradnja vrijednosnog sustava mora nadići puki utilitarni kalkulus genetske sposobnosti u borbi za opstanak. Stvaranje novih mitova mora se zauzdati i usmjeriti u pravcu stvaranja racionalne vizije svijeta. "Evolucijski ep" je najbolji mit, koji ima svoje slabosti koje treba ispraviti i dograditi. Ljudsko ponašanje trebaju proučavati prirodne znanosti koje bi trebala predvoditi empirijska neurobiologija. Nužna je fuzija biologije i društvenih znanosti. U znanstveni mit trebat će unijeti prometejski duh koji se neće bojati pogledati u oči smrti, a svoju će snagu naći u istraživanjima i stvaranju novog boljeg svijeta.

Nedostatan znanstveni pristup

Religijski nastrojeni ljudi ovu će knjigu odbaciti zbog njezina negiranja osnovnih religijskih vrijednosti. Isto tako, odbacit će je humanistički nastrojeni ljudi koji se ne snalaze u prirodnim znanostima i boje se toga kamo bi mogao odvesti biološki determinizam. Unatoč tome, očito je i to da ima mnogo ljudi koji slave autora, koji su mu naposljetku dodijelili Pulitzerovu nagradu.

Ono što mi je zasmetalo u ovoj knjizi je nešto posve drugo, to je potpuni nedostatak znanosti u ovoj knjizi. Znanost nedostaje prije svega na razini teorijske strukture. Nije moguće izvesti nikakvu dedukcijsku analizu odnosa pojedinih elemenata. Teze postavljene u ovoj knjizi nisu postavljene na neki testabilan, još manje opovrgljiv način. Na empirijskoj, faktografskoj razini primjeri su proizvoljno odabrani, često netočni. Daju se primjeri a da se ne vidi njihov logički doseg ni logički opseg. Wilson daje obrazloženja, a ne dokaze. Iako se zalaže za neki prirodoznanstveni pogled na svijet, autor izlaže svoj pogled na svijet u tradiciji starih humanističkih pisaca i postmoderne pseudoznanosti.

Neki su primjeri zgodni i inspirativni, čak možda većina njih. I s većinom ćemo se tvrdnji možda i složiti, ili će nas natjerati da razmislimo o svojim stavovima. Samo, stav je ovdje ključna riječ – ova knjiga ništa ne dokazuje, niti na popularan način prikazuje već dokazanu građu. Ona samo iznosi životnu filozofiju autora, koja je možda većim dijelom i ispravna, ali nije znanstveno utemeljena.

On uzima i neke općeprihvaćene stavove, na kojima se temelje mnoge današnje ideologije, ali koji nisu faktografski točni. Na primjer, većina stručnjaka složiti će se s njegovom tvrdnjom da monoteističke religije nastaju u stočarskim društvima – on pritom daje primjer Izraelaca i muslimana. Ali Izraelci u vrijeme nastanka monoteizma nisu bili stočari, niti su to bili muslimani. Muhamed je doduše bio vođa karavana, ali karavana podrazumijeva bar dva grada između kojih se kreće. Osim toga, većina muslimanske populacije u prvih pedeset godina, a pogotovo kasnije, bili su starosjedioci starih bliskoistočnih država koji su prešli na islam...

Knjigu svakako treba pročitati, ako ništa drugo zato da biste shvatili kako velik broj ljudi razmišlja. Isto tako da vidite kako veliki ljudi griješe kad izađu iz svog područja stručnosti. Ova knjiga može isto tako zamijeniti razgovor s nekim pametnim i duhovitim čovjekom. Ali ako mislite osim inspiracije naći neko rješenje problema, onda postupite kao nakon razgovora o nekoj svojoj bolesti s pametnim čovjekom – otiđite liječniku, makar i ne baš tako pametnom... z

Na temelju Zakona o financiranju javnih potreba u kulturi („Narodne novine" broj 47/90 i 27/93) te članaka 2., 3. i 4. Pravilnika o izboru i utvrđivanju javnih potreba u kulturi ("Narodne novine", broj 7/01, 60/01 i 135/06) Ministarstvo kulture Republike Hrvatske objavljuje

Javni poziv za dodjelu potpora za poticanje književnih programa u okviru knjižarske djelatnosti u 2008. godini

U okviru programa javnih potreba u kulturi RH za 2008. g. Ministarstvo kulture raspisuje posebni natječaj za dodjelu potpore knjižarama za programe promicanja knjige i čitanja, i to u sljedećim aktivnostima i manifestacijama knjižarske djelatnosti:

-- u književno-autorskim promocijama
-- u tematskim književnim susretima
-- u organiziranju književnih festivala
-- u pripremi i radu književnih radionica
-- te u ostalim akcijama čiji je cilj promicanje kulture čitanja.

Cilj: promicanje kulture čitanja, stimuliranje nezavisnih knjižara i povećanje dostupnosti knjiga i časopisa.

Pravo podnošenja ponuda imaju pravne osobe koje su registrirane za obavljanje knjižarske djelatnosti u Republici Hrvatskoj.

Uz ponudu za potporu treba dostaviti:

-- ispravno ispunjenu prijavnicu koja se može dobiti u Ministarstvu kulture i na internetskoj adresi www.min-kulture.hr
-- registarsku potvrdu iz koje je vidljivo da je predlagatelj registriran za obavljanje knjižarske djelatnosti
-- detaljan pregled i opis svih dosadašnjih djelatnosti knjižare u promidžbi knjiga i kulture čitanja (priložiti dokumentaciju)
-- opis knjižarske književne građe (obvezni elementi u prijavnici: broj zastupljenih nakladnika, broj ponuđenih naslova, struktura ponude – odnos komercijalnih naslova prema naslovima koje podupire Ministarstvo kulture, broj književnih časopisa koji su u stalnoj ponudi)
-- opis ostale knjižarske građe
-- detaljan opis svakog programa za koji se traži potpora
-- detaljna razradba programa (cilj, terminski plan, sudionici, voditelj programa)
-- konkretni podatci o prostornoj i kadrovskoj ekipiranosti
-- vlastita osigurana sredstva za provedbu programa te sredstva iz drugih izvora.

Knjižare moraju samostalno pripremiti i predložiti projekte koji se ne smiju niti u jednoj točki podudarati s ostalim programima za koje je Ministarstvo već odobrilo financijsku potporu. Ministarstvo kulture neće podupirati promotivne programe nakladničkih knjižara u kojima su zastupljena isključivo vlastita izdanja.

Sve u roku pristigle ponude s potpunom dokumentacijom razmotrit će posebno povjerenstvo te uputiti prijedlog ministru kulture, koji će donijeti odluku o dodjeli potpora knjižarama.

Ponude se mogu poslati poštom ili osobno predati u Ministarstvu kulture, Zagreb, Runjaninova 2.
Nepotpune ponude neće biti razmatrane.
Priložena dokumentacija neće se vraćati podnositeljima, ali je isti mogu preuzeti u Ministarstvu kulture.
Ponude na ovaj javni poziv mogu se podnositi od dana objave do 18. siječnja 2008. godine.

Zagreb, 16. studenoga 2007.
Klasa: 612-10/07-01/0197
Urbroj: 532-07-02/2-07-01

Gljivice za mačku i provaliju

Grozdana Cvitan

Priča *Gljivice za mačku i provaliju* dio je knjige u tisku *Psi rata i druge beštije*

Kad sazrijevaju planike berači parkiraju na odvojku s glavne ceste, na makadamu koji skreće uz brijeg dok se ne izgubi između rijetkih maslinika i grmova divljih planika. Nitko ne zna zašto divljih. Ima li pitomih? A planike su na odvojku kojeg je i posljednji požar uspio zaobići pa ih se još može naći. Nije sigurna da je toliko luda za planikama da bi svladavala taj put, draču, buru (jer planike dospijevaju u zimskom razdoblju), sapletanje oko korijenja da nije neke slike iz djetinjstva u kojoj su planike prekrivale obronak pored svjetionika za Prukljan. Iz slike su oslabili naleti vjetra i strmina obronka, a ostala osunčana zelena kosina puna crvenih bobica...

Zadnji put uz cestu izrastao kuhinjski ormar. Lijep i zapušten. Početak prošlog stoljeća nekomu nije značio ništa. Zajedno sa žbukom, željeznom konstrukcijom umivaonika, razbacanim sudem. Među sudem nekoliko velikih, malo korištenih lonaca i novih plastičnih zdjela. Starinska kočeta bez ukrasa, stranice uništene; madrac novi, još u originalnoj najlonskoj vreći. Očišćena je kuća u kojoj je netko star pazio na stvari. Tko li ju je očistio? Neki poklonik mode u kojoj se pogodni prostori sparuju s odgovarajućim namještajem? Onaj tko je vozio ovamo mogao je i na gradsko smetlište. Možda je to njihova zemlja? Svejedno. Iako ne vjeruje: tko bi i zašto tako uništavao vlastitu zemlju? A zašto tuđu?

Dan sjaji, miruje, sunce isijava toplinu...

Bijela boja kuhinjskog namještaja davno nije bila oprana. U središnjoj praznini starog kredenca prevrnuta vaza od debelog žutog stakla, buketić od tri umjetna ružičasta cvijeta, jedna velika fotografija u okviru. Gips na okviru oštećen na donjoj letvici i po rubovima. Ta je slika često skidana i prana. Možda je to jedna od onih što ih stare žene miluju, ljube kad ih nitko ne gleda. Staklo neoštećeno (Staklarska radiona i izrada okvira Nikola Gavela Šibenik). Sedmero ljudi: braća i sestre. Fotograf ih je toliko retuširao da se i danas vide korekcije tankim perom oko očiju, nosova, ovratnika. Svatko na fotografiji gleda negdje drugdje. Ako su nekad i bili grupa ti mladi ljudi davno su to prestali biti. Iz čega li je kompozicija nastala? Vjerojatno je majka okupila djecu na zajedničkoj fotografiji. Zamolila putujućeg fotografa. To su oni majstori kod kojih su žene u dalmatinskoj zagori najčešće naručivale velike fotografije vlastitog vjenčanja. Dugo nakon vjenčanja žene bi naručile sliku. Majstoru dale fotografiju sebe i muža, najčešće ponaosob. Moglo se to dogoditi i nakon smrti muža: ona je konačno bila gospodarica novca i poželjela nad krevetom vlastitu iluziju. Zajednička fotografija kao predložak bila je najveća rijetkost. Uvijek prizori iz različitih doba njihova života. Napravljene za dokumente, izrezane iz nekih drugih prigoda. Onda su majstori sparivali dvoje u tobožnju fotografiju s vjenčanja. Često u nerazmjeru godina i odjeće, fotografi su imali težak posao rekonstrukcije civilnog para. Muškarca je počesto trebalo izvući iz uniforme jer su se redovito fotografirali u vojsci pa im se lice prebacivalo u odijelo, dok su ženama mahom skidali maramu i uređivali frizuru. Fotografija je bila rezultat razgovora majstora i naručiteljice: ona bi izrazila svoja očekivanja, on naznačio mogućnosti. Konačan rezultat uvijek je bio iznenađenje u koje je žena zagledala do kraja života i zamišljala kako je, zapravo, sve moglo izgledati da je bilo sreće. Ili novaca. Ili oboje. Ili jednostavno: da je bilo drukčije.

Ako je bilo moguće, fotograf bi naručiteljici ubacio buket bijelih ruža u ruke, a cijenili su se i biseri oko vrata. Takve su često bile u bjelini. Manje zahtjevne gospođe osvanule bi u jednoličnoj haljini ili decentnom tamnom kompletu na kojem se isticao bijeli, najčešće čipkom obrubljen ovratnik i zlatni lanac oko vrata. S muškarcima je bilo lakše: uz odijelo i kravatu tek poneki lančić za sat, ako se u predlošku našlo odijelo s prslukom, maramica ili cvijet u malom gornjem džepu. Sve su fotografije završavale ispod grudi. Ali ponekad je bilo i drugih zahtjeva. Jedni su se odnosili na ideološke detalje koje je mogao izraziti samo privjesak na ženinu lančiću, drugi na boje fotografije. Tek nekoliko tonova plave, crvene i zelene poskupljivalo je sliku. Rezultat je najčešće bila financijski uvjetovana skromnost ili suzdržanost.

Nisu se zaobilazili ni mrtvaci. Puna su ih groblja. Ono: on mlađi, nasmijan, ona ozbiljna, postarija, jest mu mama – nije mu mama?! On mrtav, ona živa. Na natpisu pored imena nedostaje godina njezine smrti. Najradije bi i to sredile, jer tko zna kad će se djeca sjetiti urediti ploču nakon njezine smrti... Na spomeniku dvije golubice: jedna polegla, druga još stoji. Možda i cvrkuće. Teško je to čuti iz kamena.

Skupinu sa smetlišta majstor je komponirao od četiri mlade žene i tri mladića. Još jedna velika intervencija fotografa: dvije djevojke u tamnim i dvije u bijelim opravama. Jednoj ovratnik na točkice, drugoj ukrašen loše nacrtanom krizantemom. Nitko od sedam mladih ljudi nema ni osmjeh na licu – vremena u kojima se veselje nije cijenilo. Ili budućnost koja nije predmnijevala veselje. Ozbiljne mlade likove, složene u dva reda, netko ove sezone više nije trebao… Nitko od toliko njih nije imao potrebu sačuvati tu majčinu svetinju. Ako je majčina. Možda naslijeđena?

Nekoliko metara dalje presreće je osobna karta. Sagne se i podigne je. Marija K. Vjerojatno joj je džep raspаran, pomišlja. Ubaci osobnu u košaru s odlukom da će je predati prvom policajcu kojeg sretnem u povratku. A možda još netko danas bere planike na tom putu? Ponovno pogleda osobnu. Starija gospođa sumorne ozbiljnosti, lijevo oko malo bježi prema nosu, a ukupni pogled negdje pored uha beračice planika, divljih planika, gleda u fotografa koji je očigledno nije nagovarao na osmjeh. Tanke pletenice obrubljuju glavu. Kosa na čelu valovita, prosijeda. Lice sa znakovima opuštanja, bluza crna. Starija udovica? Možda. Okreće pozadinu dokumenta, što nije nužno jer sretne li je prepoznat će je po širokom licu i očima. Nju su sigurno cijeli život opisivali kao onu *ženu što joj biži livo oko*. Osobna izdana 1968. na trajno važenje. Marija je rođena pored Drniša 1900. u znaku Blizanaca. Nju zasigurno neću sresti jer stogodišnjaci, ako su i živi, ne kreću tim putom za planikama. Netko drugi je to izgubio. Ili bacio. Adresa je ovdašnja, ulica malih kuća pored Doma zdravlja. Ponovno ubaci u košaru kartu koju možda više ne treba zbrinjavati.

Nekoliko koraka dalje koverta, blijeda, srednje veličine, otvorena. Još je nisu ispirale kiše. Adresata i adresanta nema. Unutra fotografije i papiri. Tinta se nije razlila. Sjeda na put, odlaže košaru i polako, kao u strahu, otvara nečiju priču, možda i život: rasprostire sadržaj po uskom makadamu. Uskoro sudbine iz koverte zakrče put. Zauzmu ga cijelom širinom. Rastvara dvije fotografije frkane kao cjevčice. Na prvoj upoznaje lica

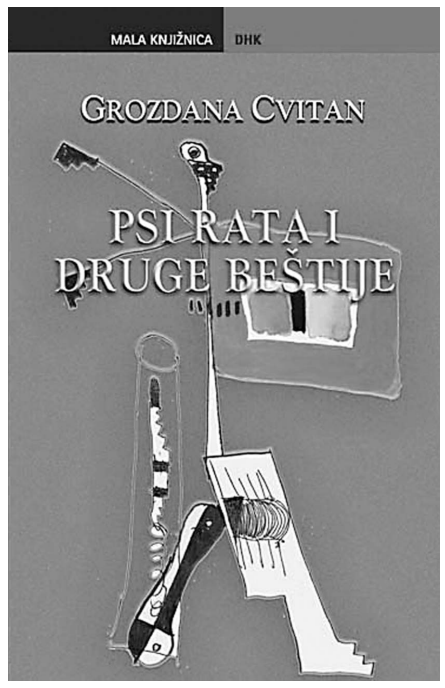

dviju mladih djevojaka u svijetlim maramama povezanim iza glave. Na lijevoj bijela košulja i oplećak. Marija desno u gradskoj bluzi. Uspoređuje s osobne ono bježeće lijevo oko. Ona je. Mlada. Sa sestrom ili prijateljicom. Sudeći po garderobi i frizuri možda se već otrgnula iz onog svog drniškog sela. Druga lomna fotografija-cjevčica s tragovima muha. Očito je bila negdje zataknuta: uz okvir ogledala, možda uz onu veliku sliku s odbačenog ormara ili uz staklo kredenca. Uz kvadar sveca, neku veliku fotografiju ili staklena vrata ormara male su fotografije, pomiješane sa svetim sličicama i grančicom ružmarina, bile dostupne svakodnevnom pogledu i zazivu u molitvi. Da se odsutne ne izostavi, da se prisutnima smanje daljine na koje ih je život rasuo.

Na sljedećoj drugoj fotografiji bračni je par pred kamenom kućom. Muškarac je mršav i ozbiljan, žena još mršavija, izmučena lica, u prevelikoj kockastoj blagdanskoj bluzi, pogleda uprta u zemlju. Oko njih djeca. Marija je najstarije

od sedmero. Kosa joj je puna malih češljeva. Iza fotografije olovkom napisan razlomak od 960 kroz 8 – vjerojatno cijena i broj replika. I pečat fotografa Tomasovića. Ako je pretpostavka točna u to su vrijeme fotografije koštale 120 nečega. Valjda dinara. Možda kruna. Ili je zagorom vladala Italija? Nije važno. Ma što bilo davno je plaćeno.

Ostale fotografije čuvane su u koverti. Njima se utjecala s vremena na vrijeme i zasigurno su u kantunalu (ne vidim ni jedan odbačeni noćni ormarić – je li ih imala?) bile podsjetnik na godine i ljude u dugim satima. Na prvoj od njih Marijina je sestra s tri muškaraca i dvoje djece. Dječak je klonirani muškarac pred kojim se na fotografiji smjestio – ostala dvojica mogli bi biti njegovi stričevi. Djeca i majka na ruci sa satovima. Djevojčici bježi oko. Svi u cipelama s vrlo debelim đonovima. Nepoderivim. Cipele od cjeloživotne vrste. Možda je samo moda u pitanju jer djeca će kroz njih samo protrčati. Muškarčevi brčići tanki, majčina valovita duga kosa ugurana iza pogolema lijevog uha. Na poleđini poruka: *Što mi pišeš zbog kuće kolika bi bila to je teško reći za naći u Šibeniku jednu malu kućicu, a cjene su različite pa pogledaj do jednu dva milijona i to bi mogla biti neka veća kuća sa 2 sobe i kuhinjom. Dok bi se ta u Drnišu mogla naći*. Potpis nedostaje – njima nije nedostajao.

Fotografija s prve pričesti djevojčice s prethodne slike, uhvaćena na rubu djevojaštva. Mariji na poleđini poručuje: *Zauspomenu mojoj teti od moj naj lipši dan od moga vika na 13-5-51.* Djevojčica, Marija kao i teta, uputila je tu poruku u kolovozu iste godine. Pored datuma u jednom potezu i znak zvijezde nacrtan vrlo nespretno. Što li bi to trebalo značiti i komu li je nacrtano? Pečat fotografa iz jednog belgijskog grada. Kad li su stigli tamo? Možda su bježali iz rata? Ili nakon rata? Ili zaostali prije nego je počeo? Sudeći po jeziku kojim djevojčica piše davno su otišli. Možda se i rodila u Belgiji.

Na sljedećoj dvije mlade žene u kupaćim kostimima, na kamenu koji viri iz mora. Na kamenu sjedi muškarac, pored kamena neko golo dijete okrenuto leđima, pliva. Grad u dubokoj pozadini. Moda kupaćih negdje oko Drugog svjetskog rata. Fotografija zasigurno s neuređene plaže na Martinskoj. Lijevo je, čini se, Marija. Zgodna je, ogromni crni grudnjak prekriva joj pola tijela i skoro se spaja s gaćicama kratkih nogavica. Komu pripada muškarac? Kome dijete? Nisu to godine u kojima se prepoznaje pripadnost prema intimnosti pa ipak, sudeći po ostalom materijalu, muškarac je jedan od trojice Marijine braće.

Fotografija iz Pariza na poleđini Mariji nosi bratovu obavijest da ih je na fotografiji troje. Kratka je i glasi: *Netko je u sredini*. Prikazuje muškarca u raskopčanom sakou. Ispod prsluk, kravata, lančić za sat. Pod ruku ga drži žena u crno-bijeloj odjevnoj kombinaciji s ekscentričnom kopčom na pojasu. Taj je par, sudeći po odjeći, uspio. Iznad njegove glave olovkom ucrtana tri križa. Zaštita neka ili znak tragedije? Znaju li na to odgovor etnografi ili tek srce pokojne Marije koje se već u prah pretvorilo.

A onda cijeli smotak fotografija koje je vlaga zalijepila u jedinstvenu masu. Izletavaju srebrne ribice. Ljude su pojele gljivice. Očigledno, nije ih često gledala. I živjela je u vlazi. Ili je u nekoj mračnoj rupi skrivala barem taj dio fotografija.

Na tri svete sličice redom Čudotvorna Gospa Sinjska, Sveti Antun tiskan uz zamolbu "Blagoslovi naše drage dobročinitelje!". Sveti Ante *Dopuštenjem nadbiskupskog duhovnog stola u Zagrebu od 26. juna 1931*. tiskan je za Dom sv. Terezije od Malog Isusa *za zapuštenu djecu* na Vrhovcu. Na svetačkim nogama natikače u kojima nije moguće koračati, iz ulice popločane kamenom raste ljiljan, stablo pored zida ispred kojeg stoji svetac raste iz suda, u obrvama mu više dlaka nego u tonzuri, uokolo neka djeca donose pomoć u zdjelama, a Ante nešto pruža mladoj majci-ljepotici koja kleči posred ulice. Crkveni naručitelj (vjerojatniji nego naručiteljica) te sličice i njezin realizator zasigurno nisu računali s analizom slike već bezuvjetnim prihvaćanjem poruka i naputaka s poleđine. Žrtva je stajanja u okviru treća sličica – ostala je bez rubova, puna rupica. Na poleđini tiskana poruka. Između rupica još se razaznaje da potječe iz crkve Sveta polja u Farlimpopoliju. Slijedi tekst molitve i pripomena kako moliteljima iste Papa Leon XIII. udjeljuje 200 dana oprosta. Je li znala talijanski? Je li otkupljivala grijehe moleći život unazad i unaprijed rascjepkan na 200 dana? Uključujući i dane bez grijeha. Kako uopće funkcioniraju ti dani oprosta? Ili je izabrala 200 grješnih pa se za njih, njihov sadržaj i oprost sadržaja molila Majci Božjoj koja, sjedeći na bijelom nebeskom oblaku, drži u krilu dijete Isusa. Dijete Isus u objema rukama drži lančiće na kojima vise male sličice. Majka i sin prekriveni su baroknim draperijama, s prevelikim zlatnim krunama na glavi, okruženi dvama anđelima. Anđeli uokviruju oblak na kojem Gospa stoluje u slavi Neba i odatle spuštena pogleda prati zbivanja u čistilištu i paklu. Anđeli su njezini ljudi za vezu s posrnulim dušama. U prizoru na svetoj sličici lijevi anđeo dohvatio ljepoticu duge crne kose, a desni mladića smeđe kose. Prikazuju ih Nebeskoj majci ne bi li dopustila njihov izlazak iz ognja paklenog. A ona bdije na svom oblaku ponad ognja u kojem se među plamenim jezicima uvijaju mladi isključivo ženski likovi dugih raspletenih kosa. Negdje u visini njihovih nogu počinje pakao u kojem iz tame slikar umjesto ljudskih (a kod njega to čini se, znači ženskih) likova pokušava simbolima crnih ptica poslati poruku o vječnoj patnji zlih.

Božićnu čestitku iz Italije primila je 1969. od sestre Danice te Ante, Angeline i Davida. Iz potvrde gradskog komunalnog poduzeća, kojom plaća priključak vode razvidno je da su je zvali Mara i bila je udova pokojnog Jakova. Nekoliko odrezaka od mirovine među presavijenim nalazima specijalista. Imala je mrenu, upalu pluća, operirala žuč i tumor zbog kojeg je češće trebala ortopeda. Koljeno joj je operirano 22. veljače 1972. Broj dva joj, čini se, nije bio sretan.

Iz Rješenja o nasljeđivanju Općinskog suda u Šibeniku jasno je da je umrla 12. srpnja 1977. i kako konstatira sudac *ne ostavivši odredbu posljednje volje*. Djece nije imala. Zbog toga sud utvrđuje da njezine nekretnine upisane u katastru Općinskog suda u Drnišu i Šibeniku nasljeđuju, a nakon ustupa sestre Katice, braća Tome i Ivan i sestra Jelica B. žena pok. Bariše. O rodbini pokojnog muža ni spomena. Čini se, jedna sestra i brat već su bili mrtvi. Ili su u svijetu, nepodobni. Ivan je (bio) podoban. Na listu papira ovjerenom s nekoliko žigova (na dva pisma i četiri jezika) u jugoslavenskom veleposlanstvu u Parizu i taksiranom biljezima, brat iz Francuske (za kojeg se na jednoj od fotografija čini da je materijalno uspio u životu) u svibnju 1978. opunomoćuje sestru Katicu da preuzme njegov dio nasljedstva, a *naročito novac koji se nalazi na štednoj knjižici, te da u svemu postupa kao moja punomoćnica kod suda i organa u Jugoslaviji*. Potpis odaje neispisan rukopis, možda starost ili strah od veleposlanstva. Ili mu je ruka drhtala pred nasljedstvom?

Otkud taj dokument među ovima koji su očigledno pripadali Mariji? Nastao poslije njezine smrti nekim je sistematičnim umom umetnut u kovertu Marijinih dokumenata. Netko ju je poslije smrti sistematizirao, a onda odložio u vlagu. Nju, njezine fotografije, svete sličice i administrativne potvrde.

Na kockastom papiriću, odmah nakon rješenja o nasljeđivanju i *Specijalne punomoći* iz Pariza, čitkim starinskim ukošenim rukopisom poruka: *Svu svoju nepokretnu i pokretnu imovinu ostavljam poslije svoje smrti svojim sestrama Bego Katici udova Stipe i Vučić Danici udova Ante na jednake dijelove t.j. po jednu polovinu svakoj. Marija K.*

Sudbina kockastog papirića zasigurno je dvojbena. Netko ga je namjerno (je li vjerojatnije slučajno?) previdio. Beračica odustala od planika, divljih planika, ponovno pokušava razaznati sedam sudbina i jednu oporuku. Podiže fotografije pa papire s puta, zagleda a onda poliježe nazad. Muči je pitanje o tome tko je prvi stigao do kuće pokojnice ili se u njoj u smrtnom času zatekao. Sestre kojima sve ostavlja u konačnici ostaju bez ičega: Danica je čini se mrtva jer se u ostavinskom rješenju ne spominje, Katica se odriče u korist braće. Kockasti papirić nije stigao do suda: ili mu nisu vjerovali ili ga nisu dali. Odluka pojedinca ili neke množine? Od svih službenih zahtjeva na papiriću je samo potpis pokojne Marije. Ali među poštenim ljudima bilo bi to dovoljno. Je li na potpis, možda, bila prisiljena? Ne čini se vjerojatnim. Ni Danica ni Katica njime se nisu okoristile.

Četvrt stoljeća kasnije svi sudionici su mrtvi. Dobitnici i gubitnici. Prevaranti i prevareni. Svi su nevažni, sebi i drugima. Beračica ih skuplja s puta, ustaje, otresa suknju, a onda se ipak sagne, uzme hrpu sakupljenog i vraća u kovertu. Iz nje iscuri još nekoliko malih fotografija. Na svakoj pokojna Marija. Beračica dvoji. Gleda. Ponovno sjeda. Širi te podrezane fotke. Samo je jedna cijela. Na svima ostalima Marija je izrezana iz neke veće cjeline. Iz različitih su razdoblja života. Ima možda četrdeset godina, kosu sakupljenu iza glave, prigušenu nervozu u pogledu i šarene haljine. Ponekad s čipkastim okovratnikom. Tko li je uklonjen s ostatka fotografija? Tri su snimljene istog dana, u isto vrijeme. Marija na terasi pred kućom. Okružena cvijećem u limenim teglama. Puzavci prekrivaju zidove. U prozoru velika mačka. S Marijine lijeve strane rez. Sudeći po Marijinu licu to su ratne godine i ozbiljna vremena. Još jedna prerezana fotografija. Marija na istoj terasi, u istoj haljini, uokvirena cvijećem, mačka u njezinom naručju, iza nje prozor, u prozoru zavjesa napuhnuta vjetrom, pred njom sunčan dan, lijevo rez. Desnu, mušku stranu dokinule su škare. Provaliju umjesto uspomene ostavile. Na trećoj cjelovitoj Marija, mačka, cvijeće, prozor i otvorena vrata na desnoj strani. Preko tih vrata, očigledno, u to je vrijeme neki muškarac otišao zauvijek. Poginuo, odselio, izgubio rat ili samo ljubav? Pokojni Jakov iz rješenja o komunalnoj naknadi za vodovodni priključak otišao je na onaj svijet kao njezin suprug. Uspomena na njega nije bila poželjna. Mariji ili vlastima? Ostavila je sebe i mačku.

Zajedno s osobnom kartom i svim ostalim vraćena je u kovertu. Nakon prve velike kiše koverta puna upitnika i jedna neupitna prijevara bit će konačno izbrisani, Marijina posljednja volja konačno uništena. Tinta će se razliti po kockastom papiru. Gljivice će pojesti ljude i njihove postupke. Nestat će i mačka i otvorena vrata kroz koja se Jakov izblendao u zaborav. Mozaik koji se davno raspao netko je pomeo na divlje odlagalište. Samo će plastificirana osobna karta Marije K. izdana na trajno važenje i sklonjena u papire prošlosti potrajati još neko vrijeme. ◼

Ša?

Saša Stojanović

Ulomak još neobjavljenog romana *Var*

Taj dan teško će da zaboravljam. Begala sam od onu pijanicu što traži pare za rakiju i viće da sam kurva, pa, odakle da zaradim za rakiju, kad ga pitam očeš da prestanem da se jebem a ti da ne piješ, pcuje mi majku i tepa me, samo u glavu me tuća, oče me poludi. Ako mu kažem nemoj on se dere još jaće, pita a šo dal će da studiraš, i opet u glavu, tad mi pcuje i tatka i majku, uzme sve pare, krije se kako pićka i bega pravo u kafanu. Šta ispoćetak? Nema ništa od toj, kaži na novinara da piše, a ti dobro drži tuj kameru, taj ugao da fatiš, da ne se vidi ova pićka ispod oko, sve mu jebem da mu jebem mrtvo, nemoj da ispadnem ružna, će da te nadžem, jebao si ćvorka, cigansko tepanje nikad neće da zaboravljaš.

A ja sam tela da se ne sečam, pa po ceo dan na rabotu, koj kude ja pod Plavi mos, do podne i po podne fini neki ljudi, đentlmeni, svrši rabotu po Beograd pa da se opušti ko ćovek, malo rekreacija ne mož da smeta, oče da jebe al oče i da ćasti, predveće kako se ufati, većina iz komšiluk, žena ne gi jebava pa da olakšav dušu, a i jajca – šo jes jes, al uveće sve sam olош, grdži nego mi. Sam govorila na koleginice da tražimo drugu rabotu, će da najebemo ni krive ni dužne, ne miriše na dobro, idi da se banjaš – se smejale, pitale dal neču da radim u neki institut, sa ovakve siske, sestro – sam gi podjebavala – i direktorka mog da budem, a kad dodžemo do pušenje i ministri će da plaću za mene, samo se smejte, ako, ja bar nisam studirala ko neke odavde a sad da ga duvam na šoferi. Od mnogo znanje postane se glup, pisac, veruj me, tej dve plavuše se zaletele kod jednoga šo plačao duplo, meni bilo sumljivo,od golemi kamioni i od malećku patku niki nije video fajdu, fala – reko – drugi put, šo nečeš – me pitale, žurim na solfedžo a posle imam ćas od klavir – sam rekla, ako, crkni kad si budala – su uskaćale u šleper da zarade na brzaka. Šo se ljudi danas tolko žure ne znam, vozać zaključavao vrata od kamion i pošo, samo šo se skinule gole, iza zavesu, tam kude je krevet od vozaća, istrćala još ćetvorica, gi tepali i jebali prvo, pa gi jebali i tepali posle, ako se dobro sečam, ili beše kontra, do ujutro, isfrljili gi kod Vranje, sa triper i sa cepana usta a bez pare i bez odeču. Pa posle, ja glupa, a, pisac? Dobro, ne se žuri, će da se vračamo na stvar...

Jeste, to je taj dan, sečam se malo pre toj tućali smo Benfiku u Kup šampiona, ša ko mi, Roma Benfika dva jedan, i tad sam ga gledala, stabilan ćovek, sto kila onako odokativno, da me veruješ nego šta, ako ja ne umem da gi odmerim živu vagu koj će ume, ruke u đepovi, na rame bolnićarska torba, ni on ne zna gde sve da ide. Podžem za njega, ide u školu, idem i ja, ne zbog ućenje – zbog jebanje, reko da zaradim za topli obrok, tamo tišina ko u crkvu, ko da se onaj džgoljav skidao od krst, sve se mislim da ga onija dunđeri ne bi zakucali ponovo, onda ćujem njega, kazao je da će da zahvali na one uštve nočnokrilne što ne mora da sluša kako se pikuje malter da nema stomak i sa ša da prska vočnak, vikao da samo dobro tepan i dobro jeban nikad ne se buni, u pravu je ćovek, onda je uzeo čebe, stavio ranac pod glavu i poćeo da hrće. Sam probala da zaradim, ali nije bilo interesantni, ili nisu imali pare, su tražili na odloženo, može brate, ti odložiš pare kod mene pa mi onda legaš na pupak, aaa, kredit, e toj ne može, da l`gim lićim na kurvu il na bankovnu službenicu, kakav poček kad sutra može da temerel, od udovicu li da mu tražim, dobar dan, dobar dan, sažaljevam slučaj, gospoja, bio je dobar ćovek, jeste, buu, nemoj da plaćeš, dobar muž i dobar tatko, verujem, znam da ti neje lako u ovakav događžaj al tvoj pokojnik mi dodže za jedno pušenje, ne ide, nije ljucki, tad su ga budili za ručak, kazao je da veča govna nije jeo, teo da baci na džubre, sam rekla daj na mene, na al sama će budeš kriva posle, debeli – sam mu rekla – samo da je vruće i da se kusa, on uzimao peškir i odlazio u banju. Sam trćala po njega, porciju i leb u jednu a kašiku u drugu ruku, izgoreo mi jezik od brzinu, uzimao je ključevi na recepciju, ležao je u najveću kadu i puštao vodu da teće sa zatvorene oći, gledala sam u đepovi i htela da zajmim malo pare dok odmara čovek, jeste, spavao je, a, ne, bi mu vratila, oći da nemam. Ali su počeli da se ćuju avioni, da ti jebem rat, odma je skaćao, mal da padne, rekao jebali me minerali, noge mi ko olovo, oblaćio se i odlazio prema školu, tamo niki nema, išao od kuću do kuću i našao gi u podrum. Jedan sa ćinovi počeo da se ljuti gde je bio, jesi li ti bolnićar ili dezerter, debeli odgovarao da mu puši kurac za dezert pa da dezertiraju zajedno, a šta ču ja da radim, su mi rekli da ćutim i da ne jedem mnogo gomna, debeli ga pitao oče li da gadžaju avioni sa pračke pa da bude tu ili će da gi zabavlja sas vojnićku bluzu do kolena i sas žute patike dok ne umrev od smejanje, tad mu ovaj sa ćinovi pričao za neki vojni sud, debeljan opet poćeo da ga zakecuje, će da slete, da se izvinu što ga uznemiravaju dok džogira i da se predaju, i opet mu reko da radi moj poso, a ja – opet sam pitala, tad su svi rekli marš majku ti jebem ciganska da ti jebem, sam ćutala pametno, što pa ja mora sve da znam. Još je pričao debeljan da će da snimi pornać sa njega, da mu tepanje ne gine a za jebanje će vidimo, tad sam ćutala, vidim ozbiljna zajebancija, al ništa, ni ono ni ono, zavisi od ponašanje na starešinu, onaj sa žutu obuču posle otišao da nadže telefon.

Je l slikaš, fotograf, molim, a, kamerman, izvini za uvređivanje, ovaj vidim ne diza glavu, ni na tebe nije lako kolko vidim, ša sad, neki mora i toj da radi, rekli ste dvajes evra, nemoj posle da bude svadža, dobro, da se podsetimo samo, šta i, za bucka pitaš, je otišao do prodavnicu i uzimao telefon, sam ga pratila da ćujem šta prića, sfatala sam iz razgovor da su ovi leteči pogađžali neki vojni magacin na periferiju od njegov grad, i da je pucanje trajalo ćetrdeset minuta, sanduci sa municiju leteli po dva kilometra ko da imaju krila, na nebo bilo svetlo ko sa milion svitkavci, i pola stakla na izlozi i na kuće se havarisalo. Prvo mislio da ga tovare na zajebanciju, posle postanuo ozbiljan, pitao jesu li svi dobro, super su, žena mi sa stomak do zubi plakala u podrum al sad je nikad bolje – rekao na čaleta – jeste kurac, ne jedi govna, bre, više, oče da ćuje istinu, malo je naglupićav, izgleda, rođena deca ti ne kazujev istinu a on došo da gu traži u rat, onda ćutao i udarao sa pesnicu u zid, se smirio, valjda je video da se dere toliko da ga mogu da ga ćuju i bez telefon, pričao nešto polako, valjda da gi smiri, reko sve je super, samo pićke fale, a koj kurac ja ćekam ovde, sam pitala, dal ti lićim na profesorku od fakultet, reko zajebi me, sestro, drugi put, a u aparat rekʼo ljubim vas i da se ćuvaju. Gazda od prodavnicu nije smeo da ga pita ništa, ćak ni mene nije teo da gadža sa prazne limenke, je video užarene oći na ludaka i pametno ćutao, budala izvadila pare i platila, a pivo za mene, dao i na mene, sam menjala za leb i salamu, trćala da vidim gde je otišao, opet u školu, nisi išo kad je trebalo pa sad da nadoknadžuješ – sam ga potkecuvala – trebalo da se zarati pa da ti dodže iz dupe u glavu, se smejao, reko – ide da odmori napačenu dušu od silne zajebancije, tela sam i ja da udžem, me nisu puštali, ukrala sam jedno čebe kroz prozor i legla ispod nastrešnicu.

Naućila sam se ja, pisac, na lošo, samo dobro može me iznenadi, al onaj odozgo ćuva iznenađenja za drugi, ne za cigani. One koleginice šo se vračale od redaljku mi pričale da videle samo vojsku po autoput, ukaćio gi u kamion neki fini ćovek,

Saša Stojanović urednik je i književnik iz Leskovca. Objavio je romane *Krvoslednici* (2003, drugo izdanje izlazi 2008.) i *Manchester City Blues* (2006., drugo izdanje izlazi također 2008.). U pripremi mu je roman *Var* čije se pojavljivanje očekuje u ožujku 2008. Dijelovi romana *Manchester City Blues* trenutačno se prevode na njemački, ruski i mađarski. Glavni je i odgovorni urednik časopisa za Balkan *Think Tank* koji izlazi u Leskovcu. Organizator je Festivala književnosti *Think Tank Town 2007* koji se u listopadu 2007. održao u Leskovcu.

sa drugara, muzikalan, gi terao da pevaju vojničke pesme dok su gi guzili na neki parking, kako be – sam pitala – kad ona ić nema glas, morala je i da puši za kaznu, al bar nisu tepali, ono jeste, poso sve manje a tepanje sve jaće. Jednoga šo radi s nas, oblači se ko mi i brija noge, tura šminku na lice i fatu u prsluće a ima slavinu, sve utepali od batine i ukrali mu cel pazar, onog drugog uzeli u zaštitu, a koj će te štiti od zaštitnici – sam pitala, čutao samo, ostavljali mu pare samo za sendvić, neče toj na dobro, da begam – reko – dok još mogu da odim. Kad sam na rabotu ćuvam se i od mušterije i od bagru, kad podžem kuči prvo gledam kroz prozor ima li ga pijanica, ako ga nema naranim decu odma i obanjam gi, grejem vodu u korito i ljubim gi u kose, neki put plaćem da ne vidu, drugi put pcujem đukelu da svi ćuju, ako ga ima ćekam da izadže, znam da su gladni al neče duša više da jede batine. Ša, spavanje? Kad ga nema il kad je motka pijan, i tolko. A, na toj spavanje misliš? Tamo? Polako, sve će da ti ispričam...

Već sam spavala kad sam osečala da neki lega preko mene, i ovaj se ne banja i se dezoriše sas brlju i bel lukac ko onaj moj, ša očeš be – sam skupila noge, prvo pare a posle minđa, nemam, oći da nemam – sam ćula onog što ga debeli podjebava, samo malo da priteram, kolko glava da udže, toj na majku da prodavaš lažovku, ko da kar ima ramena pa če stane, nemam – ćujem ga kako cvili – smiluj se na narodnu vojsku, dal ti ja lićim na crveni krs il ša, dig se, džukelo, če da vikam, čut, drž pare, mi dao dvajes marke, turila sam gi u prsluće i raširila noge, uzdisao po mene al ništa ne osečam, vidim če se obaljamo do ujutru, daj ga ovam, uzedo ga u usta, komandir obrča oći, a na tam a na vam, gotovo, od sutra da jedeš samo kupus i šargarepu, što – pituje me, kad jebeš ko zec tako i da se raniš, mrš majku ti kalaštursku – me pcovao, oblaćio je pantalone, nismo se dogovorili za pušenje – reko na mene – vrčaj deset marke, jebać – sam mu rekla – begaj da ne kažem po celu školu da ti se ne diza, svi će da ti se smeju, opet mi pcovao majku kalafonsku i odlazao. One dvajes marke sam izvadila iz brusfalter i turila u gače, sam imala šeset, ni rat nije više šo je bio, oče li neka kriza da me promine – sam se mislila – šo samo ja da najebujem za đabe, da zajebem filozofiju, važi se, i ovej pare od tebe će sutra da pračam na sestru, što nema decu a ćuva moju, tri komata, crni i ubavi,ljubi gi majka.

Ujutru me šutirao jebać sa ćinovi, da bog da više ni loptu da ne šutne, diž se kurvo, nema spavanje, sestra ti je kurva, ne ja, trćao da me bije, oče kurac, ja sam begala od rođenog muža od toj a sg da me tepa neki što ga ne poznavam, sam mu rekla da picajzle ja ćastim, gratis, opet trćao za mene pa stao, i dahčao, u beganje i jebanje niki s mene nije izašo na kraj, trćiš ko što ti se diza a jebeš gore nego što trćiš – sam ga podjebavala, teo još da me juri al došo djip sa vojni milicajci, ćinovnik se ukoćio da stoji mirno, sam pitala jel možeš dugo da stojiš, reko do ujutru ako treba, jao, što nisi kurac, brate, me gadžao sa kamenje iz dalje, tako li si i avijoni gadžao nočas, poćeo da zeleni i psovao mi majku garagansku, onda ušao u školu sa oni policajci i još neki civilci.

Naućila sam da gledam svoju rabotu, al nisam mogla da izdržavam, onaj moj me tepao i za to, vikao da sve oču da znam, pa oču, jesam kurva al sam i žensko, kiša ić da stane, sam ćućala ispod jedan kršen prozor od školu, gledala sam oni što su gi doveli, dvojica u piđame, jedan u trenerku, onaj peder sa ćvarci povrnuo boju, poće gi zajebava da su zalutali pa gi vojna policija vrača na pravi put, sram da gi bude, tada se debeli okrenu, sam ga prepoznavala prvo po odeču i obuču, po trenerke i patike, da l su na olimpijadu il u rat, tapacirani poće odma da zajebava onog što psuje majku da l mu je to pojaćanje u kadrovi, što su gi doveli ovde kad je ćovek naše najveće bogatstvo, onaj u maskirnu uniformu pa poće da zeleni, reko će ga prijavi, ovaj se fatao za jajca i reko mu izvolte na prijavnicu, izvadio i patku – a ovo ti je pećat od komandu, slobodno se posluži stoko šloserska, još dodao da je stoćni fond sad popunjen sto posto sa ćistu srpsku govedinu, oficir opet poćeo da muca i kazao to je izdaja, izdaš mi sestru na revers, ču ti gu vrnem ako je ružna ko ti, sam se smejala, znaći oče da jebe al ne za pare, pričao što su svi vozaći na broj al nijedan kamion nije ispravan, što centar od neku vezu popunjen al ne smeju da uključe jer je sledeća veza sa svetog petra direk, starešina poće da muca, pre, pre, prestani, topovi dovućeni al domet samo za ćavke, znaći puna borbena gotovos, sad možemo, poćeo da viće, da ratujemo sa cel svet, bože, gledaš li ti ovo, bože, ima li te. Bože – sam se mislila – šo je glup, kako ne vidi da ne ga jaše bog, već državni ćinovnici od odozgor, onija komercijalisti po teren, a s nji, pisac, niki nije izašo na kraj, slušaj šta ti kaže sestra.

Ulazaj, sestro – mi reko jedan iz kamion, sam odlućila taj dan da stopiram, više uopšte nije bilo obićna kola, samo vojnićka, deca mi gladna, muž zaglavio u aps i tražio da mu donesem paket, dal mu lićim na deda mraza, sam pružila ruku na vojnika i ušla pozadi, ima ša i da vidim, samo taj šo me uvuko ima uniformu, ostali u obićna odela i s puške, koji ste vi – sam pitala, dobrovoljci, aaa – sam klimala s glavu dok me jedan nije udario i poćeo da me cepi, ćekaj – sam vikala, nečemo da se tućemo, jedan po jedan, svi će da dodžete na red, davam popusti za sindikat i za državni organi, samo bez žurbu. Nemoj se ćudiš, pisac, sam videla da mi redaljka ne gine, šo još i da me tepaju, sam se skinula i namestila čebe, dobre sise – reko onaj šo me udario, najbolje ispod Plavi mos – sam potvrdila, al onaj triper od zimus me nešo zajebava, su otvorili oći ko kafanske sarme, niša strašno – sam rekla – pet njekcije i nema da kaplje ić, lažeš, majku ti ciganu – mi reko udarać i skidao pantalone, al sam videla da se misli, dodži, lepotane – sam davala gas – svaki merak mora da košta, tepać se fatio za pušku al ga je sprećavao vojnik, a ti, ša ja – sam se pravila blesava, mrš, majku ti lingursku jebem – je reko isti taj u uniformu – oblaći se i glas da ti ne ćujem. Neće da ćuješ – se mislim – samo vozi do ujtru, vozać ko da me je ćuo, nema rupa na asfalt da gu neje pogodio, ako sam imala kamenćiki u bubrezi, e od tad gi više nemam, sam udarila sa glavu od patos kad su kućili, Klokot banja – je reko tepać, dizaj se štroklo i mrš iz kamion, fala za vožnju – sam bila kulturna, ako će da jebete, tu sam, svaki treči gratis, firma ćasti, beži, bre – je nervirao uniformisan – da te ne gledam, a ti – reko na šofera – teraj dalje i traži neki veči kamion sa pun rezervoar i sa vozaća. Ovo te ne zanima? Znaš li ti ša očeš, književnik? Pa, pitao si odokle ja u banju, ne misliš valjda da sam dobila uput od socijalno? Važi, će da nastavim sa buckija, ti plačaš.

Onaj mucavi je istrćavao napolje, su se svi smejali, i seljaci, al ni na nji se ne gine za đabe, jedan od oni sa nočna odela mu pričao kako na svi lokali pucala stakla, sem na njegov, neče da veruje, reko kakav sam baksuz puklo bi mi staklo i zbog borbu u pojas na gazu, ovaj u spavačicu je siguran, tad je došao i jedan dećko, kurir, debeli mu poznava brata, i brata poslali tuj negde okolo, da se onodi s kukumevke, i on mu pričao da je istina, na dećka čale pijanica pa ćekao da zasvetli od bombe da nadže otvarać za flaše, sa komšiju zajedno, na dećka veruje, debeli se smeje, kaže će da ćasti majstori za portal, da se izvini što gi terao da čute dok rade, platio više da bude u tišinu, ne može da prića sa svakog, jaće je od njega i... Gotovo.

Ne kažem tebi, novinar, al daj da vidim pare, odmah, nego kad, meni nečeš da veruješ, au, kakvi ste to ljudi, vas srbi da nema mi cigani bi bili najgori, daj pola, kakav si ti ćovek, ja ti pričam na poverenje, a ti ništa ne veruješ, dobro, će da nastavim, taman sam tela da se ogrebem rakiju od onog sportistu, opet se dovlaćio onaj što komanduje, debeli pitao bravar šta ti treba, prekomandovan si u Mogilu zbog narušavanje od autoritet na starešinu, ovaj se smejao i reko serem ti se u državu kad šloseri imaju i ćinovi i autoritet, obečavao mu da će obečanje za seks sa njega da odloži za mirnodopski period, tad će on da komanduje al sa njegovu ličnu pozadinu, će da ga stavlja na kanal da mu proćisti ventili, se smejali svi okolo, majstor opet poćeo da zeleni, a ovaj jok da prestane, pa rilja li rilja, rekao da se ne sekira jer ne krši obečanje i da će mu rascveta kriške ko majsku ružu, tek će onda da ima autoritet kod dupedavci, ima da prolazi kao s golo dupe medžu pijani cigani, šo samo pijani – sam se bunila – ima ne i trezni, a za golo dupe čemo lako ćim vidim pare – sam radila marketin, mrrššš – su vikali složno u glas, ja sam begala, on je izlazao za mene.

Još je pričao da mu pun kurac od sve i da mu je dosadno, a kad ti je dosadno u rat il nije pravi rat il nisi normalan il i jedno i drugo, a, kaži, pisac, šo sam ovo lepo zamišljavala, uskaćao je u kamion sa pušku i ranac, pošiljavao poljupci na starešinu i drao se ti si moja porno zvezda, posle je seo i poćeo da se krsti i pričao sam sa sebe, će da ćuješ al prvo pare, ovo je već pošteno, fotograf, a, kamerman, izvini, vikao da poćne neko da ga štipa i da se budi, dosta je bilo, ćak i da je dan mnogo mu je težak, molio boga da se ne vrne ko invalid, da ne mora da angažuje celu familiju za jedno moćanje, dao mi pare da zapalim sveče za zdravlje, al sam bila žedna, će mi oprosti Bog, da mu ostavi kažiprs, koliko treba za okidać, valjda patka, debeli – sam pitala – ša će ti prs a posle, isti mu kurac, dva kubika mu ne ginu posle kako oče, tako je bucko, samo da oče, i mi kurve da živimo malo, posle je crno, posle je tišina, posle je duboko...

poezija

Gepek pun krijesnica

Slavko Jendričko

LORELAJ NA KUPI U VUROTU

Gledao sam se dugo u oči
biranim riječima kazao sam
odreci se sumanute žudnje
dostojno nosi osjetljiva muda.

Nadahnut kao nekoć moj otac
u njegovu zavjetu poniznosti
kladim se i dobivam vjeru za ljubav.

Poveo sam **svoje** glasove
za zrakom sunca mitske sise
odustajući privremeno od smrti.

Čudim se da sam uopće preživio
toliko sam dugo sumnjao
u ljekovite poljske trave i riječi.

Bolest prelazi u poeziju
mislio sam da su me napustile
i posljednje dobrodušne misli
sve dok nisam ganuo vilu
i njezinu kosu na valu Kupe.

BOGU FALI ZUB

On pali svoj ogroman auto i
odmah napuni žile adrenalinom
i ja ponekad nešto napišem kaže
imam pravi recept za život,
za vrijeme vožnje ponizan slušam.

I kada ga piše velikim
i kada ga piše malim slovom
siguran da Bogu fali zub
ne zna što bi s viškom meditacije
čekom plaća sve svoje snove.

Za nekoliko noći ulovio sam
pun gepek krijesnica
dovest ću ih u spavaću sobu,
one me doslovno ne razumiju
pa ipak me dobro čuvaju
od nesavjesnih internetskih ubojica.

ZVUKOVI S DRUGE STRANE ZIDA

Najprije samo čujem
a onda zamišljam
s kojim je naporom
pažljivo unosiš u kadu.

Poslije na prstima odeš spavati
u hladnu dnevnu sobu
ne možeš se nastaniti u njoj.

Nju dovoljno glasno boli
zgrčenu ispod pokrivača.

Bolest poput ljubavi
slijepa kopa ispod
sklopljenih trepavica
duboko vidi unutra
savija te do nemuštog zvuka
ne usudi se ništa reći.

Zvukovi tvoje potištene
drščuće muške nježnosti
pročišćeni kao munja dopiru
do mene s ove strane zida.

SUUČESNIŠTVO

Plavokosa nasmiješena djeca
poziraju za medije
žilavog magijskog komunizma.

Sa citylighta smijem se u lice sebi
koji se godinama nastanjujem
u pjesničkom graditeljskom čudu.

Iza dobro osvijetljenih prozora
srca nuklearnih centrala
udebljala su mi jezik
kojim brišem prašinu sa stakla.

TVRD NASTUP

Neke noći prezreo sam
svoje oduševljenje krijesnicama,
ponekad imam tvrd nastup
čak i kada svijet izgleda nešto bolje.
Prije nego što se zadivite
morali biste pouzdano znati.

Ženke iz roda Photuris
mogu oponašati svjetlosne
signale ženki roda Photinus
kako bi primamile mužjake tog roda,
i pojele ih.

CURENJE IZ SNA

Radostan mi je jezik
kladim se na sretne snove.

Od pekarnice do stana
sačuvao sam manire Krista;
ostarjelim luzerima iz kvarta
rutinski samilostan platim pivo.

Spremni su zaratiti zbog
plijena u kontejneru,
ne mogu ih omesti ni
veseli vrapci u krošnjama.

Dva dana uoči mirovine
žvačem četvrt crnoga kruha,
ništa ne može pokvariti
nagradu za moje životno djelo.

OPASNE ASOCIJACIJE

Možda sam metafizičkim
slučajem mogao biti obdaren
strašću masovnih ubojica
nasumce bih pripucao na ulici.

Možda nisam dovoljno dobro
osjetio opasnost asocijacija
kao ni studeni jesenski zrak
doista kako čudno funkcionira mozak.

Pred jutro zanesene i
ugrijane ispod pokrivača
krijesnice dožive stres
kada se zavučem u krevet
i među njima
počnem tražiti ljubavnicu.

DOKUMENTARAC

Ukratko bi se moglo reći
čekala je vlastito proljeće
te noći smušene prve ljubavi
pokvarile su se veze s Tvorcem.

Nema majstora da ih popravi
poslije prvog šuta
glas mu se čini kristalno jasnijim.

Sada kad hoda kao u tihom
vrtu samostana manje je guše
svjetinom napučeni zvukovi.

Dok miluje njezine
dugačke plave vlasi
negdje usput jezik
uskrati sebičnost tijelu;

izgubivši vitalnu temu
zajedno se s njenom kosom rasipa.

SRČANI BUBANJ

Dok mi internist osluškuje srce
ogulim metafore s jezika
pomislim, da li taj hladni čovjek
možda s gađenjem radi posao
a mene doživljava kao sluzava puža.

Nekoć sam s njim pio
i znam da je vrag
tvrd poput odskočne daske.

Ne čekam da me spale
čisto srce sam zakopao
dva metra ispod betona u glavnoj ulici.

Niti dolje ne prestaje sanjati
odzvanja u duši poput sirene.

Kažem – baš nemaš srama
odozdo bubnjaš paničnom gornjem svijetu.
Nasred izgaženog pločnika
moglo bi izrovati krtičnjak.

OSLOBOĐEN ZA MALO NJEŽNOSTI

Jednom godišnje kada se
uspnem do Kamenitih vrata
pomislim: kroz njihov strop
nitko me ne može vidjeti odozgo.

Neko prazno mjesto u meni
shvaća da sam zaboravio
sve molitve osim jedne
koju svakodnevno vježbam
poslije jutarnjih sklekova.

Stajao sam na pristojnoj
udaljenosti od svih tih žena
i njihovih usnica što su mrmljale
kao da žvaču malo dobre svjetlosti.

Kada sam se uvjerio
da u blizini nema baš nikoga
izgovorio sam tu molitvu
kao da sebe nepovratno
pridodajem ženskoj nježnosti.

Noga filologa

Vindolanda

Neven Jovanović filologanoga.blogspot.com

Tri su razloga zbog kojih je Severina pozivnica istaknuti izložak u galeriji pločica iz Vindolande. Prvo, za razliku od većine onih spomenutih 400 tekstova, odlično je očuvana. Drugo, Severina pozivnica pokazuje život u Vindolandi – u jednoj "isturenoj utvrdi" rimskih okupacijskih snaga, čije stanje u Britaniji jedan povjesničar bez oklijevanja uspoređuje sa stanjem Amerikanaca u Vijetnamu (ili Iraku, ili Afganistanu). Klaudija Severa i Sulpicija Lepidina, njihovi supruzi, Severin sinčić, svi oni zbog ovog banalnog zapisa – kojem, da potječe od naših nepoznatih suvremenika, ne bismo posvetili nimalo pažnje – postaju ljudi, osobe, osjećamo njihovu prisutnost, mašta radi i zamišljamo njihov nezamislivi, nesaznatljivi, nedokučivi život

Na samome kraju Rimskoga Carstva – par kilometara južno od linije razgraničenja na kojoj će za nekoliko desetljeća Hadrijan izgraditi zid, blizu današnje granice Engleske i Škotske, u današnjem okrugu Northumberland – stoji rimska utvrda, jedan čvor u mreži garnizona i cesta sjeverne Britanije. U Britaniji su Rimljani, kao okupatori, prisutni već oko 50 godina; no, svoj su teritorij, "Rimsku Britaniju", učvrstili tek prije dvanaestak godina, i još uvijek se moraju boriti s gerilcima; sada je otprilike stota godina nove ere, carstvom vlada car Trajan. Rimska se utvrda nalazi na mjestu imenom Vindolanda. Ime je keltsko, i znači nešto kao "bijela" ili "sjajna dolina".

Smeće

Uz ugao pretorija, kompleksa drvenih zgrada koji čini sjedište zapovjednika utvrde, u dvorištu i kraj glavne ceste, a i u prostorijama kao što su skladište i kuhinja, na tlu leže nanosi otpada, koje povremeno premještaju i spaljuju. Otpad čine najviše slama i paprat – no na hrpu stanovnici bacaju i pisma koji im više ne trebaju. Pisma su, naime, na tankim listićima drva, veličine velike dopisnice ili razglednice, dobivenima od bijeli (svjetlijeg, vanjskog dijela drva) mlade breze, johe ili hrasta, rezanjem vrlo oštrim nožem – nešto slično furniru kojim se oblaže namještaj. Na takvim furnirskim listićima Rimljani pišu perom, koristeći tintu od ugljena, gumiarabike i vode; kad napišu ono što žele, listić presaviju kako bi se zaštitile unutarnje stranice; na vanjske se može napisati adresa. (Drugdje se u rimskom svijetu koristi papirus, no ovdje, na sjeveru, u Britaniji, dostupniji su i praktičniji listići drva.)

Tlo Vindolande je specifično: vlažno i anaerobno, tako da odbačeno smeće nije moglo istrunuti. Zahvaljujući tome, nasumičan odabir dokumenata – više od 400 drvenih listića iz smeća, na kojima su dijelom službeni vojnički spisi, dijelom svakodnevna privatna prepiska – čekao je u zemlji tisuću i devetsto godina, da bi ga arheolozi počeli otkrivati u sedamdesetim i osamdesetim godinama prošloga stoljeća.

Britanđerosi

Flavije Cerijal je zapovjednik Vindolande; centurioni su Krescent, Ekvester, Eksomnion, Felicion (Tit Anije je poginuo u sukobu s gerilcima); Arkan je vojnik, Atrekt vari pivo, Ingenuo je veteran, Vital upravitelj kupališta; Albizon, Kandid, Primigenije, Privat su robovi; u Vindolandi žive gospođe Sulpicija Lepidina, Krispa supruga Polionova, Pakata.

Na drvenim listićima, netko od njih nekome pismeno javlja da mu je poslao dva para čarapa, dva para gaća i sandala, i moli ga da pozdravi svoje suborce. Netko drugi treba barem pet stotina denara kako bi platio pet tisuća mjera pšenice u klasu, da ne bi izgubio predujam i da se ne bi osramotio. Niger i Brokho pozdravljaju Cerijala, žele mu da uspiju u onome što namjerava i mole se za njega, da se što prije susretne s upraviteljem provincije. Netko se tuži visokoj instanci da su ga bez krivnje išibali, a da se nije mogao potužiti nižim instancama jer je zapovjednik utvrde bolestan, a ostali oficiri nisu učinili ništa. Netko iz Felicionove centurije moli zapovjednika Cerijala da mu izvoli dati dopust. 7. ožujka netko je s bolničarom Markom poslao, radi izgradnje konačišta, trideset građevinaca, nepoznat broj ljudi za gašenje vapna, i 19 da vade ilovaču kojom će popravljati bedeme utvrde. Jedan komandant ostavlja drugome memorandum o načinu borbe lokalnog stanovništva, Britanaca, zovući ove usput prezirno *Britunculi* – "Britići" ili "Britanđerosi". Na dan 18. svibnja prva kohorta Tungra (pripadnika germanskog plemena s područja današnje Belgije, na sjeveru Ardena i u dolini Meuse), pod zapovjedništvom Julija Verekunda, brojala je ukupno 752 čovjeka, od kojih 6 centuriona; 456 je bilo odsutnih iz Vindolande (jedan je centurion bio u Londiniju, a od prisutnih 296 bilo je bolesnih 15, ranjenih 6, s upalom očiju 10.

Birthday Party

Najglasovitija od drvenih pločica iz Vindolande ipak je sljedeća:

Klaudija Severa pozdravlja svoju Lepidinu. Sestrice moja, 11. rujna, na dan proslave moga rođendana, molim te lijepo, dođi; uljepšat ćeš mi dan svojom prisutnošću, ako... (riječ nije očuvana; vjerojatno "imaš vremena"). Svoga Cerijala pozdravi; moj Elije... i sinčić te pozdravljaju. (Drugom rukom:) Očekujem te, sestrice. Budi dobro, sestrice, dušo moja, vjeruj mi, najdraža, i do viđenja. (Na poleđini:) Sulpiciji Lepidini, Cerijalovoj supruzi, od Severe

Ovu su rođendansku pozivnicu pisale dvije osobe. Jedna elegantna ruka možda pripada službenom pisaru Severina supruga, zapovjednika utvrde, dok je kratku završnu poruku i pozdrav najvjerojatnije dodala sama Klaudija Severa.

Tri su razloga zbog kojih je Severina pozivnica istaknuti izložak u galeriji pločica iz Vindolande. Prvo, za razliku od većine onih spomenutih 400 tekstova, odlično je očuvana. Drugo, Severina pozivnica pokazuje život u Vindolandi – u jednoj "isturenoj utvrdi" rimskih okupacijskih snaga, čije stanje u Britaniji jedan povjesničar bez oklijevanja uspoređuje sa stanjem Amerikanaca u Vijetnamu (ili Iraku, ili Afganistanu); taj život biva uhvaćen upravo u svome *Menschliches – Allzumenschliches* aspektu, u onome što je na dlaku isto danas kao što je bilo prije devetnaest stotina godina, prije šezdeset i tri ljudska pokoljenja. Klaudija Severa i Sulpicija Lepidina, njihovi supruzi, Severin sinčić, svi oni zbog ovog banalnog zapisa – kojem, da potječe od naših nepoznatih suvremenika, ne bismo posvetili nimalo pažnje – postaju ljudi, osobe, osjećamo njihovu prisutnost, mašta radi i zamišljamo njihov nezamislivi, nesaznatljivi, nedokučivi život. (A ukupnost nalaza pločica iz Vindolande potvrđuje prilično razinu pismenosti u rimskome svijetu – čak i na krajnjoj periferiji, čak i u kasarni.)

I treće. Reci koje dodaje Severa najstarija su potvrda *ženskog* pisanja na latinskom. Ne ženskog pisma – jednostavno, ženskog rukopisa.

(Pitanje koje mi se ovdje mota po glavi jest: jesu li Severine pločice iz Vindolande nadahnule Pascala Quignarda za roman *Pločice od šimširovine Apronenije Avitije (Les tablettes de buis d'Apronenia Avitia)*? Majstor tišine i fragmentarnosti – vidite zašto ga pločice mogu privući – svoj je tekst, predstavljen kao izdanje autentičnih dokumenata (ima čak i uvodnu studiju, s biografijom Apronenije Avitije kao ugledne Rimljanke iz 4. st. n. e), objavio 1984, dok su prvi izvještaji o pločicama iz Vindolande objavljeni deset godina ranije, da bi se znanstveno izdanje prvih 117 pločica pojavilo 1983. Apronenija Avitija više sliči Marku Aureliju nego Klaudiji Severi – ali Quignardova je mašta definitivno imala vremena poigrati se saznanjima iz Vindolande.)

Od listića drveta do baze podataka

Kako ja sve ovo znam? Nisam otputovao 2200 kilometara na sjever do Vindolande; nisam čitao ni knjige o Vindolandi. Praktički sve što sam ispričao saznao sam na izložbi na internetu, slobodno dostupnoj na portalu imenom *Vindolanda Tablets Online* (http://vindolanda.csad.ox.ac.uk), i iz nekoliko dodatnih reportaža i fotografija, također na internetu (na Google Earth, recimo, možete lokalitet Vindolande promatrati s desetak metara visine, zahvaljujući satelitskoj snimci).

Vindolanda Tablets Online projekt je dvije oksfordske ustanove, Centra za proučavanje drevnih dokumenata i Tima za razvoj akademske informatike. Zahvaljujući njima, na internetu je za čitanje i pretraživanje dostupno cjelovito izdanje pločica iz Vindolande, s fotografijama, tekstovima, komentarom, prijevodima (prethodno je bilo objavljeno u knjizi). Jednako tako, dostupni su i detaljan arheološko-povjesničarski uvod, te tumač svih realija na pločicama (opće informacije o rimskim imenima, vojnim jedinicama i činovima, o brojevima, datumima i događajima, valuti i mjerama). Tako su *Vindolanda Tablets Online* istovremeno uzoran primjer arheološke prezentacije na mreži, i uvod u rimsku kulturu, i vrelo znanja o Rimskoj Britaniji. Mjesto na kojem možete saznati sve, od kvalitete poteza perom na pločici 119, do rasporeda cesta i vojnih jedinica tijekom rimske vladavine u Britaniji. Jedno mjesto, zanimljiv nalaz, minuciozna obrada, inspirativna i dobro ispričana priča, otvoreno svima. Vindolanda čeka.

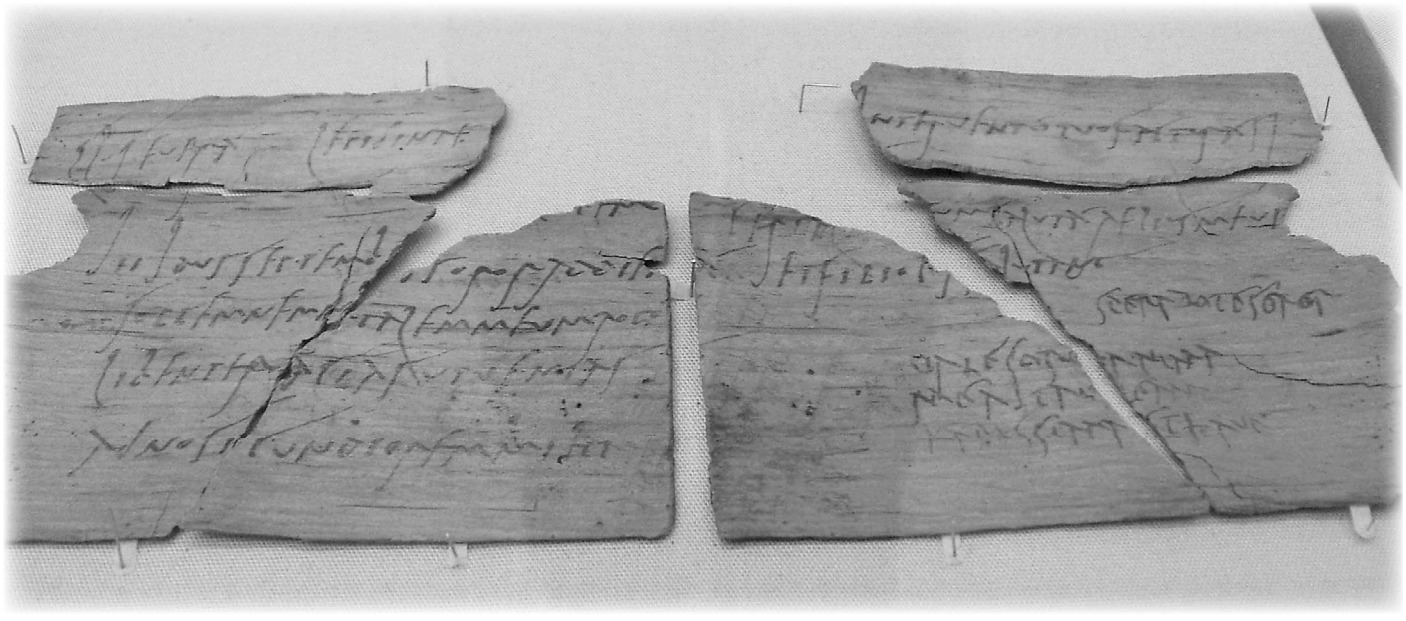

TIHOMIR MRAOVIĆ

© madcap

SVAKI UMJETNIK MORA PROĆI KROZ FAZU:

IZDRŽI

USAMLJENOSTI

IZOPĆENOSTI
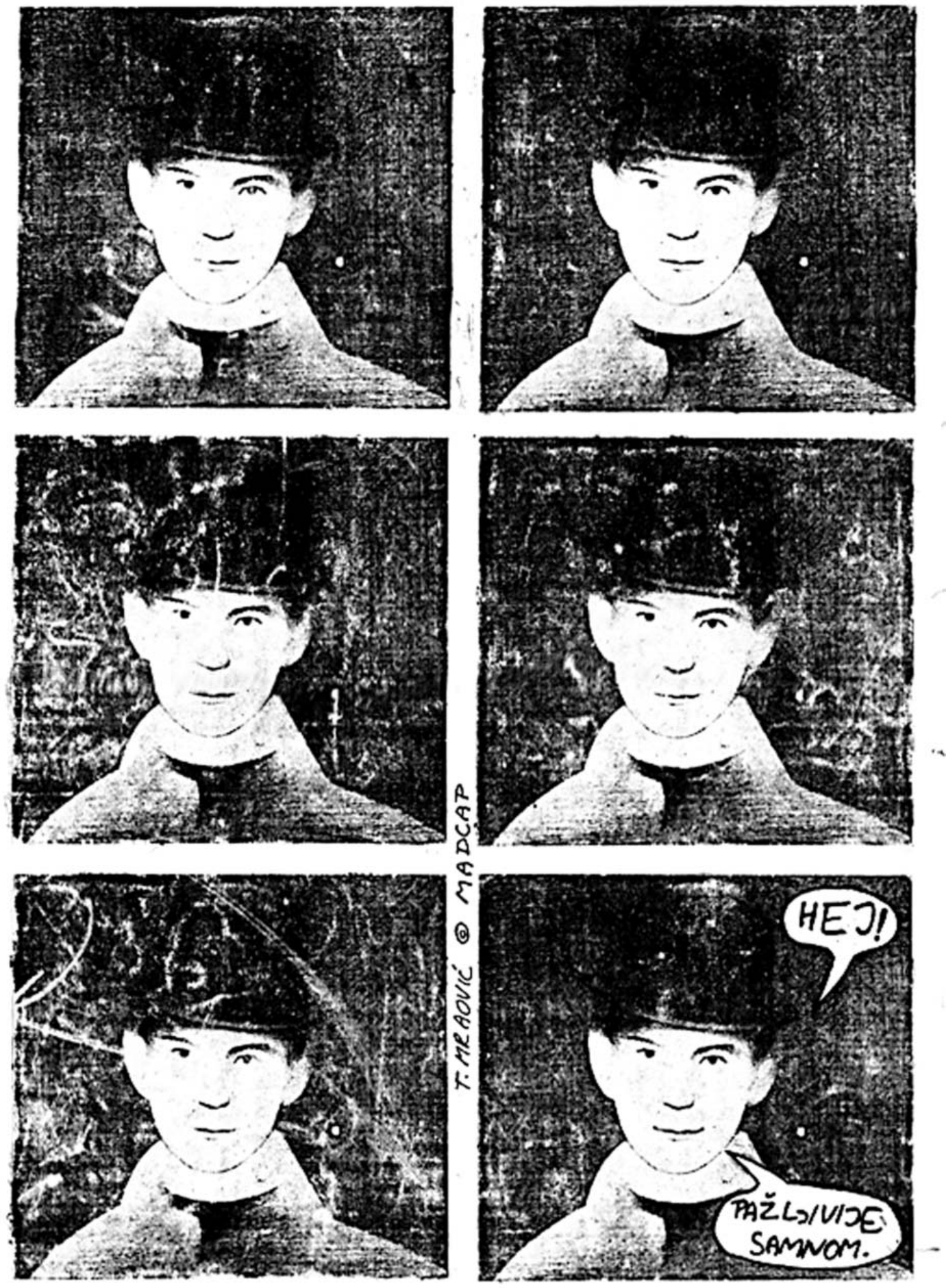
OTUĐENOSTI